

TURYSTYKA WIEJSKA

ZAGADNIENIA PRZYRODNICZE I KULTUROWE

Tom II

Redakcja naukowa:
Sylwia Graja-Zwolińska
Aleksandra Spychała
Krzysztof Kasprzak

Poznań 2016

TURYSTYKA WIEJSKA

Zagadnienia przyrodnicze i kulturowe

Tom II

Redakcja naukowa:
Sylwia Graja-Zwolińska
Aleksandra Spychała
Krzysztof Kasprzak

Poznań 2016

Monografia towarzyszy
Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej
TURYSTYKA WIEJSKA.
NAUKA – EDUKACJA – PRAKTYKA
9-10 czerwca 2016 r, Poznań
współorganizowanej przez:

**SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO**

Recenzenci:

Dr hab. Jolanta Wojciechowska – Uniwersytet Łódzki
Prof. dr hab. Beata Raszka – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Dr hab. inż. Mikołaj Jalinik – Politechnika Białostocka
Dr hab. Krzysztof Kasprzak – Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Publikacja dofinansowana przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego

© Copyright by Katedra Turystyki Wiejskiej, Poznań 2016

ISBN 978-83-62815-30-2

Zdjęcie na okładce: Pomnik przyrody,
Okiennik Wielki na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej (foto: Joanna Kołakowska)

Wydawnictwo Wieś Jutra Sp. z o.o.
www.wiesjutra.pl
redakcja: Ada Krzeczowska
Projekt okładki i skład: Joanna Kołakowska
Nakład: 200 egz., ark. wyd. 12,0, ark. druk. 10,0

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	5
CZĘŚĆ I UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZE W TURYSTYCE WIEJSKIEJ	7
Ochrona przyrody i turystyka wiejska.....	9
RAFAŁ KURCZEWSKI	
Obszary przyrodniczo cenne czynnikiem wpływającym na rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych w Polsce.....	16
KAMILA PŁAZIŃSKA	
Ekologiczne aspekty funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych.....	23
MARCIN PASEK, REMIGIUSZ DRÓŻDŹ	
Agroturystyka kwalifikowana jako nowy trend w rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce	33
JOANNA POCZTA	
Zróżnicowanie walorów przyrodniczych na wybranych obszarach metropolitalnych Polski	42
MONIKA WOJCIESZAK	
Zróżnicowanie oferty agroturystycznej w województwie podkarpackim.....	53
TERESA MITURA, MAŁGORZATA BUCZEK – KOWALIK	
Charakterystyka turystyki na obszarach wiejskich na przykładzie gminy Bukowina Tatrzańska.....	63
DAMIAN HEŁDAK	
Potencjalna rola obszarów cennych pod względem przyrodniczym w turystyce wiejskiej i agroturystyce na przykładzie gminy Konstantynów	70
EWA JURKIEWICZ-KARNKOWSKA	
Zagrożenia dla ekoturystyki na przykładzie Doliny Górnej Wisły.....	79
HANNA DOROZ-TOMASIK, GRZEGORZ JANKOWSKI	

Część II UWARUNKOWANIA KULTUROWE W TURYSTYCE WIEJSKIEJ 87

Atrakcyjność oferty edukacyjnej wybranych warszawskich muzeów
w opinii gimnazjalistów 89
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA, IZABELA K. RAWA

Biskupizna jako przykład wykorzystania dziedzictwa kulturowego
w rozwoju i promocji turystycznej regionu..... 96
KRZYSZTOF POŁOWCZYK

Edukacja kulinarna w gospodarstwach agroturystycznych 107
DOMINIK ORŁOWSKI

Rozwój turystyki wiejskiej w gminie Golub-Dobrzyń na przykładzie
wiosek tematycznych 122
MAŁGORZATA JANKUN, EWA JANICKA, PAWEŁ WOŹNICKI,
GRAŻYNA FURGAŁA-SELEZNIOW

Próba stworzenia szlaku turystycznego w Dolinie Warty i Noteci
na bazie osadnictwa olenderskiego 130
ALEKSANDRA TUSIŃSKA, EWA SZCZEPANOWSKA, TOMASZ DUDA

Atrakcyjność turystyczna rejonu śluz na Kanale Augustowskim 143
ADAM MAZUR, MARCIN BEKTA, MICHAŁ SIEDLECKI, RAFAŁ WOŹNICA

SPIS AUTORÓW 151

WSTĘP

Środowisko przyrodnicze jest podstawą rozwoju turystyki i wypoczynku. To różnorodność roślin i zwierząt, interesujące położenie geograficzne, unikatowy krajobraz, klimat oraz charakter wód powierzchniowych i podziemnych decydują w znacznym stopniu o atrakcyjności podróży turystycznej i wypoczynku. Istnieje ścisły związek bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa z rozwojem turystyki. Pod pojęciem bezpieczeństwa ekologicznego człowieka należy bowiem rozumieć nie tylko czyste powietrze, trwałe występowanie obecnie dziko żyjących roślin i zwierząt, zdrową wodę i bezpieczną żywność, ale także możliwość turystyki i wypoczynku. Wśród metod realizacji polityki ekologicznej państwa priorytet ma stosowanie dobrych praktyk gospodarowania i systemów zarządzania środowiskowego, które pozwalają łączyć efekty gospodarcze z ekologicznymi. W turystyce jest to przede wszystkim zmniejszenie natężenia ruchu turystycznego w miejscowościach i na terenach najbardziej uczęszczanych, rozbudowa bazy turystycznej oraz poszerzenie zakresu turystycznej promocji rejonów i miejsc dotychczas mniej popularnych, ale również atrakcyjnych. To także zwiększenie regularności ruchu turystycznego w ciągu roku, przeciwdziałające jego nadmiernym spiętrzeniom w tradycyjnych okresach urlopowych. Nie mniej ważne jest rygorystyczne przestrzeganie i egzekwowanie na obszarach turystycznych obowiązujących przepisów, procedur i norm z zakresu planowania przestrzennego, realizacji inwestycji budowlanych i ochrony środowiska, a także polepszenie jakości usług turystycznych, w tym stała poprawa wyposażenia obiektów turystycznych w niezbędną infrastrukturę oraz szerokie wprowadzanie w tych kompleksach przyjaznych środowisku technologii (np. zaopatrzenia w energię). Decydujące znaczenie ma jednak kształtowanie właściwych, proekologicznych postaw i zachowań wśród turystów i przedsiębiorców z tej branży.

Stan środowiska przyrodniczego jest istotnym czynnikiem warunkującym rozwój różnych form turystyki. Jego poprawa wpływa również na ograniczanie i zapobieganie negatywnym skutkom rozwoju turystyki. Dlatego wprowadza się wiele rozwiązań organizacyjnych i inwestycyjnych zmierzających do zapobiegania, ograniczania i kompensacji przyrodniczej negatywnych oddziaływań nie tylko na przyrodę, ale także środowisko kulturowe, krajobraz, a również zdrowie i życie ludzi. Do najistotniejszych kierunków działań w tym zakresie należą m.in.: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, wspieranie działań w zakresie zrównoważonego rozwoju turystyki, rozwijanie oferty działań edukacyjnych w ramach turystyki przyrodniczej czy wzrost atrakcyjności produktów turystyki wiejskiej. To także podnoszenie świadomości ekologicznej i kompetencji zawodowych wszystkich, którzy zaangażowani są w rozwój turystyki oraz osób korzystających bezpośrednio z produktów turystycznych.

Wielofunkcyjność oraz naturalna kolizyjność turystyki ze środowiskiem przyrodniczym określa nadrzędną zasadę kształtowania zagospodarowania przestrzennego – dążenie do harmonijnego współistnienia wszystkich funkcji oraz minimalizacji lub likwidacji sytuacji konfliktowych, występujących między gospodarką a środowiskiem przyrodniczym. Wiodące znaczenie ochrony przyrody w różnego typu działaniach

gospodarczych i organizacyjnych, także w zakresie szeroko rozumianej działalności turystycznej, określa nadrzędność polityki ekologicznej w całym systemie zagospodarowania przestrzeni. Wzmocnienie skuteczności ochrony obszarów szczególnie cennych pod względem przyrodniczym oraz wkomponowanie ich w szerszy przestrzennie i funkcjonalnie spójny system osłony ekologicznej jest w tym zakresie zadaniem podstawowym. Podobnie jak wyeliminowanie sytuacji ekologicznie konfliktowych, wynikających z rozwoju funkcji. Zasada ta preferuje rozwój tych form działalności gospodarczej, które uzależnione są od jakości środowiska. Nadrzędność ochrony środowiska przyrodniczego w strukturze pełnionych zadań obszarów poza systemem osłony ekologicznej oznaczać powinna głównie dostosowanie poziomu i struktury rozwoju funkcji do cech i walorów środowiska przyrodniczego, ograniczenie niekorzystnego oddziaływania sytuacji konfliktowych na środowisko do społecznie niezbędnych (brak kolizyjnej alternatywy zaspokajania potrzeb społecznych) oraz kształtowanie struktur przestrzennych wpływających korzystnie na jakość środowiska.

Jednym z głównych priorytetów ożywienia turystyki jest jej rozwój zrównoważony, uwzględniający interesy mieszkańców regionów w zakresie poprawy jakości życia i wypoczynku. Ma on charakter prospołeczny, ukierunkowany na rozwój regionów i podniesienie atrakcyjności turystycznej, a tym samym – wzrost jakości usług. Strategicznymi działaniami w skali regionów są m.in. poprawa jakości potencjału turystycznego i wspieranie rozwoju markowych produktów turystycznych, zwłaszcza tych atrakcyjnych w skali całego roku. Turystyka przyczynia się do wzrostu tolerancyjności, kreatywności i innowacyjności w regionach, do konsekwentnego kreowania ich pozytywnych wizerunków. Potrzebna jest jednak szeroka edukacja w tym zakresie w systemie uczenia się przez całe życie. Szkolnictwo turystyczne wspiera jakościowy rozwój kadr turystyki dzięki powiązaniom, jakie stwarzają programy współpracy nauki i rynku turystycznego.

Turystykę ujmuje się na wiele sposobów, przybiera ona różne formy, przeobraża się, jest nie tylko składową częścią kultury, ale także ją tworzy. To zarówno działalność kulturotwórcza, jak i opiniotwórcza. Podróżując odwiedza się wiele miejsc, stale szukając czegoś nowego i niekiedy to nawet znajdując. Wędrujemy, pielgrzymujemy, jesteśmy w trasie, przemierzamy przestrzeń z mapą lub bez niej, dążąc do wybranego celu. Fascynująca jest także podróż bez wyraźnie określonego celu, który w jej trakcie zmieniamy. Często podświadomie chcemy na nowo przeżywać dawne doznania. Szukamy oryginalnych sposobów przeżywania podróży, po latach często tej samej, ale jakby innej. Turystyka oplata już cały świat, stała się jakby sposobem jego poznania. Choć pozwala żyć intensywnie, wciąga nas jednak w działania konsumpcyjne, wytwarza koszty, wprowadza często działania nieracjonalne.

Różnorodność spojrzeń na turystykę pokazują także prezentowane artykuły. Przeważa w nich problematyka rozwoju turystyki, znaczenia walorów przyrodniczych dla tego rozwoju, a także ofert turystycznych, dziedzictwa kulturowego i obszarów wiejskich.

Część I

**UWARUNKOWANIA
PRZYRODNICZE
W TURYSTYCE WIEJSKIEJ**

Ochrona przyrody i turystyka wiejska

Rafał Kurczewski

Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu
Katedra Turystyki

Wstęp

Polska znajduje się w czołówce państw europejskich pod względem różnorodności siedlisk i zamieszkujących je gatunków – to zdanie, które jest coraz powszechniej znane i cytowane. Brzmi dobrze i wywołuje samozadowolenie obywateli. Jednak rodzi też zasadnicze pytanie – to wiedza czy hasło? Wśród współczesnych trendów turystycznych wyraźnie wyodrębniły się formy realizujące się w przyrodzie, od tych, które wyrastają na fascynacji popartej wiedzą prowadzącą do świadomości ekologicznej, po te, które czerpią radość z wypoczynku na jej łonie, w czystym środowisku i pięknym krajobrazie. Jest wśród nich turystyka wiejska od początku włączana w nurt turystyki zrównoważonej [Majewski, Lane 2005]. Przez lata swojego rozwoju ulega ona ciągłej ewolucji, która dotyczy przede wszystkim kształtowania oferty. Środowisko przyrodnicze jest z oczywistych względów, jedną z jej podstawowych atrakcji.

Celem pracy jest analiza dotychczasowego wykorzystania potencjału środowiska przyrodniczego w kształtowaniu ofert turystyki wiejskiej, wraz ze wskazaniem podstawowych problemów i propozycji ich rozwiązywania. Opracowanie oparto o doświadczenia nabyte podczas pracy nad rozwojem turystyki zrównoważonej, a zwłaszcza przy projektach realizowanych przez Społeczny Instytut Ekologiczny i Instytut na Rzecz Ekorozwoju.

Środowisko przyrodnicze w ofercie turystyki wiejskiej

Analizując zawartość materiałów promocyjnych gmin, stowarzyszeń czy gospodarstw agroturystycznych bez trudu można zauważyć, że środowisko przyrodnicze zajmuje w nich poczesne miejsce. Pierwsze przykuwają uwagę zdjęcia: sielankowe krajobrazy prezentujące lasy, jeziora, rzeki, pola, ogrody; rośliny – dzikie, jak i polne czy ogrodowe; dziko żyjące zwierzęta i te udomowione. Wszystko kolorowe, zapierające dech w piersiach, aż chcę się przyjechać, zobaczyć, dotknąć, odetchnąć krystalicznie czystym powietrzem, powąchać i posmakować. Spełniają więc bardzo dobrze swoją reklamową funkcję. Ale niestety, w większości przypadków na „obrazkach” się kończy. Turysta, który będzie chciał dowiedzieć się czegoś więcej o przyrodzie, musi się zwykle zadowolić sloganami typu: piękna przyroda, malownicze krajobrazy, grzybne lasy, rzeki i jeziora pełne ryb, czyste powietrze, cisza, spokój, śpiew ptaków, kwitnące łąki, kolorowe motyle. W najlepszym przypadku pojawiają się „suche” informacje zaczerpnięte z opracowań nadleśnictw bądź obszarów chronionych. Dużo lepiej prezentują się zwykle informacje dotyczące walorów antropogenicznych. Wydaje się, że przyczyn

takiej sytuacji należy upatrywać w tym, że o ile turystyka każdemu kojarzy się również z wypoczynkiem w środowisku naturalnym, o tyle nie koniecznie z przygotowaniem kadr w tym zakresie. Dotyczy to absolwentów szkół o profilu czy kierunku turystycznym, gdzie wciąż jeszcze przeważają aspekty ekonomiczne, historyczno-kulturowe czy noclegowo-gastronomiczne [Kurczewski 2010]. Zdecydowanie brakuje, szczególnie na poziomie lokalnym, osób, które mając przygotowanie przyrodnicze, rozumiałyby i potrafiły je wykorzystać w procesie planowania rozwoju ruchu turystycznego. Jeszcze gorzej jest z edukatorami przyrodniczymi. O ile nie brakuje dobrze przygotowanych przewodników krajoznawczych w zakresie walorów historyczno-kulturowych, o tyle o naturze nadal niewielu potrafi opowiadać czy pisać. Braki te podkreślano np. podczas dyskusji panelowej na III Europejskiej Konferencji Ekoturystycznej zorganizowanej w Polsce przez Społeczny Instytut Ekologiczny (SIE). Również uczestnicy projektów prowadzonych przez SIE czy Instytut na Rzecz Ekorozwoju (InE), będący osobami prowadzącymi gospodarstwa, narzekają na brak materiałów czy osób mogących być przewodnikami w środowisku przyrodniczym, ale przede wszystkim sami nie czują się przygotowani w tym zakresie. Tymczasem turyści już samym wyborem wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym sygnalizują swoje zainteresowanie środowiskiem, wyrażając jednocześnie nadzieję, że spędzą czas w kontakcie i harmonii z naturą. Postacią kluczową staje się w takim wypadku gospodarz. Dla wielu turystów będzie on skarbnicą wiedzy o naturze, dlatego tak ważna jest praca nad samokształceniem i udoskonalaniem oferty w zakresie edukacji ekologicznej. Co gorsza to właśnie na wsi rodzi się wiele zabobonów i przesądów kultywowanych do czasów współczesnych i przekazywanych wraz z „mądrością ludową” turystom, przekonanych o bogatej i prawdziwej wiedzy przyrodniczej mieszkańców wsi [Machnik, Kurczewski 2014].

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom sygnalizowanym w ramach różnorodnych działań podejmowanych w szkoleniach na rzecz turystyki wiejskiej, InE przygotował ogólnopolski projekt Agroturystyka Przyjazna Naturze 2000 przy współpracy z Polską Federacją Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” przy wsparciu finansowym Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Ministerstwa Sportu i Turystyki [<http://natura2000.org.pl>]. Po raz pierwszy w tak dużej skali zaangażowano do projektu przyrodników odpowiedzialnych za sześć regionów, na które podzielono Polskę. Jako główny cel projektu przyjęto „budowanie pozytywnych relacji turystyki wiejskiej i ochrony różnorodności biologicznej w regionach, w których obszary Natura 2000 stanowią lub mogą stanowić kluczowy walor produktu turystycznego”. Jak się szybko okazało, uczestnicy projektu są przede wszystkim zainteresowani zdobyciem wiedzy przyrodniczej, która pomoże wzbogacić bądź nakierować ich oferty na turystykę przyrodniczą. Pomimo czasem wieloletniego funkcjonowania gospodarstw i częstego powoływania się w ofertach na naturę i przyjazność środowisku, wiedza przyrodnicza wielu gospodarzy sprawdzana w ramach zajęć oraz przygotowanie obiektów pod kątem środowiskowym weryfikowane za pomocą ankiet i audytów terenowych, były nienajlepsze. Jednocześnie bardzo pozytywne było to, że uczestnicy wykazywali bardzo duże zainteresowanie i zaangażowanie w pracę, sami świetnie rozumiejąc

wagę problemu, skarżąc się na to, że brakuje kontaktów z przyrodnikami, a dotychczasowe działania podejmowane w innych projektach skupiały się przede wszystkim na często powtarzanych zagadnieniach ekonomicznych i marketingowych. Część osób współpracując z przyrodnikami, pracowała nad przygotowaniem swoich ofert wzbogacając je o treści przyrodnicze. Najlepsi otrzymali certyfikat „Blisko Natury”, którego podstawowe kryteria to: oferta przyrodnicza i dostępność sprzętu niezbędnego do jej realizacji (np. lornetki, biblioteczka przyrodnicza), funkcjonowanie obiektu w sposób przyjazny dla środowiska w zakresie: energii i ogrzewania, zarządzania odpadami, gospodarowania wodą i ściekami, żywności i stanu ogólnego obiektu.

Przygotowanie kadr, a co za tym idzie dobrej oferty przyrodniczej w ramach turystyki wiejskiej, gwarantuje również dbałość o właściwy stan środowiska i podejmowanie działań zmierzających do jego ochrony. Zagadnienie to należy rozpatrywać w dwóch płaszczyznach – pierwszej dotyczącej gospodarstw agroturystycznych i ich bezpośredniego otoczenia, i drugiej – związanej z różnymi formami ochrony przyrody.

Ochrona przyrody w gospodarstwie i jego otoczeniu

Edukacja ekologiczna nie ma żadnej wartości, jeśli nie przynosi wyraźnych korzyści środowisku. Najistotniejszą kwestią jest zwrócenie uwagi uczestników na ich bezpośrednie otoczenie i jego ochronę. Projekty dotyczące rozwoju turystyki wiejskiej skupiają się najczęściej na kwestiach historyczno-kulturowych, budując markę miejscowości czy gospodarstw w oparciu o architekturę, założenia przestrzenne, sztukę ludową, zwyczaje, kuchnię regionalną. Tematyka przyrodnicza dotyczyła raczej ogrodnictwa i rolnictwa wraz ze specyfiką upraw czy hodowli. Środowisko naturalne pozostawało na poziomie ogólnych haseł i było kojarzone przede wszystkim z różnymi formami ochrony przyrody. Charakterystyczny jest brak świadomości i wiedzy społeczności lokalnej dotyczący terenów przez nią zamieszkiwanych. Tymczasem, podobnie jak w przypadku innych zagadnień, najważniejsze jest rozpoczęcie pracy nad gospodarstwami agroturystycznymi i ich otoczeniem, dalej miejscowościami i gminami. W obliczu słabej wiedzy i świadomości dotyczącej środowiska przyrodniczego stwierdzonej podczas pracy projektowej, należałoby, wzorem projektów historyczno-kulturowych, wprowadzić szkolenia, warsztaty przyrodnicze i opracować specjalne programy i pakiety edukacyjne dla turystyki wiejskiej.

Z doświadczeń szkoleniowych wynika, że gospodarze mają problem już z wyborem literatury, która byłaby im pomocna w zdobywaniu wiedzy, a jednocześnie mogłaby zostać udostępniona turystom w specjalnie przygotowanych biblioteczkach przyrodniczych. Trudno się dziwić tej sytuacji, ponieważ rynek księgarski jest „zalany” różnymi pozycjami, często wątpliwej jakości, szczególnie tymi tłumaczonymi na język polski. Ponadto np. klucze do oznaczania roślin czy zwierząt, zawierają większość gatunków, których i tak nie można obserwować w danym terenie, a ich obszerność zniechęca do lektury i nauki. Brakuje opracowań tematycznie związanych z danym regionem, mających charakter popularny a zarazem edukacyjny, dobrze napisanych i zilustrowanych. Wydaje się, że interesujące byłoby przygotowanie specjalnych pakietów

edukacyjnych na wzór opracowań dla nauczycieli, w których, poza np. kluczami do oznaczania, znalazłyby się gry, płyty multimedialne z prezentacjami, filmami, głosami, a także scenariusze zajęć przyrodniczych, które można prowadzić z turystami. Wymaga to szerszego niż dotąd włączenia w projekty przyrodników, będących jednocześnie dobrymi edukatorami. Ciekawe i wartościowe materiały są publikowane przez organizacje pozarządowe, jak choćby Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP), jednak, jak wynika z rozmów, często nie docierają one do gospodarstw. Tymczasem, poza podniesieniem świadomości zarówno gospodarzy, jak i turystów, działania tego typu mogą wpłynąć bezpośrednio na ochronę przyrody.

Kolejnym etapem, po odpowiednim przygotowaniu edukacyjnym, powinny być działania podejmowane w ramach czynnej ochrony środowiska przyrodniczego – znowu kontakt z przyrodnikami jest nieodzowny. Tylko pod ich okiem proces ten może przebiegać prawidłowo i gwarantować uniknięcie błędów, które mogłyby, przy najlepszych intencjach, przynieść katastrofalne dla środowiska skutki. Przygotowanie gospodarstwa i jego otoczenia z myślą o dzikiej przyrodzie, pozwala często za pomocą prostych działań rozwinąć i zachować bioróżnorodność, a jednocześnie urozmaicić i podnieść rangę oferty, czyniąc ją rzeczywiście przyjazną środowisku. Wśród działań, które można z powodzeniem realizować w ramach turystyki wiejskiej, na szczególną uwagę zasługują konstruowanie i rozwieszanie budek lęgowych dla ptaków i nietoperzy; platformy dla bocianów; przygotowanie schronień i zimowisk dla jeży, płazów, gadów, bezkręgowców; uliki oraz hoteliki dla owadów; projektowanie ogrodów przy użyciu roślin żywicielskich, nektaro- i pyłkodajnych dla wielu gatunków owadów, w tym szczególnie motyli i błonkówek; zabezpieczanie przejść dla płazów podczas migracji godowych; tworzenie siedlisk typu oczka wodne, dzikie łąki, murawy kserotermiczne. We wszystkie te działania można, a nawet należy angażować turystów. W ten sposób chroni się przyrodę aktywnie, jednocześnie szeroko edukując w bezpośrednim kontakcie z naturą. Obserwacje prowadzone przez gospodarza czy turystów, po wcześniejszym przygotowaniu przez przyrodników, mogą być również źródłem bardzo cennych danych wykorzystywanych w konstruowaniu programów ochrony [Kurczewski, Machnik 2006].

Tereny chronione a turystyka wiejska

Inna płaszczyzna, na której realizuje się ochrona przyrody, to różne formy ochrony przyrody znajdujące się w zainteresowaniu turystyki wiejskiej, jako walory i atrakcje przyrodnicze. Jakość środowiska przyrodniczego Polski nie podlega dyskusji. Posiadamy nadal siedliska o charakterze pierwotnym na czele z Puszczą Białowieską – jedyną pierwotną puszcza w Europie. Znajduje się w niej wiele ostoi i korytarzy ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym, które łączą różne biotopy i umożliwiają migrację. Wiele gatunków roślin i zwierząt, które zostały wpisane do czerwonych ksiąg państw europejskich, w Polsce tworzy wciąż jeszcze stabilne populacje [Kurczewski 2004]. Dzięki położeniu w „sercu” kontynentu, regionalnym różnicom klimatycznym oraz

występowaniu pięciu stref geograficznych, można spotkać gatunki należące do różnych biomów, a przez kraj przebiega wiele granic zasięgu ich występowania. Polskie obszary chronione zaliczane są do wyjątkowo cennych w skali kontynentu. O jakości środowiska świadczy m.in. fakt posiadania 23 parków narodowych, podczas gdy w innych krajach Europy liczba ta rzadko przekracza 10. Wyjątkowość polskiej natury od lat zauważa wielu przyrodników z Europy. W powiązaniu z bogatym dziedzictwem kulturowo-historycznym stanowią one o potencjale, który należy wykorzystać.

Turyści zagraniczni oceniając ofertę turystyczną Polski, za jedną z najważniejszych zalet uznają: duże obszary jeszcze nieskażonego środowiska oraz bogactwo fauny i flory [Jędrzejczyk 1995]. Z drugiej strony wiedza ta nie jest powszechna wśród mieszkańców, a obszary chronione najczęściej kojarzą im się z systemem ograniczeń i zakazów. Tymczasem formy ochrony przyrody można uznać za swoistą markę i gwarancję jakości środowiska. Szczególne miejsce ma wśród nich sieć obszarów Natura 2000. Ich ranga i rozpoznawalność szczególnie na terenie Unii Europejskiej daje szeroką i bezpłatną promocję regionów, w których są położone. Przepisy prawne chroniące te obszary, gwarantują dobry stan środowiska naturalnego, co jest z korzyścią zarówno dla mieszkańców, jak i turystów. Położenie w obrębie obszarów Natura 2000 daje również podstawę do ubiegania się o dodatkowe fundusze, w tym na cele turystyki przyjaznej środowisku [Kamieniecka 2015].

Potencjał środowiska przyrodniczego, w tym zwłaszcza obszarów objętych ochroną, przyczynił się również do rozwoju turystyki wiejskiej, stając się jedną z jej podstawowych atrakcji. Obecnie zasadniczym celem do realizacji wydaje się dobra współpraca pomiędzy zarządcami terenów chronionych a organizatorami turystyki wiejskiej. Jak wskazują doświadczenia projektowe, kontakt ten był w wielu miejscach dość powierzchowny i ograniczał się zwykle do zamieszczania informacji na temat form ochrony przyrody w ofercie turystycznej, z ewentualnym zwróceniem uwagi na elementy edukacyjne typu muzea, ośrodki edukacji ekologicznej czy ścieżki dydaktyczne. Współcześnie potrzebny jest jednak zdecydowanie szerszy zakres współpracy. Organizatorzy ruchu turystycznego obszarów wiejskich muszą czuć się współodpowiedzialni za ochronę przyrody. Praca nad kształtowaniem świadomości ekologicznej rozpoczęta w obrębie gospodarstw i ich bezpośredniego otoczenia kształtuje świadomość ekologiczną, prowadząc nie tylko do pogłębienia wiedzy i podjęcia działań w ramach czynnej ochrony przyrody, ale pozwala budować zrozumienie i poparcie dla terenów chronionych, co obecnie często nie jest łatwe wśród społeczności lokalnej. Korzyści płynące ze współpracy są obopólne. Dobrą praktyką jest prowadzenie szkoleń i kursów organizowanych w obszarach chronionych, w których mieszkańcy mogą zdobyć uprawnienia przewodników czy edukatorów przyrodniczych, potwierdzone stosownym certyfikatem. Kursy tego typu zapewniają profesjonalnie prowadzone zajęcia z wykwalifikowaną kadrą, uczulając jednocześnie na specyfikę i wymagania związane z ochroną przyrody w konkretnych siedliskach, pozwalają również nawiązać kontakty skutkujące przygotowaniem atrakcyjniejszych, a zarazem przyjaznych środowisku ofert turystycznych.

Podsumowanie

Turystyka wiejska znajdująca się w nurcie turystyki zrównoważonej odgrywa szczególną rolę w zachowaniu środowiska przyrodniczego. Tereny rolnicze będące w jej zainteresowaniu obfitują w wiele cennych siedlisk, a jednocześnie sąsiadują z wieloma formami ochrony przyrody. Stawia to konkretne wymagania, ale daje również nowe możliwości. Doświadczenia nabyte podczas realizacji projektów związanych z rozwojem turystyki wiejskiej pozwalają stwierdzić, że podstawową potrzebą jest podniesienie poziomu wiedzy i świadomości ekologicznej osób zajmujących się rozwojem turystyki wiejskiej. Bardzo ważny jest entuzjazm i chęć nauki, którą wykazują szczególnie gospodarze gospodarstw agroturystycznych. Stwarza to szansę na wprowadzenie aktywnej ochrony przyrody już w samych gospodarstwach, przez przystosowanie obiektów, odpowiednie zaplanowanie ogrodów i terenów je otaczających. Dzięki takim działaniom poszerza się i uatrakcyjnia ofertę, a gospodarstwa stają się naprawdę przyjazne środowisku. Praca taka stanowi doskonałą bazę do rozwinięcia jednej z najprężniej rozwijających się form – ekoturystyki [Zientek-Varga 2009]. Stało się tak w wielu krajach, ponieważ turystyka wiejska, a zwłaszcza agroturystyka, stanowi świetne zaplecze dla rozwinięcia ofert wychodzących naprzeciw oczekiwaniom ekoturystów.

Świadomy rozwój turystyki wiejskiej pozwala również na harmonijną współpracę z terenami chronionymi, które mają wpływ na rangę i atrakcyjność oferty turystycznej. Tylko dzięki pełnej współpracy można zapewnić ochronę najcenniejszych fragmentów środowiska oraz budować przyjazne relacje, stwarzając dobry klimat i poparcie dla idei ochrony przyrody.

Dotychczasowe doświadczenie pozwala stwierdzić, że konieczne jest dużo szersze niż dotąd włączenie w działania nad rozwojem turystyki wiejskiej przyrodników. Tylko merytoryczna opieka osób profesjonalistów pozwala na bezpieczne dla środowiska przygotowywanie ofert, a jednocześnie powiększanie kompetencji i świadomości kadr i organizatorów turystyki.

Bibliografia

- Jędrzejczyk I., 1995, *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.
- Kurczewski R., 2004, *Polska – naturalny wybór w turystyce europejskiej*, [w:] *Gospodarka turystyczna w XXI wieku szanse i bariery rozwoju w warunkach integracji międzynarodowej*, red. S. Bosiacki, J. Grell, AWF Poznań, s. 301-305.
- Kurczewski R., 2010, *Uwarunkowania rozwoju ekoturystyki w Polsce*, [w:] *Gospodarka turystyczna w XXI wieku: uwarunkowania rozwoju w dobie globalizacji i kryzysu ekonomicznego*, red. S. Bosiacki, Wyd. Nauk. WSHiU w Poznaniu, Zeszyty Naukowe, nr 19, s. 269-276.
- Kurczewski R., Machnik A., 2006, *Aktywna ochrona przyrody wyzwaniem dla turystyki*, [w:] *Gospodarka turystyczna w XXI wieku. Globalne wyzwania i zagrożenia*, red. B. Raszka, S. Bosiacki, AWF, Poznań, s. 373-377.
- Machnik A., Kurczewski R., 2014, *Dziedzictwo przyrodnicze w rozwoju turystyki kulturowej na terenach wiejskich*, Turystyka Kulturowa, nr 7/2014, s. 34-48.
- Majewski J. Lane B., 2003, *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa.
- Zientek-Varga J. (red.), 2009, *Ekologiczny dom agroturystyczny – czyli jak nadać ekoturystyczny profil swojemu gospodarstwu*, SIE, Warszawa.
- <http://natura2000.org.pl>, dostęp 2.02.2016.

NATURE PROTECTION AND RURAL TOURISM

Summary. Rural tourism, within sustainable tourism, plays a special part in maintaining natural environment. Rural areas abound in plenty of valuable habitats, bordering at the same time on various forms of nature protection. The aim of this paper is to analyze natural environment potential and how it has been used to far in creating offers of rural tourism and to show basic problems and ways to solve them. Experience gathered while realizing projects connected with development of rural tourism allow to say that the basic need is to raise knowledge and ecological awareness among people who deal with development of rural tourism. It also allows to cooperate with protected areas which influence importance and attractiveness of tourist offer. Only cooperating fully can we ensure protection of the most valuable parts of environment and build relations, creating good atmosphere and support for the idea of nature protection.

Key words: rural tourism, active nature protection, forms of nature protection, ecological education

Translated by JAGNA KONCEWICZ

Obszary przyrodniczo cenne czynnikiem wpływającym na rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych w Polsce

Kamila Płazińska

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wstęp

Agroturystyka staje się coraz modniejszą formą spędzania wolnego czasu, w szczególności przez mieszkańców miast. Bogata oferta agroturystyczna skierowana do rzeszy odbiorców jest ściśle powiązana z bliskością obszarów cennych przyrodniczo, które warunkują w oczach turysty atrakcyjność danego gospodarstwa. W związku z tym, można zaobserwować wiele prawidłowości wynikających z rozmieszczenia tych gospodarstw. Bardzo dużo zlokalizowanych jest w sąsiedztwie parków narodowych, parków krajobrazowych oraz obszarów objętych innymi formami ochrony. Oferta usług agroturystycznych, jest znacznie bogatsza w pobliżu obszarów cennych przyrodniczo, co zachęca turystów do odwiedzania tych gospodarstw, które mają bardzo wiele do zaoferowania. Warto zaznaczyć, iż w przypadku niektórych parków narodowych istnieje głównie baza noclegowa dzięki gospodarstwom agroturystycznym, które umożliwiają dłuższy pobyt turystów na wybranym obszarze.

Cel i zakres pracy

Celem pracy jest ukazanie prawidłowości wynikających z rozmieszczenia gospodarstw agroturystycznych i obszarów chronionych, które w dużej mierze pokrywają się ze sobą. Kolejnym celem jest określenie dalszego rozwoju gospodarstw agroturystycznych i zmian wpływających na ich lokalizację. Omówiono strukturę gospodarstw agroturystycznych na tle poszczególnych województw oraz zmiany ilościowe zachodzące w ostatnich latach. Posłużono się analizą bogatej literatury przedmiotu z zakresu agroturystyki, turystyki wiejskiej oraz ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce. Dodatkowo wykorzystano dane statystyczne dostępne na stronie GUS oraz dokumenty planistyczne związane z rolnictwem i obszarami wiejskimi w poszczególnych województwach.

Pojęcie, istota i definicja agroturystyki

Początków agroturystyki należy doszukiwać się mniej więcej dwa wieki temu, gdy w XIX wieku zaczęły przejawiać się lokalne inicjatywy gospodarczo-kulturalne, mające na celu ożywienie obszarów wiejskich. Początki tej formy turystyki uwidoczniły się głównie w małych wioskach w pobliżu dużych miast. Ponadto, coraz więcej takich gospodarstw zaczęło powstawać na terenach atrakcyjnych zarówno przyrodniczo, jak i krajobrazowo. W okresie międzywojennym i w latach powojennych zyskiwały na znaczeniu wyjazdy do gospodarstw agroturystycznych nazywanych również letniskami.

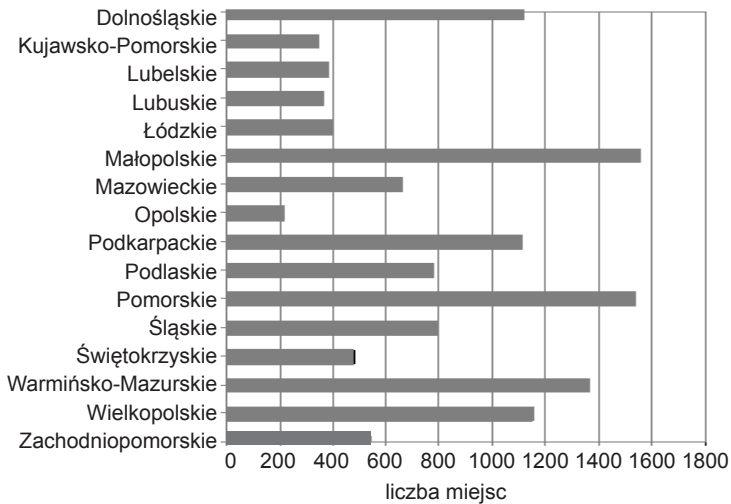
Obecnie agroturystyka to prężnie rozwijająca się forma turystyki, która uprawiana jest na obszarach wiejskich, gdzie miejscem zakwaterowania jest gospodarstwo rolne, które świadczy swoje usługi. Jest unikatową i konkurencyjną formą spędzania wolnego czasu w porównaniu do innych form turystyki. Głównymi atrakcjami w gospodarstwie agroturystycznym jest możliwość skorzystania bezpośrednio z produktów roślinnych i zwierzęcych powstających w gospodarstwie [Majewski 2000]. Podobnie istotę agroturystyki definiuje Maciej Drzewiecki, który uważa, iż jest to „forma wypoczynku odbywająca się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym, usługowym)” [Drzewiecki 1995].

Należy jednak nadmienić, iż bardzo często używa się wymiennie pojęcia agroturystyka i turystyka wiejska, co nie jest jednoznaczne i służy do określenia, co prawda powiązanych ze sobą form turystyki, ale jednak nie takich samych. Jak podaje literatura przedmiotu, turystyka wiejska to ogół czynności turystycznych odbywających się na terenach wiejskich, niekoniecznie w gospodarstwach typowo rolniczych. Podobnie definiują ją autorzy prac z tego zakresu, którzy uważają, iż „za turystykę wiejską można uznać tę, która odbywa się na obszarach wiejskich, jest dostosowana do istniejących tam warunków i racjonalnie wykorzystuje naturalne walory miejscowe” [Dębniwska, Tkaczuk 1997]. Warto również w tym miejscu przytoczyć definicję kwatery agroturystycznej, która przez GUS jest określana jako „rodzaj obiektu zakwaterowania turystycznego, który stanowią pokoje i domy mieszkalne oraz przystosowane budynki gospodarcze (po adaptacji) w gospodarstwach wiejskich (rolnych, hodowlanych, ogrodniczych czy rybackich), będące własnością rolników, wynajmowane turystom na noclegi za opłatą” [Łysoń 2015].

Gospodarstwa agroturystyczne w porównaniu z innymi obiektami są bardzo rozproszone po terenie całego kraju. We wszystkich województwach agroturystyka wpływa na rozwój regionu i społeczności lokalnej. Dodatkowo stymuluje ona mieszkańców obszarów wiejskich do podtrzymywania tradycji ludowych, które są jednym z elementów towarzyszącym ofercie agroturystycznej. Rozwój agroturystyki przyczynił się w wielu miejscowościach do poprawy wyglądu zabudowy gospodarczej oraz zmniejszył masowy odpływ młodej ludności z terenów rolniczych. Jako atut rozwoju oferty agroturystyki należy wymienić również poszerzenie rynku zbytu dla produktów wytwarzanych na terenach wiejskich, które bardzo często są uważane za ekologiczne i znacznie zdrowsze niż pozostałe, ogólnodostępne w dużych dyskontach.

Agroturystyka w ujęciu statystycznym

Według danych statystycznych opublikowanych za 2014 rok przez GUS wynika, iż kwatery agroturystyczne stanowią 19% wszystkich obiektów noclegowych, co czyni je istotnymi elementami na rynku turystycznym. Województwa z największą liczbą gospodarstw agroturystycznych to kolejno: pomorskie, małopolskie i warmińsko-mazurskie, co związane jest z naturalnymi walorami turystycznymi obecnymi na terenie tych województw (ryc. 1).

Ryc. 1. Miejsca noclegowe w gospodarstwach agroturystycznych w poszczególnych województwach w 2014 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS za 2014 rok [Łysoń 2015]

Z dostępnych danych wynika, że średnia długość działalności gospodarstwa agroturystycznego wynosi około 10 lat [Bednarek-Szczepańska i Bański 2014]. Jednak w rozgraniczeniu na poszczególne regiony, długość działalności wydłuża się na obszarach atrakcyjnych turystycznie, a skraca na terenach o niskim stopniu atrakcyjności krajo-brazowo-przyrodniczej. Bliskość morza, jezior oraz gór sprzyja rozwojowi obiektów agroturystycznych przez atrakcyjność terenu połączoną z ofertą gospodarstw.

Rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych

Dyspersja gospodarstw agroturystycznych na terenie Polski jest duża, gdyż praktycznie w każdej gminie znajdują się tego typu obiekty. Nieliczne gminy charakteryzują się bardzo dużą liczbą miejsc noclegowych na poziomie ponad 500. Do tych gmin zalicza się m.in. Czorsztyn, Biały Dunajec, Poronin i Bukowinę Tatrzańską. Warto też nadmienić, iż są również takie gminy, w których jest zaledwie po 1 kwatery agroturystycznej. W literaturze przedmiotu wymienia się wiele czynników lokalizacji tych obiektów. Najczęściej jako główny wymieniany jest potencjał przyrodniczy wiążący się z pięknym krajobrazem, czystym powietrzem oraz bliskością obszarów chronionych. W związku z tym duża liczba gospodarstw agroturystycznych pokrywa się z obszarami cennymi przyrodniczo (ryc. 2 i 3).

Jak wynika z danych na rycinach 2 i 3, duże zagęszczenie obiektów agroturystycznych występuje w pobliżu wszystkich karpaccich parków narodowych, tj. Bieszczadzki Park Narodowy, Magurski Park Narodowy, Gorczański Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Tatrzański Park Narodowy oraz Babiogórski Park Narodowy. Spowodowane

to jest czystym powietrzem, walorami krajobrazowymi oraz oddaleniem od dużych aglomeracji miejskich, co czyni te miejsca cichymi i nieskażonymi działalnością człowieka. Istotnym czynnikiem wydaje się również niewielka odległość do pasm górskich, gdzie bardzo dobrze rozwinięta jest infrastruktura turystyczna w postaci szlaków pieszych, rowerowych, konnych, a towarzyszą temu liczne schroniska znajdujące się w ciekawych krajobrazowo miejscach.

Na tym terenie oprócz ww. parków narodowych istnieje bardzo wiele terenów objętych ochroną. Należy tu wymienić liczne parki krajobrazowe, rezerwy przyrody, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz obszary Natura 2000. Z bardziej znanych należy wymienić Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Doliny Sanu. Znajdują się one w najbliższym sąsiedztwie Bieszczad, co warunkuje niezwykle czyste powietrze oraz bardzo bogatą ofertę usług świadczonych przez gospodarstwa agroturystyczne związane z typowo rolniczym charakterem tych miejsc wokół Bieszczadzkiego Parku Narodowego. Kolejnym obszarem chronionym jest Jaśliski Park Krajobrazowy znajdującym się w Beskidzie Niskim, który położony jest z dala od dużych ośrodków miejskich, na terenach w niskim stopniu przekształconym przez człowieka.

W województwie małopolskim, a w szczególności w jego centralnej i południowej części występuje bardzo duże zagęszczenie gospodarstw agroturystycznych, co jest związane z obszarami cennymi przyrodniczo. Duże zagęszczenie gospodarstw agroturystycznych występuje także w okolicy Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki oraz Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego. Oprócz walorów krajobrazowych na tym terenie, dodatkowym czynnikiem mającym wpływ na taką liczbę gospodarstw

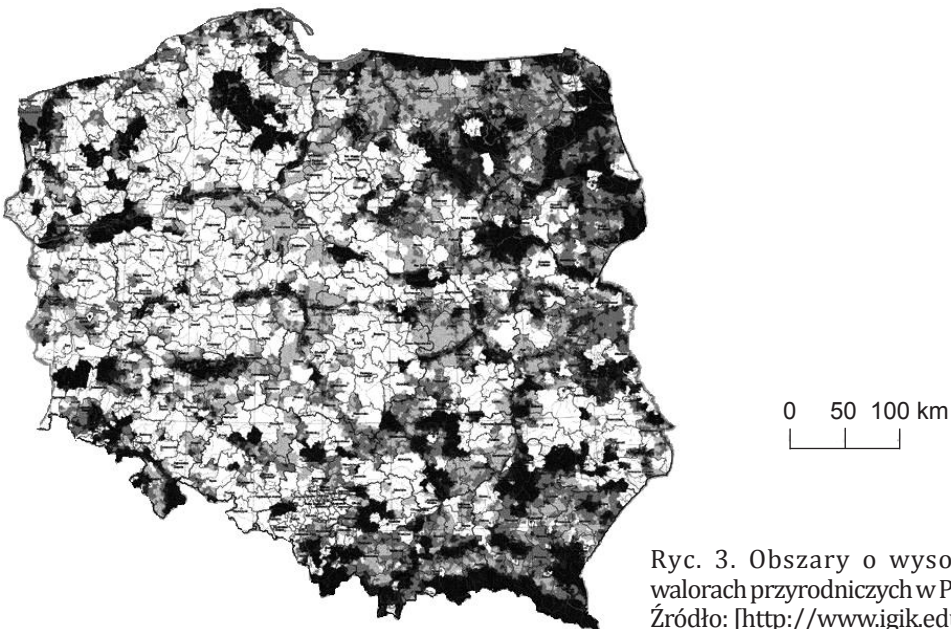

Ryc. 2. Rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych w Polsce
Źródło: [Bednarczyk-Szczepańska, Bański 2014, s. 243-260]

agroturystycznych jest obecność jeziora Rożnowskiego, który pełni funkcję rekreacyjną w sezonie letnim. Omawiając region Małopolski, należy również nadmienić o Popradzkim Parku Krajobrazowym w Beskidzie Sądeckim, który ze względu na liczne walory krajobrazowe jest jednym z kilku czynników determinującym powstawanie gospodarstw agroturystycznych. Dodatkowym atutem jest rzeka Poprad, która jest ciekawym miejscem do rekreacji oraz wędkowania.

Kolejnym miejscem nagromadzenia dużej liczby obiektów agroturystycznych są Sudety, w których na lokalizację z miały wpływ znajdujące się tam Karkonoski Park Narodowy oraz Park Narodowy Gór Stołowych. Autem są też liczne pasma górskie z bogatą ofertą turystyczną skierowaną do odwiedzających te tereny oraz rozległe kompleksy łąk i lasów. Dodatkowo na tym terenie w sąsiedztwie parków narodowych znajdują się również parki krajobrazowe. Z ważniejszych, mających wpływ na atrakcyjność oferty pod względem przyrodniczym, należy wymienić Śnieżnicki Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich, Park Krajobrazowy Gór Sowich, Rudawski Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Doliny Bobru. Na rycinie 3 wyraźnie zaznaczyło się większe nagromadzenie gospodarstw agroturystycznych w okolicy Świętokrzyskiego Parku Narodowego, gdzie ukształtowanie terenu oraz rozległe kompleksy leśne Puszczy Świętokrzyskiej zachęcają do odwiedzania i powstawania na tym terenie omawianych obiektów. Dodatkowo występują tu parki krajobrazowe, takie jak: Przedborski Park Krajobrazowy, Suchedniowsko-Oblęborski Park Krajobrazowy, Sieradowicki Park Krajobrazowy, Jeleniowski Park Krajobrazowy, Cisowińsko-Orłowiński Park Krajobrazowy, Szaniecki Park Krajobrazowy, Nadnidziański Park Krajobrazowy oraz Kozubowski Park Krajobrazowy.

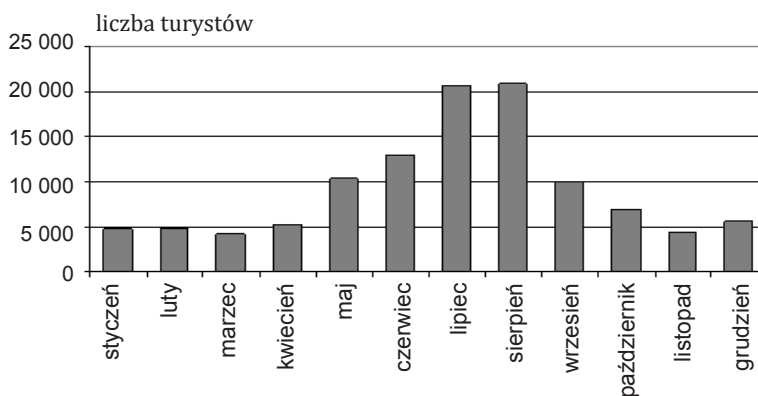
Ryc. 3. Obszary o wysokich walorach przyrodniczych w Polsce
Źródło: [<http://www.igik.edu.pl>]

W północno-wschodniej części Polski również znajduje się bardzo dużo gospodarstw agroturystycznych, co związane jest z dobrze rozwiniętym tam rolnictwem oraz towarzyszącymi walorami naturalnymi w postaci jezior, form polodowcowych oraz bogatej fauny i flory. Wszystko to zostało objęte ochroną w ramach licznych parków narodowych, takich jak: Wigierski Park Narodowy, Biebrzański Park Narodowy, Narwiański Park Narodowy oraz Białowiecki Park Narodowy. Ponadto ochroną objęto obszary w ramach parków krajobrazowych – Mazurskiego, Puszczy Knyszyńskiej, Narwiańskiego oraz Suwalskiego. Tereny te od zawsze były uważane za najczystsze i najzdrowsze ze względu na peryferyjne położenie oraz duże odległości od obszarów miejskich i przemysłowych. Warmia, Mazury oraz Podlasie są terenami głównie rolniczymi, co wpływa na bogatą i urozmaiconą ofertę agroturystyczną.

Sezonowość agroturystyki

Analizując ofertę gospodarstw agroturystycznych, warto wspomnieć o sezonowości. Jak wynika z danych opublikowanych przez GUS za 2014 rok [Łysoń 2015], najwięcej turystów korzystało z oferty gospodarstw agroturystycznych w miesiącach letnich (ryc. 4). W sierpniu było to aż 20 875 osób, co stanowiło 18,7% ogółu turystów korzystających z różnych form zakwaterowania. Liczba turystów korzystających z noclegów w gospodarstwach agroturystycznych w lipcu wynosiła 20 687 osób, czyli 18,6% spośród wszystkich udzielonych noclegów, a w czerwcu było to 12 991 osób. Na kolejnych miejscach znalazł się maj z liczbą 10 445 turystów (9,4%) i wrzesień – 10 108 osób (9,1%), co było związane z tym, że są to miesiące rozpoczynające i kończące sezon wypoczynku letniego.

Na tle pozostałych miesięcy wyróżnił się jeszcze październik, w którym liczba odwiedzających gospodarstwa agroturystyczne wyniosła 6929 osób, stanowiąc 6,2% ogółu udzielonych noclegów. W pozostałych miesiącach (listopad, grudzień, styczeń, luty, marzec i kwiecień) liczba odwiedzających gospodarstwa agroturystyczne była podobna – około 5000 turystów w skali miesiąca. Związane to było z mniej korzystną aurą oraz mniejszymi możliwościami spędzania wolnego czasu.

Ryc. 4. Turyści korzystający z gospodarstw agroturystycznych według miesiący w 2014 roku
Źródło: jak na ryc. 1

Podsumowanie

Gospodarstwa agroturystyczne zyskują coraz bardziej na znaczeniu. Ich rozmieszczenie w sposób wyraźny pokrywa się z obszarami, które objęto ochroną przyrody i krajobrazu. W związku z tym, większość z nich znajduje się na obszarach atrakcyjnych turystycznie, chętnie odwiedzanych przez turystów. Korzystają z nich głównie mieszkańcy miast, którzy na co dzień nie mają styczności z naturalnym środowiskiem.

Gospodarstwa zachęcają do ich odwiedzania przez szeroki wachlarz usług, w szczególności związanych z oferowaniem ekologicznej żywności, która powstaje bezpośrednio w gospodarstwie. Widoczna sezonowość potwierdza, że agroturystyka jest najpopularniejsza w okresie letnim, gdy to jest tzw. sezon wakacyjny i urlopowy. Analizując szybki wzrost miejsc noclegowych w tych obiektach, przypuszczać można, że nadal będzie rosło zainteresowanie tymi obiektami ze strony turystów, co przyczyni się do powstawania nowych gospodarstw agroturystycznych w całym kraju.

Bibliografia

- Bednarczyk-Szczepańska M., Bański J., 2014, *Lokalizacyjne uwarunkowania oferty gospodarstw agroturystycznych w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 86 (2), s. 243-260.
- Dębniowska M., Tkaczuk M., 1997, *Agroturystyka, koszty, ceny, efekty*, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa.
- Drzewiecki M., 1995, *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz.
- Gaworecki W., 2003, *Turystyka*. PWE, Warszawa.
- Łysoń P. (red), 2015, *Turystyka w 2014 roku*, GUS, Warszawa.
- Majewski J., 2000, *Agroturystyka to też biznes*. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
<http://www.igik.edu.pl/pl>, dostęp 18.04.2016.

VALUABLE NATURAL AREAS AS ONE OF THE MAIN FACTOR AFFECTING THE ARRANGEMENT OF AGRITOURISM FARMS

Summary. *Agrotourism becomes an increasingly fashionable spend a free time and in particular for urban dwellers. The rich offer agrotourism, addressed to tourists, is closely related with the proximity of the natural areas which determine the tourist attractiveness in the eyes of the agrotourism farm. Consequently, one can observe much the regularity arising from arrangement of these farms. A lot is located in the neighborhood of national parks, landscape parks and areas covered by other forms of protection. Services offer agrotourism, is much richer nearby the natural areas which encourages tourists to visit these farms. It is worth noting that in some national parks are primarily accommodation thanks to agrotourism farms, which allow a longer stay of tourists in the selected area.*

Key words: agrotourism, tourism, national parks

Translated by KAMILA PŁAZIŃSKA

Ekologiczne aspekty funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych

Marcin Pasek, Remigiusz Dróżdź

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku

Wstęp

Agroturystyka jest formą wypoczynku, której znaczenie w ostatnich dziesięcioleciach było niezmiennie akcentowane w krajowym i zagranicznym piśmiennictwie [Lane 1994, Filipiak 2010]. Gospodarstwo rolne stanowi jednocześnie bazę noclegową i główną atrakcję turystyczną dla potencjalnego agroturysty. Wypoczynek na wsi może mieć oczywiście wiele wspólnego z ekoturystyką [Woś 2009]. Niektórzy właściciele gospodarstw agroturystycznych, szczególnie położonych w obrębie lub w okolicach obszarów chronionych, wykazują dużą wrażliwość na sprawy ochrony przyrody, a postawą i poglądami wpływają na zachowanie i sposób bycia odwiedzających ich turystów. Często organizują oni gościom wiele imprez i dodatkowych atrakcji, które mogą być elementami programów wypraw ekoturystycznych, takich jak wycieczki konne, rowerowe, oprowadzanie po okolicznych parkach i rezerwach lub nauka rozpoznawania ziół i grzybów [Sznajder i in. 2009].

Wyniki badań przeprowadzonych wśród turystów w Europie Zachodniej wskazują, że najczęściej wymienianym motywem wyboru wsi na miejsce urlopu jest chęć wypoczynania w kontakcie z czystą, nieskażoną przyrodą. Dlatego w ramach biznesu agroturystycznego znaczącej zmianie ulec powinien stosunek do ochrony środowiska przyrodniczego. Wprawdzie w składanych deklaracjach uznaje się ochronę środowiska za ważny problem, ale gdy dochodzi do konkretnych działań, bywa tak, że problem ten jest odkładany jest na bliżej nieokreśloną przyszłość. Tymczasem w turystyce wiejskiej czyste środowisko stanowić może niezbędny warunek osiągnięcia dochodów. Ochronie muszą podlegać nie tylko walory przyrodnicze, takie jak woda, powietrze, gleby czy roślinność, lecz także całe otoczenie łącznie z krajobrazem i zabudową. Niestety, krajobraz wiejski został w wielu miejscowościach zdegradowany do poziomu źle pojętego eklektyzmu architektonicznego. Często obserwuje się bałagan w zabudowie, styl nowo wznoszonych budowli nie odnosi się do tradycji regionalnej w tym zakresie, nierzadko występuje też duża liczba prowizorycznych przybudówek. W niektórych rejonach nie docenia się znaczenia kompozycyjnego przydomowych ogrodów i sadów, których zieleń pozwala skutecznie ukryć brzydotę architektury, a ponadto stwarza swoisty mikroklimat, zatrzymuje ptaki, a niektóre jej rodzaje w naturalny sposób oczyszczają glebę i pochłaniają zanieczyszczenia. Likwidowanie zieleni, zasypywanie stawów i oczek wodnych oraz rekultywacja terenów podmokłych sprawiają, że krajobraz staje się monotony, a równowaga ekologiczna zostaje zakłócona [<http://www.czystaokolica.wolsztyn.pl>].

Rozwój turystyki wiejskiej wymusza rozbudowę niektórych urządzeń przeznaczonych zarówno dla gości, jak i stałych mieszkańców. Są one związane z utrzymaniem ekologicznego wizerunku gospodarstw, ale aspekt ten często bywa pomijany przez klientów przy pytaniach o niezbędne elementy infrastruktury agroturystycznej czy usługi dostarczone w celu osiągnięcia wygody [Czerwińska-Jaśkiewicz 2012]. Efektywność wypoczynku jest zakłócana wszędzie tam, gdzie istnieją dzikie wylewiska ścieków lub są odprowadzane do rowów melioracyjnych, rzek i jezior, co niestety jest często praktykowane. Ścieki odprowadzane w ten sposób pogarszają jakość wód podziemnych, w związku z czym jakość wody jest niska. Szacuje się, że 65% studni wiejskich ma wodę niezdatną do picia, a i niektóre wodociągi nie gwarantują odpowiedniego poziomu zdrowotnego wody. W kręgu często nierozwiązanych problemów ekologicznych mieści się też gospodarka odpadami. Jest oczywiste, że w okolicy wypoczynku nie powinny istnieć dzikie wysypiska śmieci. W rejonach, gdzie wywóz śmieci nie jest zorganizowany są one najczęściej zakopywane, co jest dopuszczalne jedynie w sytuacji, gdy są to odpady organiczne. Tymczasem wzrasta zużycie rzeczy z tworzyw sztucznych, których odpady nie ulegają rozkładowi, a ich spalanie jest bardzo toksyczne. Także pozostawiony złom czy potłuczone szkło są zagrożeniem bezpieczeństwa i to nie tylko dla gości.

Można zatem powiedzieć, że w sensie ekologicznym prawidłowo funkcjonujące gospodarstwo agroturystyczne charakteryzuje się umiejętnym powiązaniem zagadnień ochrony przyrody i ochrony środowiska, przy czym niezwykle istotna jest regulacja zagadnień z zakresu gospodarowania ściekami i odpadami gospodarczymi. W odniesieniu do ścieków, właściciel gospodarstwa agroturystycznego, w przypadku braku kanalizacji ma możliwość wyboru między budową szamba lub alternatywnie – przydomowej oczyszczalni ścieków [Osmulska-Mróż 1995]. W przypadku odpadów gospodarczych możliwości ich neutralizacji są szerokie i obejmują segregację i częściową utylizację odpadów, jak również kompostowanie odpadów roślinnych [Rymarowicz, Uhlik 2001]. Niezależnie od powyższych zabiegów organizacyjnych należy zaakcentować również inne pożądane formy ekologicznego funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych, takie jak wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii [Sokół 2012], racjonalne gospodarowanie surowcami [Krupa, Dec 2012] i edukacja ekologiczna [<http://platte.pl>].

Celem pracy jest analiza znaczenia najważniejszych elementów tworzących podstawy do określenia gospodarstw agroturystycznych mianem prawidłowo zorganizowanych pod względem ekologicznym. Na podstawie zebranego piśmiennictwa określono pięć wiodących elementów: wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii, racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi, gospodarke ściekową, gospodarke odpadami oraz edukację ekologiczną.

Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii

W Polsce większość energii uzyskuje się wciąż przy użyciu starych metod, z wykorzystaniem ropy, węgla i gazu ziemnego. Jednak w czasach nagłaśniania zmniejszającej się ilości zasobów naturalnych i wzrostu cen wszystkich mediów, coraz więcej gospodarzy planuje instalowanie urządzeń wykorzystujących odnawialne źródła energii. Stopniowo

poszerza się oferta firm specjalizujących się w doborze odpowiednich pieców, instalacji solarnych, pomp ciepła, wiatraków, w zależności od tego, gdzie mają znaleźć zastosowanie. Często zdarza się, że urządzenia dogrzewające konstruuja sami rolnicy, wykorzystując nagromadzony w czasie hodowli zwierząt biogaz. Znane są także rozwiązania polegające na dogrzewaniu wody słońcem, przy wykorzystaniu dużych powierzchni dachów budynków gospodarczych i systemu rur z wodą, ewentualnie beczek często pomalowanych na czarny kolor, który ze względu na bardzo niskie albedo, czyli wskaźnik odbitego promieniowania, kumuluje znaczne ilości energii słonecznej zamieniając ją w ciepło. W gospodarstwach agroturystycznych coraz częściej zdarza się instalowanie kominków z nadmuchem gorącego powietrza dogrzewającego pomieszczenia w części domu przeznaczonego dla gości. Płyty kolektorów słonecznych na dachach lub innych budynkach to także widok coraz częstszy w rodzimym krajobrazie. Ponadto instaluje się wiatraki wytwarzające energię elektryczną, ale dogodny dla nich teren to taki, gdzie wiatry wieją co najmniej z prędkością 3 m/s w większości miesięcy w ciągu roku. Dlatego największe możliwości wykorzystania tego źródła energii istnieją w górach i w strefie pobrzeży, chociaż jest to równoznaczne z obniżeniem walorów krajobrazowych tych miejsc.

Przykładowo w województwie podlaskim największy potencjał energetyczny znajduje się w biomasie, do której zalicza się rośliny oleiste i oleje odpadowe, rośliny cukrowe, rośliny skrobiowe, rośliny włókniste i energetyczne, materiały celulozowe oraz odpady komunalne [Pieńkowski 2007]. Znane są również przypadki przetwarzania ziemniaków na mączkę ziemniaczaną w celu uzyskania tzw. wycierki ziemniaczanej, którą po wysuszeniu na wolnym powietrzu wykorzystywać można jako paliwo [Mikielewicz, Pieńkowski 2009].

W polskich warunkach nasłonecznienia można też wykorzystywać energię promieniowania słonecznego. Dla przykładu w powiatach augustowskim i sejneńskim kolektory słoneczne wykorzystuje już kilkaset gospodarstw domowych, a także wiele budynków użyteczności publicznej. W warunkach Polski północno-wschodniej możliwe są rozwiązania związane z wykorzystaniem energii słonecznej przez podgrzewanie ciepłej wody w obiektach działających sezonowo, takich jak domki letniskowe, podgrzanie ciepłej wody użytkowej w systemach całorocznych działających w budownictwie mieszkaniowym i obiektach użyteczności publicznej [Dobrzański 2003].

Z zasobów odnawialnych coraz powszechniejsze staje się też wykorzystanie siły wiatru. W wielu regionach prędkość wiatru jest na tyle duża, że budowa elektrowni wiatrowych staje się bardzo opłacalna. Na terenie województwa podlaskiego istnieje na przykład 25 siłowni wiatrowych, a jeszcze do niedawna były tylko trzy [Smolińska i in. 2006].

Racjonalne gospodarowanie surowcami

Rolnictwo ekologiczne jest alternatywnym systemem gospodarowania dla rolnictwa konwencjonalnego. Aktywizuje przyrodnicze mechanizmy przez stosowanie środków naturalnych, nieprzetworzonych mechanicznie. Umożliwia ponadto praktyczną realizację zasad ekorozwoju przez dążenie do tego, aby nowoczesność w zagrodzie nie oznaczała degradacji gleby, wody, krajobrazu, pogorszenia zdrowia ludzi i zwierząt, a także marnotrawstwa nieodnawialnych zasobów przyrody. Celem i zadaniem

produkcji w tego rodzaju rolnictwie jest uzyskanie żywności o wysokiej jakości przy zachowaniu równowagi biologicznej w przyrodzie, m.in. przez rezygnację ze stosowania nawozów mineralnych, pestycydów i innych środków chemicznych, na rzecz nawożenia organicznego kompostem i obornikiem, jak również przez biologiczne metody ochrony roślin [Niedziółka 2009].

Najprostszym do zastosowania sposobem na oszczędzanie surowców, energii i czasu pracy jest stosowanie się do prostych zasad ułatwiających funkcjonowanie gospodarstwa agroturystycznego. Wskazane jest np. systematyczne uaktualnianie listy produktów oraz wszelkich zakupów potrzebnych w gospodarstwie w celu uniknięcia kupowania nadmiernych ilości towarów oraz zbędnych rzeczy. Do obowiązku gospodarzy należy też częste sprawdzanie czy używane maszyny i urządzenia są sprawne i nie zużywają więcej energii z powodu złego stanu technicznego. Wskazana jest wymiana żarówek starego typu na energooszczędne, jak również montaż czujników zmierzchowych oraz czujników na ruch, tak aby zminimalizować zużycie energii elektrycznej. Jej straty mogą być też ograniczone przez docieplanie budynków. Z kolei oszczędzanie wody mogą zapewnić ekologiczne spłuczki w toaletach zmniejszające jej zużycie, a także instalacja kabin prysznicowych zamiast wanien. Mimo mniejszej nawet o 3 litry objętości spływającej wody, skuteczność spłukiwania pozostaje taka sama, co ma zarówno ekologiczne jak i ekonomiczne konsekwencje.

Przy zakupach nowych lodówek, zamrażarek, kuchenek należy zwracać uwagę na ich klasę energooszczędną. Większe inwestycje i remonty powinno się planować z dużym wyprzedzeniem, w celu uniknięcia nieprzemyślanych wydatków i przeoczenia usterek w urządzeniach kupowanych w pośpiechu.

Gospodarka ściekami

Gospodarstwa agroturystyczne, w szczególności zlokalizowane na terenach atrakcyjnych przyrodniczo i pozbawionych dostępu do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, bardzo często stoją przed problemem wynikającym z doboru indywidualnego sposobu zagospodarowania surowych ścieków bytowo-gospodarczych. W takich sytuacjach najwłaściwszym i coraz chętniej wybieranym rozwiązaniem są przydomowe oczyszczalnie ścieków, charakteryzujące się wysoką sprawnością działania. Nierzadko są w stanie oczyścić do wysokiej klarowności nawet 97-98% zgromadzonych zanieczyszczeń. Tak oczyszczone ścieki, zwane potocznie szarą wodą, bezproblemowo mogą być odprowadzone do gruntu na działce w formie drenażu rozsączającego, czy istniejącego w pobliżu odbiornika w postaci strumyka, rzeczki, potoku, rowka melioracyjnego lub oczka wodnego [<http://www.oczyszczalnieswidnica.pl>].

Szambo jako przykład rozwiązywania problemu odchodów organicznych jest rozsądną propozycją przy małym obciążeniu turystycznym. W mniejszym stopniu odnosi się do gospodarstw agroturystycznych niż do działek z przyczepami kempingowymi, usytuowanych na obszarach wiejskich. Można je wkopać na działce niemal w każdej sytuacji, pod warunkiem, że zachowane są minimalne odległości od ujęcia wody, budynku i granicy działki. Szambo jest czasem jedynym możliwym rozwiązaniem, np.

gdy poziom wód gruntowych jest tak wysoki, że oczyszczonych ścieków nie można bezpośrednio rozsączać do gruntu, zaś dodatkowe rozwiązania są zbyt kosztowne. Poza tym przy małym obciążeniu turystycznym, ścieków jest zbyt mało, aby opłacała się budowa oczyszczalni. Często powierzchnia działki jest zbyt mała, aby pomieścić oczyszczalnię rozsączającą ścieki do gruntu na terenie posesji, a w pobliżu nie ma innego odbiornika. Zbiorniki mogą być z tworzyw sztucznych, laminatów, betonowe lub żelbetowe. Koniecznie trzeba kupować takie, które mają aprobatę techniczną Instytutu Ochrony Środowiska, atest Państwowego Zakładu Higieny lub inny dokument potwierdzający jakość i szczelność produktu.

Niedopuszczalne jest budowanie i eksploataowanie zbiorników nieszczelnych, z których ścieki wypływają do gruntu. Każdy, kto to robi, przyczynia się do skażenia gleby i wód gruntowych, a więc stwarza w ten sposób zagrożenie dla siebie i swoich sąsiadów, w tym przede wszystkim dla małych dzieci i niemowląt. Budowa szamba jest zwykle tańsza od budowy przydomowej oczyszczalni, ale jego właściwa eksploatacja znacznie droższa od eksploatacji oczyszczalni. Szambo jest rozwiązaniem bardziej ekonomicznym tylko wtedy, jeśli w nieodległej przyszłości będzie prowadzona w okolicy kanalizacja komunalna [<http://www.strzelce.pl>].

Rozsądną alternatywą dla szamba jest przydomowa oczyszczalnia ścieków, czyli zespół urządzeń, w którym znaczna część ścieków jest oczyszczana do tego stopnia, że można je odprowadzać do gruntu lub pobliskich wód powierzchniowych bez zagrożenia skażeniem gleby i wód. Oczyszczalnię można budować jednak tylko wówczas, gdy grunt jest dostatecznie przepuszczalny, aby wchłonął oczyszczone ścieki lub ścieki te można odprowadzić do pobliskiego zbiornika lub cieku wodnego oraz gdy woda gruntowa znajduje się dostatecznie nisko. Niezbędne jest też zachowanie wymaganych minimalnych odległości od ujęć wody, granicy działki, budynku mieszkalnego, krzewów i drzew. Użytkownicy przydomowej oczyszczalni muszą przestrzegać zasad właściwej jej eksploatacji i stosować w domu specjalne środki czyszczące, nieszkodliwe dla żyjącej w niej pożytecznej flory bakteryjnej.

Przydomowe oczyszczalnie ścieków wciąż nie są w Polsce tak popularne, jak na to zasługują, po części dlatego, że ich budowa obwarowana jest licznymi warunkami. Zajmują więcej miejsca niż szambo, a więc potrzeba na nie większej działki. Wymagają sprawdzenia przepuszczalności gruntu i poziomu wód gruntowych, a ponadto zachowania minimalnych odległości od ujęć wody, od domu i od granicy działki. Do tego wszystkiego trzeba załatwić skomplikowane formalności. Jeśli oczyszczone ścieki mają być odprowadzane do gruntu, to urządzenia rozsączające (np. drenaż) powinny się znaleźć co najmniej 1,5 metra ponad poziomem wód gruntowych. Oczyszczalnie wymagają zwykle zasilania napięciem 230 V i dozoru serwisu. Oczyszczone w nich ścieki można odprowadzać do wód powierzchniowych lub gruntu. Przy zakładaniu oczyszczalni można zdecydować się jeden z czterech jej rodzajów: z drenażem rozsączającym, z filtrem piaskowym, z filtrem gruntowo-roślinnym oraz ze złożem biologicznym lub reaktorem osadu czynnego [Obarska-Pempkowiak 2002]. Działanie oczyszczalni oparte jest na symbiozie roślin i mikroorganizmów rozwijających się w

złożu filtra. Jeżeli posesja jest mała, tak że trudno zachować wymagane odległości od ujęć wody, można założyć zajmującą bardzo mało miejsca oczyszczalnię ze złożem biologicznym lub reaktorem osadu czynnego. Zwykle stosowane są one na działkach, na których nie można rozsączać ścieków do gruntu, ale w pobliżu znajdują się wody powierzchniowe [Stańko, Heidrich 2007].

Interesujące z punktu widzenia przyszłego użytkownika jest porównanie kosztów związanych z założeniem i użytkowaniem szamba i oczyszczalni ścieków. Budowa oczyszczalni jest droższa niż budowa szamba, ale jeśli warunki umożliwiają wybudowanie najtańszego rodzaju oczyszczalni – z drenażem rozsączającym, to inwestycja zwraca się przeciętnie po półtora roku, a jej dalsza eksploatacja będzie niemal darmowa.

Gospodarka odpadami

W gospodarstwach agroturystycznych problem nieracjonalnego postępowania z odpadami jest nasilony. Spowodowane jest to dużą zazwyczaj liczbą turystów, a także ich rotacją. Ludzie często mają pewne nawyki, które od lat im towarzyszą. Dlatego warto wprowadzać do gospodarstw agroturystycznych pewne działania w celu zmniejszenia ilości produkowanych odpadów oraz racjonalnego postępowania z odpadami już powstałymi. Natomiast turyści, którym nie obce jest słowo ekologia, powinni pozostawić po sobie jak najmniej śladów pobytu. Zaistnieje wówczas szansa, że u gości zostaną zaszczerpione zachowania proekologiczne. Chcąc zminimalizować ilość powstających odpadów, należy o tym pomyśleć planując zakupy. Trzeba zastanowić się, co można zrobić z produktem po jego użyciu, ile i jakie pozostaną po nim odpady. Należy również uwzględnić warunki lokalne, w tym kwestię, czy miejscowe samorządy ułatwiają prowadzenie segregacji odpadów. Jeżeli odpady odbierane są z jednego pojemnika, to wprowadza się własne kompostownie lub nie kupuje produktów, których recykling jest utrudniony.

Pojęcie odpadów jest bardzo szerokie. Według przepisów o odpadach, są to wszystkie przedmioty oraz substancje ciekłe, a także niebędące ściekami substancje ciekłe powstałe w wyniku przeprowadzonej działalności gospodarczej lub bytowania człowieka i nieprzydatne w miejscu i czasie, w którym powstały [Rymarowicz, Uhlik 2001]. W odpadach gospodarstw agroturystycznych spotka się odpady, które są klasyfikowane jako niebezpieczne: baterie, lekarstwa, farby i lakiery. Odpady komunalne to także odchody zwierzęce, makulatura, tworzywa sztuczne, gumy, tekstylia, szkło, drewna i złom.

Ważnym etapem działań pozwalających na ograniczenie ilości odpadów jest ich dokładna analiza. W gospodarstwach agroturystycznych wśród najczęściej produkowanych odpadów wyróżnia się: gazety, czasopisma, broszury reklamowe, ulotki, papiery biurowe, tektury, kartony, odpady organiczne, pozostałości żywności, odpady ogrodowe, puszki aluminiowe, butelki szklane, kubki i butelki plastikowe, kartoniki po sokach i mleku, torby plastikowe, papierowe ręczniki, żarówki, baterie, akumulatory, tonery, stare ubrania i elementy wyposażenia wnętrz. Analizując poszczególne rodzaje odpadów, można wyciągnąć wnioski, jakie podjąć działania, aby zmniejszyć ich ilość lub całkowicie je wyeliminować [Krupa, Dec 2012].

W celu zmniejszenia ilości makulatury gazetowej należy dostarczać codzienną prasę gościom, przez co jeden egzemplarz posłuży kilku osobom. Będzie to wymierna korzyść, gdyż turyści nie będą ponosić dodatkowych kosztów na zakup gazet, a właściciele gospodarstw zmniejszą wydatki na ich utylizację. Warto jest zachęcać gości, aby pozostawiali w pokojach przewodniki, mapy i foldery dla następnych turystów. Należy stosować ręczniki z tkanin, zamiast ręczników papierowych. Papier toaletowy należy wymieniać po skończeniu go na rolce. W miejsce stosowanych plastikowych naczyń wielokrotnego użytku: talerzy, kubków, kieliszków, widelców i noży powinno się stosować naczynia porcelanowe i szklane. Można też wyeliminować małe butelki wody mineralnej na rzecz dużych oraz kupować wodę w butelkach zwrotnych. W celu zmniejszenia marnotrawstwa żywności można wprowadzić możliwość serwowania pół porcji dań, a także należy obserwować, które rodzaje posiłków są najchętniej zjadane, aby ułożyć odpowiedni jadłospis. Dobrze jest kupować żywność, a także produkty gospodarstwa domowego hurtowo, w dużych zbiorczych opakowaniach. Zalecane jest też stosowanie wielokrotnych serwet zamiast jednorazowych, a także zastąpienie małych porcji cukru, masła, miodu czy dżemu – cukierniczką, maselniczką i słoikami.

W celu ponownego wykorzystania odpadów należy zapewnić gościom osobne kosze do segregacji odpadów [Szwed 1992] oraz opracować i przekazać im zasady segregacji, skojarzone z kolorem pojemników. Jeżeli w danej miejscowości nie istnieje system segregacji odpadów, to można samemu zatroszczyć się o oddawanie surowców wtórnych do punktów skupu. Dla gospodarstwa będzie to mały, ale zawsze dodatkowy dochód.

Praktyką przyjętą w gospodarstwach agroturystycznych powinna być także utylizacja, czyli wykorzystanie lub zniszczenie surowców odpadowych i materiałów, które straciły wartość użytkową, np. fekaliów do nawożenia. Wyróżnia się dwa rodzaje nawozów organicznych: pochodzenia zwierzęcego – obornik, zawierający pomiot ptasi, gnojowicę i gnojówkę oraz pochodzenia roślinnego – kompost z odpadów roślinnych, nawozy zielone, resztki poźniwne i słomę. Nieużyteczne spalanie lub wywożenie masy organicznej na wysypiska jest niegospodarnością. Ponadto do tego celu bardzo często wykorzystywane są miejsca przypadkowe [Niemiec 2002].

Stosowanie małych kompostowni odpadów organicznych pozwala na zagospodarowanie znacznej części odpadów w miejscu ich powstawania, przyczyniając się także do poprawy stanu higieny wiejskich jednostek osadniczych. Nawozy organiczne były i są najbardziej cenione przez producentów zdrowej żywności oraz ekologów. Każdy nawóz zastosowany w nadmiarze może być bardziej szkodliwy niż pożyteczny. Dotyczy to nie tylko nawozów sztucznych, ale również obornika, którego stosowanie wprost do gleby jest niedopuszczalne, albowiem powoduje procesy gnicia oraz niebezpieczeństwo porażenia roślin przez choroby bakteryjne i grzybicze. Natomiast nawożenie kompostem bardzo aktywizuje organizmy glebowe, sprzyja rozwojowi systemu korzeniowego przez dostarczenie przyswajalnej substancji organicznej oraz nie stanowi niebezpieczeństwa przenawożenia roślin. Komposty, bagatelizowane w dobie rozkwitu chemii rolnej, traktowane dotąd jako sposób pozbycia się resztek roślin i chwastów, ostatnio doczekały się właściwej oceny i wykorzystania [Rymarowicz, Mleczko 2001].

Edukacja ekologiczna

Współcześnie za jeden z warunków efektywnej edukacji uznaje się uczenie przez indywidualne zaangażowanie, osobiste odkrycia i ocenę własnych dokonań [Tuszyńska 2010]. Nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych, integrujących teorię z praktyką w zakresie wielu dziedzin. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja rozwojowi holistycznemu. Swobodna wiejska przestrzeń, obecność zwierząt, mnogość zapachów, smaków i dźwięków dostarczają mnóstwo bodźców poznawczych i emocjonalnych. Wśród innych podstawowych metod kształtowania postaw klientów wymienić warto ulotki, foldery i publikacje na temat ekologii.

Idea edukacji w zagrodach wiejskich wpisała się mocno w koncepcję „Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju 2005-2014” ogłoszoną przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Jej celem było zwrócenie uwagi społecznej na rolę edukacji w kształtowaniu postaw i wartości. Rezultatem działań edukacyjnych powinno być stopniowe przekształcanie społeczeństwa przemysłowego w społeczeństwo zrównoważone, harmonijnie funkcjonujące w płaszczyznach gospodarczej, przyrodniczej, społecznej i kulturowej.

Programy edukacyjne w oparciu o rolnictwo organizowane są w wielu krajach europejskich. Najbardziej zaawansowane systemy tworzą Francja, Szwajcaria, Austria i Niemcy. We Francji działa 740 gospodarstw edukacyjnych skupionych w sieci „Benvenue a la Ferme”. Celem wizyty w nich jest przede wszystkim poznanie pracy na wsi, zwrócenie uwagi na wysiłek związany z wyprodukowaniem żywności i przez to wzbudzenie szacunku dla pracy rolnika jako producenta żywności. Jest to również wzbogacenie wiedzy przyrodniczej oraz edukacja ekologiczna i prozdrowotna. W Szwajcarii funkcjonuje ogólnonarodowa inicjatywa sektora rolnego pod nazwą „Schule auf dem Bauernhof Schub” – „Szkoła w zagrodzie chłopskiej”, angażując prawie 300 gospodarstw rolnych we wszystkich kantonach. Oferta obejmuje pobyty o zróżnicowanym wymiarze czasowym, od wizyt 1-2-godzinnych przez pół dnia i jednodniowe do pobytów tygodniowych. Gospodarstwo może być odwiedzane wielokrotnie w ciągu roku przez tę samą grupę osób realizujących dłuższy program. Pierwszoplanowym założeniem wszystkich zajęć edukacyjnych jest nastawienie na samodzielną pracę uczniów i zdobywanie osobistych doświadczeń. Wybór tematów, które mogą być prowadzone w gospodarstwie jest bardzo duży. Przykładowo są to: „łaki i pastwiska”, „droga mleczna”, „ścieżka warzyw”, „ścieżka owoców”, „ścieżka wełny” lub „ścieżka miodu”.

Również w Polsce rolnicy z powodzeniem podejmują inicjatywy edukacyjne. Ogólnopolskie badania ankietowe prowadzone wiosną 2010 roku przez krakowski oddział Centrum Doradztwa Rolniczego we współpracy z wojewódzkimi ośrodkami doradztwa rolniczego, pozwoliły oszacować liczbę gospodarstw rolnych prowadzących lub mających odpowiedni potencjał dla rozwoju działalności edukacyjnej na poziomie około 200 obiektów, w tym 47 gospodarstw z certyfikatem rolnictwa ekologicznego. Potencjał ten ma szansę ulec dalszemu wzmocnieniu dzięki aktywizacji personelu przez udział w szkoleniach dotyczących nowoczesnej obsługi gości, ochrony środowi-

ska i zastosowania nowatorskich rozwiązań związanych z ekologicznym podejściem do agroturystyki [<http://webcache.googleusercontent.com>].

Oferta edukacyjna gospodarstw wiejskich jest nowym, obiecującym kierunkiem działalności, uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi, ale też spełniającym szerzej rozumianą misję społeczną. W sytuacji, gdy coraz większa część społeczeństwa nie ma wiedzy na temat źródeł pochodzenia żywności, agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne mają szansę wywołać lepsze zrozumienie wsi i wytworzenie osobistej relacji agroturystów z rolnictwem, a w dłuższej perspektywie przyczynić się do ochrony rolniczej bioróżnorodności i zrównoważonego korzystania z obszarów wiejskich [Kmita-Dziasek 2009].

Podsumowanie i wnioski

Wprowadzenie rozwiązań dotyczących funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych pozwoli na bardziej racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych, jak również na zmniejszenie kosztów i częstotliwości zakupu opakowań, naczyń i sprzętu. Dodatkowo zmniejszą się koszty utylizacji i wywozu odpadów na wysypiska. Stosując proekologiczne działania w postępowaniu z odpadami, warto informować gości, czemu ma to służyć, jak również zachęcać ich do takiego samego działania w miejscu zamieszkania.

Dobrze funkcjonujące gospodarstwo agroturystyczne, oprócz walorów estetycznych i jakości usług musi reprezentować zadowalający poziom ekologiczny rozumiany jako odpowiednie warunki higieniczno-sanitarne. W dobie rosnącej konkurencji na rynku agroturystycznym ta sfera funkcjonowania gospodarstwa może stanowić decydujący czynnik przyciągający klientów. Wymienione elementy proekologicznego systemu oddziaływania, takie jak szambo, względnie przydomowa oczyszczalnia ścieków, segregacja i kompostowanie odpadów, a także walory edukacyjne, powinny wspólnie stanowić kryterium oceny nowoczesnego gospodarstwa agroturystycznego. Potrzeba rozwoju agroturystyki również na tej płaszczyźnie wymusza działania zmierzające ku upowszechnieniu tego typu inwestycji w nowoczesnych gospodarstwach. Z jednej strony, jest to związane z dodatkowymi kosztami ponoszonymi przez właścicieli, z drugiej zaś, stanowi niezbędny warunek umiejętnego wiązania agroturystyki z problematyką ekologiczną.

Bibliografia

- Czerwińska-Jaśkiewicz M., 2012, *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa.
- Dobrzański G., 2003, *Inwentaryzacja zasobów odnawialnych źródeł energii w powiatach: augustowskim i sejneńskim*, Polsko-Litewska Izba Gospodarcza Rynków Wschodnich.
- Filipiak S., 2010, *Strategia Gminy Nysa w zakresie: agroturystyki, ekorołnictwa i odnawialnych źródeł energii*, [w:] *Zarządzanie wiedzą w regionie. Agroturystyka, energia odnawialna, ekorołnictwo, kształtowanie środowiska*, red. T. Malczyk, Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie, Nysa, s. 50-52.
- Kmita-Dziasek E., 2009, *Szkoła w zagrodzie chłopskiej. Schule auf dem Bauernhof*, [w:] *Marka wiejskiego produktu turystycznego. Inicjatywy i inspiracje*, Centrum Doradztwa Rolniczego, Kraków.
- Krupa J., Dec B., 2012, *Proekologiczne działania w usługach turystycznych*, [w:] *Ochrona środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Wyd. Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, s. 15- 33.
- Lane B., 1994, *What is rural tourism?* *Journal of Sustainable Tourism*, 2 (1-2), 7-21.
- Mikielewicz J., Pieńkowski K. (red.), 2009, *Stan pozyskiwania odnawialnych źródeł energii w Polsce*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Białystok.

- Niedziółka A., 2009, *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w województwie małopolskim*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego, t. 8 (23), 142- 151.
- Niemiec W., 2002, *Turystyka alternatywna w zgodzie ze środowiskiem*, PWSZ, Nowy Sącz.
- Obarska-Pempkowiak H., 2002, *Oczyszczalnie hydrofilowe*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Osmulska-Mróż B., 1995, *Lokalne systemy unieszkodliwiania ścieków – poradnik*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Pieńkowski C.A., 2007, *Biomasa jako źródło energii odnawialnej*, Materiały XI Forum Ciepłowników Polskich, Międzyzdroje.
- Rymarowicz P., Mleczek I. (red.), 2001, *Kompostowanie odpadków – dobry interes czy uciążliwa konieczność?*, Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Towarzystwo na rzecz Ziemi, Kraków.
- Rymarowicz P., Uhlík D. (red.), 2001, *Nowe regulacje prawne w zakresie odpadów na tle dyrektyw Unii Europejskiej*, Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Towarzystwo na rzecz Ziemi, Kraków.
- Smolińska B., Smuczyńska M., Kulikowski B., Piechocki J., Szutkiewicz P., 2006, *Plan Energetyczny Województwa Podlaskiego*, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Białystok.
- Sokół J., 2012, *Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w turystyce na przykładzie województwa podlaskiego*, *Economy and Management*, 2, s. 39-55.
- Stańko G., Heidrich Z., 2007, *Leksykon przydomowych oczyszczalni ścieków*, Wydawnictwo Seidel-Przywecki, Warszawa.
- Sznajder M., Przezbórska L., Scrimgeour F., 2009, *Agritourism*, CAB International, Wallingford.
- Szwed D., 1992, *Kolorowe pojemniki. Czyli jak rozwiązać problem naszych śmieci*, FWIE i FZ, Kraków.
- Tuszyńska L. (red.), 2010, *Edukacja środowiskowa w społeczeństwie wiedzy*, Wydawnictwo Wydział Biologii UW, Warszawa.
- Woś B., 2009, *Ekoturystyka szansą zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 5, 115-122.
- http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:A_0xCSXLMl8J:www.siesie.vot.pl/ Download/C8_3_EKOLOGIA%2520W%2520DOMU%2520I%2520ZAGRODZIE.pdf&cd=17&hl=pl&ct=clnk&gl=pl
- <http://www.czystaokolica.wolsztyn.pl/agroturystyka.htm>
- <http://www.oczyszczalnieswidnica.pl/s/141/agroturystyka>
- <http://www.strzelce.pl/de,4804,Informacje.html>
- <http://platte.pl/ekologia/edukacja-ekologiczna-w-gospodarstwie>
- <http://energiaodnawialna.net>
- www.siesie.vot.pl/

ECOLOGICAL ASPECTS OF AGRITOURISM FARMS FUNCTIONING

Summary. *Agritourism as a form of recreational contact with rural socio-cultural values, meets many conditions to be profitable for farmers and entirely satisfactory for visitors. Development of infrastructure supporting ecological models of tourism occupies a very important place among central objectives of agritourism like countermeasure of rural desertification, rising incomes of local society, making souvenirs and improving attractiveness of rural areas. Except elements of that infrastructure, it needs to be highlighted some environmental activities as part of ecological model of agritourism farm. The aim of the examination was to explore elements, which characterised agritourism farms as well-organised on an ecological level. Five main elements were selected on the base of available literature. This includes the use of renewable energies, more efficient use of natural resources, waste water management, agricultural waste management and environmental education. These aspects are also taken into system of functioning of rural tourism result in the additional costs which have to be borne by the owners. Primarily, however, it is a prerequisite, if we are to effectively associate agritourism and ecological problems. In well-informed ecological society it may result in more interest in the environmentally friendly agritourism farms.*

Key words: natural resources, sewage, waste, environmental education

Translated by MARCIN PASEK

Agroturystyka kwalifikowana jako nowy trend w rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce

Joanna Poczta

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Wstęp

Potencjał dla rozwoju turystyki nastawionej na sport i aktywność fizyczną na obszarach wiejskich w Polsce jest bardzo duży. Zagospodarowanie tego potencjału może wypełnić niszę i mieć utylitarny wpływ na kształtowanie postaw względem zdrowia i kultury fizycznej jej uczestników, a także mieszkańców obszarów recepcji turystycznej. Jednak gospodarze muszą wykazać zainteresowanie tego typu ofertą.

Celem artykułu jest wykazanie potrzeby wyspecjalizowania oferty gospodarstw agroturystycznych w Polsce w kierunku agroturystyki kwalifikowanej. Praca jest wprowadzeniem objaśniającym oraz terminologicznym do zagadnienia agroturystyki kwalifikowanej, która stanowiąc rozwijającą się formę aktywnego wypoczynku służy realizowaniu potrzeb związanych z szeroko pojętą promocją zdrowia, edukacją zdrowotną, popularyzacją sportu powszechnego, integracją społeczną oraz kulturą fizyczną. Zwrócono uwagę na wybitny potencjał polskich obszarów wiejskich dla rozwoju agroturystyki kwalifikowanej. Wykorzystano metodę badawczą *desk research*, bazującą na analizie polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu, artykułów oraz stron internetowych organizacji skupiających swoją działalność na tematyce sportu i kultury fizycznej oraz potencjału turystycznego obszarów wiejskich.

Założono, że w rozwoju agroturystyki kwalifikowanej niezbędne jest występowanie sprzyjających warunków przyrodniczych, jak i odpowiednich warunków antropogenicznych, gdyż do zrealizowania funkcji sportowo-rekreacyjnej w aktywności agroturystycznej na terenie obszarów wiejskich należy wprowadzić warunki determinujące rekreację ruchową, takie jak infrastruktura sportowa oraz dostęp do sprzętu sportowo-rekreacyjnego. Konieczna jest także świadomość gospodarzy związana z tworzeniem oferty turystyki kwalifikowanej wypełniająca niszę na obecnym rynku agroturystyki w Polsce. Wskazane jest przeprowadzenie wielu szkoleń o tej problematyce.

Potencjał obszarów wiejskich w Polsce a czynniki rozwojowe agroturystyki

Obszary wiejskie w Polsce zamieszkuje 38,5% ludności, zajmują one 93,2% całkowitej powierzchni kraju, na której znajduje się ponad 43 tys. miejscowości wiejskich [Bank Danych Lokalnych, GUS 2010], charakteryzują się rozproszoną siecią osadniczą i generalnie małą liczbą mieszkańców poszczególnych miejscowości wiejskich. Pełnią głównie funkcje rolnicze, chociaż pod wpływem polityki wielofunkcyjnego rozwoju wsi obserwuje się także zmiany, które dotyczą dynamicznego rozwoju funkcji pozarolniczych (społecznych, ekonomicznych i kulturowych), natomiast obszary wiejskie

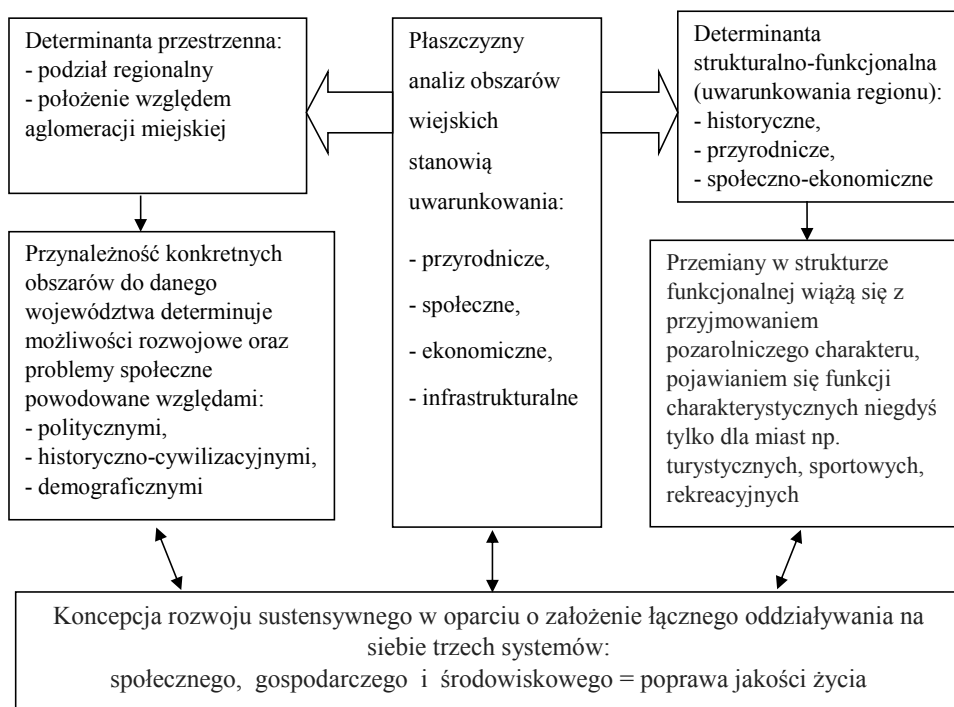
w sąsiedztwie dużych i średnich miast pełnią przede wszystkim funkcje mieszkaniowe, uzupełniane usługami rynkowymi. Poza strefą sąsiedztwa z miastem, wieś pełni funkcje związane z produkcją żywności, a na obszarach atrakcyjnych przyrodniczo dodatkowo funkcje turystyczne i sportowo-rekreacyjne [Szansa... 2012].

Znaczną część terenów wiejskich w Polsce uznać można za sprzyjającą rozwojowi agroturystyki, gdyż w większości jakość środowiska przyrodniczego jest wysoka, a formy gospodarowania i użytkowania rolniczego przeważnie pozostają tradycyjne. Sprzyjającym czynnikiem jej rozwoju jest także struktura polskiej wsi, w której dominującą pozycję mają małe i średnie indywidualne gospodarstwa rolne. Nie jest ona jednak jednakowo równomierna w ujęciu regionalnym czy lokalnym [Poczta-Wajda, Poczta 2016]. Z opisu polskiej wsi wynikają dwie podstawowe osie zróżnicowania obszarów wiejskich na co najmniej czterech płaszczyznach analiz (ryc. 1). Pierwszą determinantą przestrzenną różnicowania obszarów wiejskich jest podział terytorialny Polski, trójstopniowy, obowiązujący od 1 stycznia 1999 roku: I stopnia – 16 województw, II stopnia – 380 powiatów, III stopnia – 2479 gmin. Taki podział administracyjny powoduje, że przynależność konkretnych obszarów do danego województwa determinuje (głównie ze względów historyczno-cywilizacyjnych oraz potencjału rozwojowego stolicy poszczególnego regionu) w pewien sposób ich możliwości rozwojowe oraz pojawiające się problemy społeczne. Można je określić jako potencjalnie mniej lub bardziej wymierne korzyści płynące z usytuowania danej jednostki terytorialnej w przestrzeni np. powiatu czy gminy. W przypadku działalności turystycznej na wsi czynnik ten nazywa się rentą położenia gospodarstwa, tzw. rentą środowiskową [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004, Czarnecki 2006, McGehee 2007, Poczta-Wajda, Poczta 2016].

Drugą wyraźniejszą osią podziału obszarów wiejskich jest ich struktura funkcjonalna (ryc. 1). Różnicuje ona poszczególne kategorie obszarów wiejskich w znacznie większym stopniu niż podział regionalny. Struktura funkcjonalna gmin wynika z uwarunkowań historycznych, przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych. Przemiany struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich wiążą się głównie z przyjmowaniem przez nie pozarolniczego charakteru, gdyż w wyniku rozwoju społeczno-gospodarczego na wsi pojawiły się funkcje charakterystyczne poprzednio niemal wyłącznie dla miast, np. funkcja sportowo-rekreacyjna i rozrywkowa. W wyniku rozwoju gospodarczego Polski rolnictwo utraciło swoją dominującą funkcję w strukturze tworzenia produktu krajowego brutto na obszarach wiejskich, a zatrudnienie przy produkcji rolnej przestało być głównym źródłem dochodów dla znacznej liczby ludności wiejskiej. Stopniowo zatem obok rolnictwa, leśnictwa i rybactwa pojawiały się funkcje przemysłowe, mieszkaniowe i turystyczno-rekreacyjne.

Z kolei cztery podstawowe płaszczyzny analiz obszarów wiejskich [Kołodziejczyk i in. 1998, Wysocka, Kosiński 2000] wpływające w różny sposób na rozwój regionalny, stanowią uwarunkowania: przyrodnicze, społeczne, ekonomiczne i infrastrukturalne. Nawiązują one do koncepcji rozwoju zrównoważonego, który opiera się na założeniu łącznego oddziaływania na siebie trzech najważniejszych systemów: społecznego, gospodarczego i środowiskowego [Bramwell 1994, Gurung, Seeland 2008]. Wszystkie trzy filary rozwoju powinny być traktowane łącznie i wzajemnie się warunkować, gdyż każdy z nich ujmowany oddzielnie nie uwzględniałby holistycznych aspektów procesu rozwojowego.

Ryc. 1. Regionalne i lokalne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w sferze agroturystyki i turystyki wiejskiej – holistyczne aspekty procesu rozwojowego
Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Szanse... 2012]

Ocena potencjału turystycznego i rekreacyjnego obszarów wiejskich wymaga wielowymiarowej analizy cech naturalnych, wynikających z istnienia środowiska przyrodniczego, a także aspektów społeczno-gospodarczych i historyczno-kulturowych. Zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w dokumentach programowych o charakterze strategicznym dotyczących rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, od lat podkreślane są potrzeby oraz duże możliwości rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki. Możliwości te są zróżnicowane regionalnie i lokalnie i wynikają z położenia regionu, uwarunkowań historycznych, ale przede wszystkim z posiadanych zasobów przyrodniczych, krajoznawczych, kulturowych, infrastrukturalnych i społecznych, co w konsekwencji składa się na potencjał turystyczny. Pomysłów na wykorzystanie tego potencjału jest wiele, np. do realizacji programów edukacyjnych i rozwoju turystyki zdrowotnej. Brakuje jednak opracowań podejmujących problematykę rozwoju turystyki sportowej oraz promocji zdrowia i aktywności fizycznej na obszarach wiejskich w Polsce, mimo iż ich wartość i perspektywy oraz możliwości rozwoju są bardzo duże.

W prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych, zaliczanych do pozarolniczej aktywności gospodarczej mieszkańców, upatruje się znaczącego kapitału i siły wpływającej na ożywienie ekonomiczne, wzrost poziomu życia wszystkich mieszkańców,

podnoszenia ich kwalifikacji oraz wykorzystania walorów środowiska naturalnego regionu zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju [Poczta, Malchrowicz-Moško 2015]. Z rozwojem agroturystyki wiążą się liczne, pozytywne zjawiska społeczne i kulturowe, takie jak: pobudzanie rozwoju gospodarstw rolnych, aktywizacja miejscowego rynku pracy, wzrost zamożności ludności wiejskiej i budżetów lokalnych oraz korzyści dla mieszkańców terenów recepcyjnych [Simmons 1994], takie jak: wzrost standardów mieszkaniowych ludności świadczącej usługi turystyczne, poszerzenie rynku zbytu produktów żywnościowych, aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich [Friedmann 1980, Gasson 1980, Iakovidou, Turner 1994, Garcia-Ramon i in. 1995, Burr 1999, Oldrup 1999, Petrzelka i in. 2005], pobudzanie rozwoju lokalnej infrastruktury oraz podejmowanie wspólnych inicjatyw lokalnych [Campbell 1999], ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich, wzrost tożsamości kulturowej i rozwoju kulturalnego ludności wiejskiej, rozwój rzemiosła i rękodzielnictwa ludowego [MacDonald, Jolliffe 2003]. Odpowiednie wykorzystanie zasobów przyrodniczych regionu przez gospodarzy zostaje docenione przez turystów. Przyroda natomiast stanowi dla nich bardzo ważny czynnik, który w dużym stopniu determinuje wybór tej formy spędzania czasu wolnego. Zespół naturalnych składników środowiska (pola, lasy, jeziora, rzeki, góry, itp.), elementy powstałe dzięki pracy człowieka (sady, chałupy wiejskie, kościoły, krzyże, kapliczki przydrożne, itp.), infrastruktura gospodarstwa agroturystycznego oraz całej wsi oraz reprezentowane przez nią walory kultury materialnej wraz z otaczającą sferą przyrodniczą są dla potencjalnego rekreanta niezmiernie istotne.

Agroturystyka kwalifikowana – nowy trend w ofercie gospodarstw agroturystycznych

Oczekiwania turystów są zmienne i mają związek z panującymi trendami oraz modą. Pozytywny wpływ rozwoju agroturystyki jest duży, jednak gospodarze muszą mieć świadomość stale zmieniających się tendencji rozwojowych. Ponieważ wzrost świadomości społecznej na temat znaczenia aktywności fizycznej dla zdrowia i rozwoju człowieka jest coraz większy, należy go wykorzystać również w kształtowaniu oferty gospodarstw agroturystycznych w Polsce. Motywem wyboru obszarów wiejskich przez turystów jest nie tylko poszukiwanie odmiennego od codziennego otoczenia, ucieczka od zgiełku i innych uciążliwości życia w wielkich aglomeracjach. Czują oni także potrzebę kontaktu z naturą oraz coraz częściej potrzebę aktywności fizycznej i są w stosunku do oferty sportowej coraz bardziej wymagający. Interesuje ich dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu, przejawiają troskę o środowisko naturalne, ale również o swoje zdrowie i dobre samopoczucie [OECD 1994, Jackiewicz, 2005, Kastenholtz 2005, Albacete-Sáez i in. 2007, Raszka, Krajewski 2009, Popescu, Badita 2011, Agapito i in. 2012]. Dlatego coraz częściej ukierunkowują się na bliski lub bezpośredni kontakt z naturą wybierając turystykę pieszą i rowerową, kajakarstwo, jeździectwo oraz inne formy wypoczynku, możliwe do zrealizowania głównie lub często wyłącznie poza granicami dużych miast.

Szeroka oferta wypoczynkowa gospodarstw agroturystycznych wymaga od gospodarzy podnoszenia jakości świadczonych usług, estetyzacji wsi, poprawy istniejącej

infrastruktury technicznej oraz tworzenia nowej. Konieczna jest także specyfikacja tej oferty w kierunku aktywności sportowej. Agroturystykę coraz częściej wybierają turyści aktywni, zainteresowani alternatywnymi formami spędzania czasu wolnego, turystyką kwalifikowaną i rekreacją [Poczta 2012]. W związku z tym w gminach, w których rozwija się agroturystyka, konieczne okazuje się profesjonalne przygotowanie, budowa zagospodarowania rekreacyjnego i budowa infrastruktury sportowej, takiej jak: boiska, place zabaw, wytyczone i oznakowane szlaki: rowerowe, piesze, konne, i wodne, zorganizowane plaże, pomosty, przystanie wodne, punkty informacji turystycznej i rekreacyjnej, wypożyczalnie sprzętu sportowo-rekreacyjnego. Wykorzystanie walorów krajoznawczo-przyrodniczych i powiązanie ich z możliwymi rodzajami zajęć rekreacyjnych lub formami turystyki może stać się potencjałem decydującym o atrakcyjności regionu i wynikającej z tego „siły przyciągania” turystów [Nowacki 2000, 2001], także turystów sportowych [m.in. Hall 1992, Gammon, Robinson 1997, Gibson 1998, Hinch, Higham 2001, Kurtzman, Zauhar 2003, Deery i in. 2004, Schwark 2007, Weed, Bull 2009]. Tego typu inwestycje wpływają pozytywnie na jakość życia mieszkańców i zmianę jego modelu. Natomiast świadomość społeczna dotycząca znaczenia aktywności fizycznej mieszkańców miast, przenoszona na obszary wiejskie uczy wszystkich, że uprawianie sportu jest ważne nie tylko dla zdrowia i społecznej integracji. Stanowi także element wychowania zdrowotnego, profilaktyki zdrowotnej i elementu kreowania osobowości [Poczta, Malchrowicz-Moško 2016].

Choć sport jest taką dziedziną działalności człowieka, która na ogół nie kojarzy się ze wsią, obszary wiejskie mają dogodne warunki do tego, aby oferować uprawianie jego wybranych dyscyplin. Dysponują przede wszystkim zapleczem przyrodniczym i związaną z nim przestrzenią rekreacyjną do rozwoju „sportu wiejskiego”. Formy rekreacji, które można uprawiać na danym terenie zależą od określonych typów środowiska przyrodniczego [Krzymowska-Kostrowicka 1997]. Rekreacja ruchowa, rekreacja plenerowa czy turystyka sportowa¹ na obszarach wiejskich, nazywana jest przez niektórych autorów rekreacją wiejską bądź agrorekreacją. Kazimierz Pieńkos i Jarosław Kikulski [2006] przypisali ją głównie gospodarstwom agroturystycznym. Michał Sznajder i Lucyna Przezbórska [2008] np. proponowali pojęcie agrosportu i wyróżnili następujące kategorie: spacer, marsze, jazda na rowerze; hippika i wszelkie jej odmiany – nauka jazdy konnej, jazda konna w terenie, przejażdżki bryczką; sporty wymagające dużej przestrzeni – sporty konwencjonalne i ekstremalne, np. gra w golfa, w tenisa, loty motolotnią lub parolotnią, przejażdżki quadem, BMX (*bicycle motocross extreme*), paintball; gry terenowe nowej generacji, jak np. LARP (*live action role play*), morkon; łowiectwo, wędkowanie.

¹ Fenomen turystyki sportowej został już gruntownie rozpoznany w zagranicznej literaturze przedmiotu (zwłaszcza anglo- i niemieckojęzycznej, m.in. [Hall 1992, Gammon, Robinson 1997, Gibson 1998, Hinch, Higham 2001, Kurtzman, Zauhar 2003, Deery i in. 2004, Schwark 2007, Weed, Bull 2009]). W krajowej literaturze przedmiotu również zostały dostrzeżone wielostronne związki turystyki i sportu, silnie widoczne są również podobieństwa terminologiczne pomiędzy turystyką sportową a turystyką aktywną i kwalifikowaną. Formy te zostały szczegółowo opisane w ostatnich dziesięcioleciach, m.in. [Łobożewicz 1989, Merski 2002, Durydiwka 2006, Bieńczyk 2007, Kazimierczak, Malchrowicz-Moško 2013, Malchrowicz-Moško 2015].

Okazuje się więc, że obszary wiejskie mają potencjał i wiele możliwości, które mogą posłużyć rozwojowi turystyki sportowej w Polsce. Jak twierdziła Sylwia Toczek-Werner [2005], o tym czy środowisko przyrodnicze będzie uznawane przez człowieka za wartościowy środek rekreacji decydują takie czynniki, jak stopień odmienności warunków przyrodniczych od występujących w miejscu jego bytowania oraz walory estetyczne (widokowe), a szczególnie zmienność krajobrazu i jego różnorodność. Oczywiście konieczny jest również pomysł oraz infrastruktura sportowa, która sprzyja podejmowaniu wszelkich form aktywności ruchowej. Mieszkańcy obszarów wiejskich, którzy podejmują się pozarolniczej działalności turystycznej powinni wykorzystywać istniejącą infrastrukturę rekreacyjną i turystyczną, a także sami ją przygotowywać. Zwłaszcza, że niejednokrotnie są organizatorami imprez i atrakcji, takich jak: wycieczki konne, rowerowe, oprowadzanie po parkach czy rezerwatach, wyprawy na grzyby, spływy kajakowe i inne. Zatem agroturystyka (w tym wydaniu), podobnie jak turystyka kwalifikowana, może stanowić jedną z ważniejszych i najbardziej dostępnych form aktywnego wypoczynku [Poczta-Wajda, Poczta 2016]. Turystyka kwalifikowana uznawana jest za najwyższą formę specjalizacji turystycznej, która wymaga od turysty przygotowania psychofizycznego, umiejętności zachowania się w środowisku naturalnym, umiejętności posługiwania się sprzętem turystycznym [Łobożewicz, Bieńczyk 2001] lub kontaktu ze zwierzętami. Może być ona również realizowana na obszarach wiejskich w oparciu o ofertę gospodarstwa agroturystycznego i dlatego wykorzystanie wiejskiego środowiska naturalnego stanowi ważny i łatwo dostępny czynnik wspierający odnowę sił ludzi, którzy prowadzą wiejski, osiadły tryb życia, ułatwiając im podejmowanie różnorodnych form wypoczynku związanych z ruchową aktywnością rekreacyjną i turystyczną. Jeżeli istnieją warunki przestrzenne, środowiska naturalnego oraz warunki społeczno-ekonomiczne, to przy odpowiednim, przemyślanym wykorzystaniu, nastawionym na promocję zdrowia oraz aktywności fizycznej mogą stać się niszowym produktem agroturystyki kwalifikowanej w Polsce. Wszystkie te czynniki umożliwiają wypracowanie istotnej subdyscypliny agroturystyki, a mianowicie: (...) „agroturystyki kwalifikowanej, która odbywa się na obszarach wiejskich w oparciu o ofertę gospodarstw agroturystycznych, wiąże się z podejmowaniem rekreacji ruchowej przy wykorzystaniu istniejących walorów przyrodniczych regionu, takich jak lasy, jeziora, rzeki, ukształtowanie terenu oraz wymaga od uczestnika aktywności fizycznej i umiejętności korzystania z infrastruktury (szlaki piesze, rowerowe, konne, boiska do gry itp.) oraz sprzętu sportowo-rekreacyjnego (rower, kajak, nordic walking i inne). Jest to najwyższa forma specjalizacji turystycznej realizowanej na obszarach wiejskich w oparciu o ofertę rekreacji ruchowej gospodarstw agroturystycznych” [Poczta-Wajda i Poczta 2016].

Podsumowanie

Od kilku lat w Polsce obserwuje się wyraźny wzrost znaczenia sportu, który w rozwiniętych społeczeństwach stał się dobrem powszechnym, dostępnym w różnych formach, stosownie do możliwości i zainteresowań obywateli. Wyjazdy motywowane sportem i ruchową aktywnością rekreacyjną stały się popularne. Oferta krajowej turystyki wiejskiej

i agroturystyki wzorem państw zagranicznych powinna również zawierać elementy turystyki nastawionej na sport i wszelką aktywność fizyczną. Agroturystyka, jako forma turystyki realizowanej na obszarach wiejskich, przy odpowiednio wyspecjalizowanej ofercie w kierunku sportów rekreacyjnych może zyskać miano agroturystyki kwalifikowanej i stanowić najbardziej wyspecjalizowaną formę turystyki na obszarach wiejskich.

Przestrzeń wiejska w sposób oczywisty stwarza przesłanki do rozwoju wyspecjalizowanej, wyższej formy turystyki wiejskiej – agroturystyki kwalifikowanej. Wieś wymaga przeobrażeń zarówno tych pochodzących z zewnątrz, jak i tych, których źródłem jest społeczność lokalna i ukryty na wsi kapitał ludzki [Wasilewski 2005]. Rozwój agroturystyki kwalifikowanej może okazać się swojego rodzaju impulsem do rozwoju, modernizacji, poprawy ogólnej infrastruktury wsi i przede wszystkim świadomości dotyczącej kultury fizycznej, a także wpływać na poprawę jakości życia jej mieszkańców.

Analiza literatury przedmiotu oraz współczesnych trendów dotyczących spędzania czasu wolnego i wykorzystania obszarów wiejskich, zwłaszcza tych położonych w bliskiej odległości od dużych aglomeracji, wskazuje na potrzebę specjalizacji usług turystycznych na obszarach wiejskich w kierunku gospodarstw agroturystycznych proponujących aktywność fizyczną, wyspecjalizowaną, wykorzystującą rentę położenia gospodarstwa, zapewniając korzystanie ze specjalistycznego sprzętu.

Oprócz uwarunkowań krajoznawczych i przyrodniczych na wsi oraz odpowiednio przygotowanych warunków do jej uprawiania, poziom oraz wartość zdrowotna rekreacji ruchowej podejmowanej na terenie gospodarstw agroturystycznych zależy również od właścicieli tych gospodarstw, którzy powinni stać się specjalistami w dziedzinie kultury fizycznej i starać się pełnić rolę instruktorów oraz animatorów czasu wolnego, gdyż coraz większy udział w rynku agroturystycznym będą miały gospodarstwa wyspecjalizowane, z ofertą przeznaczoną dla konkretnego segmentu turystów kwalifikowanych, aktywnych, a coraz mniejszy typowe gospodarstwa rolne świadczące podstawowe usługi turystyczne na wsi.

Dostrzega się potrzebę specjalizacji w ofercie gospodarstw agroturystycznych w Polsce, w której będzie kładziony nacisk na aktywność fizyczną turystów. Na całym świecie takie oferty są popularne, a gospodarze potrafią dobrze ze sobą współpracować. Nie bez znaczenia pozostaje też społeczno-kulturowy kapitał turystyki sportowej na obszarach wiejskich, który jest nie do przecenienia, m.in. w procesie promocji zdrowia i aktywności fizycznej czy procesie podnoszenia jakości życia mieszkańców tych terenów.

Bibliografia

- Agapito D., Mendes J., Oom do Valle P., 2012, *The rural village as an open door to nature-based tourism in Portugal: The Aldeia da Pedralva case*, Tourism, 60 (3), 325-338.
- Albacete-Sáez C.A., Fuentes-Fuentes M.M., Lloréns-Montes F.J., 2007, *Service Quality Measurement in Rural Accommodation*, Annals of Tourism Research, 34 (1), 45-65.
- Bank Danych Lokalnych GUS, stan na koniec 2010.
- Bieńczyk G., 2007, *Turystyka kwalifikowana w działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w latach 1950-1990*, Wydawnictwo WSE Almamer, Warszawa.
- Bramwell, B., 1994, *Rural tourism and sustainable rural tourism*, Journal of Sustainable Tourism, 2(12), 1-6.
- Burr, M.P., 1999, *Farm-based Tourism in Scotland: Impacts on the Farm Family Now and in the Future*, Working Paper, Ayr Scottish Agriculture College.

- Butler R., Hall C.M., Jenkins J., 1997, *Tourism and recreation in rural areas*, www.cabdirect.org.
- Campbell Lisa M., 1999, *Ecotourism in rural developing communities*, *Annals of Tourism Research*, vol. 26, no. 3, s. 534-553.
- Czarnecki A., 2006, *Wpływ czynników lokalizacyjnych na rozwój działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich*, *Roczniki Naukowe SERiA*, t. VIII, z. 4.
- Czyżewski, A. Henisz-Matuszczak, 2004, *Rolnictwo Unii Europejskiej. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Deery M., Jago L., Fredline L., 2004, *Sport Tourism or Event Tourism: Are They One and the Same?*, *Journal of Sport Tourism*, 9 (3), s. 235-245.
- Durydiwka M., 2006, *Turystyka aktywna a turystyka kwalifikowana. Dylematy terminologiczne*, w: A. Świeca, S. Kałamucki (red.), *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu – regionie pogranicza*, Kartpol, Lublin.
- Friedmann, H., 1980, *Household, Production and the National Economy: Concepts for the Analysis of Agrarian Formations*, *Journal of Peasant Studies*, 7, s. 158-184.
- Gammon S., Robinson T., 1997, *Sport and Tourism: A Conceptual Framework*, *Journal of Sport Tourism*, Oxford, 4 (3).
- Garcia-Ramon, G. Canoves, N. Valdovinos, 1995, *Farm Tourism, Gender and the Environment in Spain*, *Annals of Tourism Research*, 22 (2), s. 267-282.
- Gasson, R., 1980, *Role of Farm Women in England*. *Sociologica Ruralis*, 20, 165-180.
- Gibson H., *Active Sport Tourism: Who Participate?*, „*Leisure Studies*”, 1998, 17, 2, s. 155-179
- Gibson H., *Sport Tourism: A critical analysis of research*, *Sport Management Review* 1/1998, s. 45-76.
- Gurung D. B., Seeland K., 2008, *Ecotourism In Bhutan. Extending its Benefits to Rural Communities*, *Annals of Tourism Research*, 35 (2), s. 489-508.
- Hall C., 1992, *Adventure, Sport and Health Tourism*, [w:] *Special Interest Tourism*, red. B. Weiler, C. Hall, Bellhaven Londyn.
- Hinch T., Higham J., 2011, *Sport Tourism Development*, Channel View Publications, Bristol.
- Iakovidou O., Turner C., 1995, *The Female Gender in Greek Agrotourism*, *Annals of Tourism Research*, Research Notes and Reports, 22 (5), s. 481-483.
- Jackiewicz E. L., 2005, *Tourism without Threat? Excerpts from Rural Costa Rica*, *Annals of Tourism Research*, Research Notes and Reports, 32 (1), s. 266-268.
- Kastenholz, E., 2005, *Analyzing determinants of visitor spending for the rural tourist market in North Portugal*, *Tourism Economics*, 11(4), s. 555-569.
- Kazimierzczak M., Malchrowicz-Moško E. 2013, *Turystyka sportowa – specyfika, trendy rozwojowe*, *Folia Turistica* (6)
- Kołodziejczyk D., Wasilewski A., Lidke D., 1998, *Rozwój demograficzno-gospodarczy w skali lokalnej*. Wyd. IERiGZ, Warszawa.
- Krzyszowska-Kostrowicka A., 1997, *Środowisko przyrodnicze jako obiekt użytkowania turystyczno-rekreacyjnego. Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kurtzman J., Zauhar J., 2003, *A wave in time – the sport tourism phenomena*, *Journal of Sport Tourism*, 8 (1).
- Łobożewicz T., 1989, *Nowe tendencje w turystyce kwalifikowanej*, *Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna*, nr 5-6.
- Łobożewicz, G. Bieńczyk, 2001, *Podstawy turystyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna Warszawa, s. 118-146.
- MacClancy R., *Sport, Identity, and Ethnicity*, Berg, Oxford 1996.
- MacDonald L., Jolliffe L., 2003, *Cultural Rural Tourism. Evidence from Canada*, *Annals of Tourism Research*, 30 (2), s. 307-322.
- McGehee N.G., 2007, *An Agritourism Systems Model: A Weberian Perspective*, *Journal of Sustainable Tourism*, 15 (2), s. 111-124.
- Malchrowicz-Moško E., 2015, *Fenomen turystyki sportowej na tle tendencji charakterystycznych dla epoki postmodernizmu*, [w:] *Turystyka sportowa – społeczno-kulturowy potencjał i perspektywy rozwoju*, red. M. Kazimierzczak, Wydawnictwo AWF Poznań.
- Merski J., 2002, *Turystyka kwalifikowana*, Wydawnictwo WSE Almamer, Warszawa.
- Nowacki M., 2000, *Rola interpretacji dziedzictwa w zarządzaniu atrakcjami turystycznymi*, *Problemy Turystyki*, t. XXIII, s. 3-4.
- Nowacki M., 2001, *Rola interpretacji i zarządzania atrakcjami turystycznymi w rekreacji i turystyce*, [w:] *Rekreacja i turystyka – współczesne dylematy, zadania i perspektywy*, red. W. Siwiński, I. Kiełbasiewicz-Drozdowska, B. Pluta, M. Marcinkowski, Polskie Stowarzyszenie Naukowe Animacji Rekreacji i Turystyki, Poznań.

- OECD, 1994, *Tourism Strategies and Rural Development*, Paris, Organization for Economic Cooperation, <http://www.oecd.org/industry/tourism/2755218.pdf>.
- Oldrup H., 1999, *Women Working off the Farm: Reconstructing Gender Identity in Danish Agriculture*. *Sociologica Ruralis*, Journal of the European Society of Rural Sociology, 39, s. 330-345.
- Petrzelka P., Kannich R. S., Brehm J., Trentelmann K. C., 2005, *Rural Tourism and Gendered Nouances*. *Annals Of Tourism Research*. 32 (4), 1121-1137.
- Pieńkos K., Kikulski J., 2006, *Przystosowanie gospodarstw agroturystycznych dla potrzeb rekreacji w: Strategia rozwoju turystyki w Polsce na lata 2007-2013. Założenia teoretyczne jako inspiracja dla praktyki*, Wydawnictwo AWF Poznań, Poznań.
- Poczta J., 2012, *Walory krajoznawczo-przyrodnicze a rekreacja ruchowa w gospodarstwach agroturystycznych*, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań.
- Poczta J., Malchrowicz-Mośko E., 2016, *Turystyka sportowa jako czynnik promocji zdrowia i aktywności fizycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, w druku, Handel Wewnętrzny.
- Poczta-Wajda A., Poczta J., 2016, *Role of Natural Conditions in Qualified Agritourism – Case of Poland*, w druku, *Agricultural Economics (AGRICECON)* 62 (3).
- Popescu L., Badita A., 2011, *Rural tourism to the rescue of the countryside? Oltenia as a case study*, *Journal of Tourism Challenges and Trends*, IV (1), s.129-146.
- Raszka B., Krajewski P., 2009, *Możliwości rozwoju turystyki a ochrona wartości krajobrazowych na obszarze gminy Środa Śląska*, [w:] *Turystyka a ochrona środowiska przyrodniczego – stan i perspektywy badań*, red. S. Piechota, Wyd. Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Państwowa Wyższa Szkoła w Lesznie, Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego, Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Sióstr Urszulanek SJK w Pniewach. s. 40.
- Schwark J., 2007, *Sport tourism: introduction and overview*, *European Journal for Sport and Society*, 4 (2), s. 117-132.
- Simmons D.G., 1994, *Community Participation in Tourism Planning*, *Tourism Management*, 15, s. 98-108.
- Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym*, 2012, Raport wykonany na zlecenie Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- Sznajder M., Przezbórska L., 2008, *Agroturystyka*, Wydawnictwo UP, Poznań.
- Toczek-Werner S. (red.), 2005, *Podstawy rekreacji i turystyki*, Wydawnictwo AWF Wrocław, Wrocław.
- Wasilewski K., 2005, *Wiejska inteligencja. Społeczny rodowód, okoliczności zamieszkania na wsi i sytuacja materialna*, *Więś i Rolnictwo*, nr 3 (128), Warszawa.
- Weed M., Bull C., 2009, *Sports Tourism Participants, Policy and Providers*, Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Wysocka E., Koziański J., 2000, *Strategia rozwoju regionalnego i lokalnego po reformie administracyjnej państwa*, Wydawnictwo Diffin, Warszawa.

QUALIFIED AGRITOURISM AS A NEW TREND IN RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN POLAND

Summary. Nowadays, in Poland, it is observed an increase importance of sport, which in developed societies has become a common good, is available in various forms, according to the capabilities and interests of citizens. Trips motivated by sport and recreational physical activity have become more and more popular. Offer a national rural tourism and agro-tourism model foreign countries should also contain elements of tourism focused on sport and physical activity at all. Agritourism, as a form of tourism implemented in rural areas, with a correspondingly specialized offer in the recreational sports could be called "agro-qualified tourism" or "qualified agritourism" and represent the most specialized form of tourism in rural areas. The article highlights the outstanding potential of the Polish rural areas for the development of agro-qualified tourism. We used a research method "desk research", based on the analysis of Polish and foreign literature, articles and websites organization focusing its activities on the themes of sports and physical culture and tourism potential of rural areas.

Key words: qualified agritourism, rural tourism, sport tourism, rural areas

Translated by JOANNA POCZTA

Zróźnicowanie oferty agroturystycznej w województwie podkarpackim

Teresa Mitura, Małgorzata Buczek-Kowalik

Uniwersytet Rzeszowski

Wstęp

W literaturze przedmiotu agroturystyka definiowana jest jako forma wypoczynku odbywająca się na terenach wiejskich o rolniczym charakterze, oparta o bazę noclegową oraz aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym [Drzewiecki 2002] i jego otoczeniem. Realizowane funkcje wypoczynkowe pozostają w ścisłym związku z otoczeniem przyrodniczym i kulturowym wsi [Sawicki, Mazurek-Kusiak 2010]. Agroturystyka, z założenia umożliwia turystę obserwację i aktywne uczestniczenie w życiu gospodarstwa rolnego oraz korzystania z produktów gospodarstwa [Kožuchowska 2000].

Na rozwój agroturystyki wpływają uwarunkowania zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Do uwarunkowań wewnętrznych Maria Bednarek-Szczepańska i Jerzy Bański [2014] zaliczyli: walory przyrodnicze i kulturowe, markę i tradycje turystyczne obszaru, zagospodarowanie turystyczne, poziom rozwoju lokalnego, politykę lokalną oraz aktywność podmiotów wspierających i tworzących agroturystykę. Natomiast uwarunkowania zewnętrzne to m. in.: regionalna i krajowa polityka turystyczna, poziom zamożności społeczeństwa czy zagospodarowanie infrastrukturalne.

Obecnie agroturystyka to pojęcie szerokie, które oprócz wypoczynku obejmuje swoim zasięgiem wiele usług towarzyszących. Grzegorz Szychalski [za: Marcinkiewicz 2013] wyróżnia trzy podstawowe rodzaje agroturystyki:

- turystyka na terenach wiejskich, rozumiana jako wszelkie formy rekreacji w terenie niezurbanizowanym,
- turystyka związana z rolnictwem, gdzie oferuje się możliwość poznawania pracy w gospodarstwie rolnym,
- turystyka wiejska uwzględniająca elementy kultury lokalnej i formy integracji ze społecznością wiejską.

Rosnąca konkurencja na rynku usług turystycznych powoduje, że przyciągnięcie zainteresowania turystów oraz skłonienie do odwiedzenia tego, a nie innego obszaru recepcji turystycznej, a tym samym skorzystania z usług danego gospodarstwa agroturystycznego staje się coraz większym wyzwaniem dla usługodawców. Ponadto współczesny turysta poszukuje ciekawej i nieszablonowej oferty wypoczynku. Sytuacja taka winna motywować właścicieli gospodarstw agroturystycznych do wzbogacania oferty o nowe elementy pozwalające na optymalne wykorzystanie potencjału turystycznego najbliższej okolicy [Briggs, za: Kiniorska i in. 2014].

Gospodarstwa agroturystyczne starają się przyciągać turystów proponując różnorodne atrakcje. Podstawą ich tworzenia powinno być pełne wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Badania nad agroturystyką i analiza funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych mogą być rozpatrywane na wielu płaszczyznach, jednak w głównej mierze przeprowadzane są w skali lokalnej. Uwarunkowaniami rozwoju i działalnością gospodarstw agroturystycznych zajmowali się m.in.: Wiesława Krupińska [2003], Piotr Palich i Katarzyna Mysiak [2003], Iwona Pomianek [2006], Waław Jarecki i Dorota Bobrecka-Jamro [2010], Krzysztof Parzych [2010], Janusz Sokół [2012], Iwona Wilk i Małgorzata Keck-Wilk [2013], Teresa Mitura [2015], Anna Jęczmyk i współautorzy [2014], Iwona Kiniorska i współautorzy [2014], Teresa Nowogródzka i Krystyna Pieniak-Lendzion [2014]. Opinię mieszkańców gminy Gdów na temat rozwoju agroturystyki badali Anna Krysa i Maciej Basaj [2010], Agata Balińska [2005] charakteryzowała produkty agroturystyczne Mazowsza, natomiast Olga Smoleńska i Aleksandra Machnik [2013] proponowały wprowadzanie innowacyjności i specjalizacji w ofercie agroturystycznej.

W turystyce, za jeden z najważniejszych motywów wyboru miejsca wypoczynku uznawane są walory przyrodnicze, które wpływają na koncentrację elementów infrastruktury turystycznej w najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo obszarach [Bednarek-Szczepeńska, Bański 2014]. Wpływają one również na zróżnicowanie oferty agroturystycznej w skali kraju [Wojciechowska 2009].

Celem opracowania jest analiza oferty gospodarstw agroturystycznych w województwie podkarpackim oraz wykazanie czy istnieje zróżnicowanie tej oferty uwarunkowane fizycznogeograficznym położeniem gospodarstw.

Charakterystyka obszaru badań

Województwo podkarpackie obejmuje obszar 17,9 tys. km² (co stanowi 5,7 % powierzchni kraju) zamieszkały przez 2 129 187 osób [Rocznik... 2015]. Województwo ma charakter rolniczo-przemysłowy, o czym świadczy m.in. struktura użytkowania gruntów – 52,5% powierzchni zajmują użytki rolne, oraz struktura ludnościowa – 58,7% ogółu mieszkańców stanowi ludność wiejska. Na ogólną liczbę 160 gmin na terenie województwa, 144 to gminy wiejskie i miejsko-wiejskie [Rocznik... 2015].

Uwarunkowania historyczno-kulturowe wpłynęły na fakt, iż rolnictwo województwa podkarpackiego ma własną specyfikę wyróżniającą się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym – 85% gospodarstw rolnych nie przekracza powierzchni 5 ha [Rolnictwo... 2015], a średnia powierzchnia gruntów rolnych w gospodarstwie to 4,71 ha (w Polsce średnia ta wynosi 10,5 ha) [<http://www.arimr.gov.pl>] oraz niską towarowością produkcji rolnej (około 44% gospodarstw rolnych produkuje jedynie na samozaopatrzenie gospodarstwa) [Charakterystyka... 2014]. Ponadto gospodarka rolna na terenie województwa podkarpackiego cechowała się niskim poziomem infrastruktury technicznej, złą strukturą agrarną oraz słabym wykształceniem rolników [Bański 2002].

Procesy restrukturyzacji gospodarki zapoczątkowane pod koniec XX wieku wymusiły na mieszkańcach wsi poszukiwanie alternatywnych form gospodarowania, z

wykorzystaniem posiadanych zasobów własnych oraz naturalnych walorów obszarów wiejskich. Jednym z głównych przedsięwzięć było i jest promowanie przestrzeni wiejskiej jako atrakcyjnej turystycznie oraz rozwój agroturystyki.

Województwo podkarpackie, zgodnie z przyjętą regionalizacją Jerzego Kondrackiego [2014] położone jest w obrębie trzech prowincji:

- Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem (podprowincje: Północne Podkarpacie i Zewnętrzne Karpaty Zachodnie),
- Karpaty Wschodnie (podprowincje: Podkarpacie Wschodnie i Beskidy Wschodnie),
- Wyżyny Polskie (podprowincja Wyżyna Lubelsko-Lwowska).

Każda z tych krain prezentuje odmienny typ budowy geologicznej, rzeźby terenu, szaty roślinnej i świata zwierzęcego, wyróżniające ją na tle nie tylko województwa, ale również i kraju.

Południowa część województwa obejmuje Beskidy Środkowe (Beskid Niski) i Beskidy Wschodnie (Bieszczady Zachodnie i Góry Sanocko-Turczańskie). Beskidy, charakteryzujące się urozmaiconą i bardzo atrakcyjną turystycznie rzeźbą terenu, wznoszą się na wysokości od około 500 m n.p.m. do około 1300 m n.p.m., a wysokości grzbietów górskich wzrastają w kierunku południowo-wschodnim. Jest to najbardziej zalesiony obszar województwa, którego lesistość sięga 70%, a w najbardziej zalesionej gminie – Lutowska nawet powyżej 80% [Województwo... 2015]. Cały ten obszar, charakteryzujący się niską antropopresją wynikającą m.in. z wojennych i powojennych wysiedleń rdzennych mieszkańców, objęty jest prawną ochroną przyrody. W Beskidzie Niskim są to: Magurski Park Narodowy, Jaślicki Park Krajobrazowy oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Beskid Niski, natomiast w Beskidach Wschodnich są to: Bieszczadzki Park Narodowy, trzy parki krajobrazowe: Ciśniańsko-Wetliński, Doliny Sanu i Gór Słonnych oraz Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu. Ponadto Bieszczady Zachodnie weszły w skład Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” [<http://bip.rzeszow.rdos.gov.pl>].

Na północ od nich rozciąga się Pogórze Środkowobeskidzkie, w obrębie którego na badanym obszarze wyróżniono pogórze: Ciężkowickie, Strzyżowskie, Dynowskie, Przemyskie oraz oddzielone od nich Kotliną Jasielsko-Krośnieńską pogórze: Jasielskie i Bukowskie. Ta część województwa będąca pasmem wzgórz i kotlin śródgórskich o wysokościach od 300 do 500 m n.p.m., jest dość gęsto zaludniona i zagospodarowana rolniczo [Kondracki 2014]. Lasy zachowały się jedynie w wyższych partiach wzniesień, a średnia lesistość pasma pogórzy wynosi około 30% [Województwo... 2015]. Na pogórzach utworzono trzy parki krajobrazowe: Pasma Brzanki, Czarnorzecko-Strzyżowski i Pogórze Przemyskiego oraz pięć obszarów chronionego krajobrazu.

Centralna część województwa to rozległy obszar Kotliny Sandomierskiej z charakterystycznymi szerokimi dolinami rzecznyymi oraz wysoczyznami płaskowyżów. Kotlina zaliczana jest do Północnego Podkarpacia, a w jej obrębie wyróżniono: Nizinę Nadwiślańską, Dolinę Dolnej Wisłoki, Dolinę Dolnego Sanu, Równinę Tarnobrzeską, Równinę Biłgorajską, Płaskowyż Tarnowski, Płaskowyż Kolbuszowski, Płaskowyż Tarnogrodzki, Pradolinę Podkarpacką oraz Podgórze Rzeszowskie. Dna dolin położone

są na wysokości około 200 m n.p.m, natomiast najwyższe wzniesienia sięgają 260-280 m n.p.m. [Kondracki 2014]. Tutaj zachowały się znaczne kompleksy leśne będące pozostałością dawnej Puszczy Sandomierskiej, stąd zróżnicowana lesistość terenu od 20% (powiat łańcucki) do 50% (powiat stalowowolski) [Województwo... 2015]. Obszar kotliny należy do najbardziej przekształconych przez działalność gospodarczą człowieka, zarówno rolniczą, jak i przemysłową.

Północno-wschodnia część województwa obejmuje niewielki fragment Roztocza Wschodniego (zwanego też Południowym) w obrębie Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej. Maksymalne wzniesienia nie przekraczają 400 m n.p.m. Ten fragment Roztocza należy do mocno zalesionych, co spowodowane jest powojennym wysiedleniem mieszkańców i renaturalizacją krajobrazu [Wład 2009]. Ta część województwa obejmuje swoim zasięgiem fragmenty dwóch parków krajobrazowych: Południoworoztoczańskiego i Puszczy Solskiej.

Opierając się na przedstawionej regionalizacji dokonano uproszczonego podziału terenu badań na pięć obszarów fizycznogeograficznych, stosując również uproszczoną nomenklaturę: Roztocze, Kotlina Sandomierska, Pogórze, Beskid Niski oraz Beskidy Wschodnie.

Materiał i metody badań

Dane niezbędne do przeprowadzenia analizy oferty agroturystycznej zaczerpnięto z informacji własnych Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (PODR) w Boguchwale. Nie wszystkie gospodarstwa agroturystyczne działające na terenie województwa współpracowały z PODR, jednak ciągłość danych gromadzonych przez PODR (od 1992 roku), jednorodna forma prezentowania oferty oraz systematyczna jej aktualizacja wpłynęły na wybór tego źródła informacji oraz pozwoliły na przeprowadzenie rzetelnych analiz.

Działające na badanym terenie gospodarstwa agroturystyczne przyporządkowano ww. pięciu obszarom fizjograficznym. Z ogólnej liczby 574 gospodarstw w województwie podkarpackim, najmniej, bo jedynie 2,1% znajdowało się w obrębie Roztocza, 17,9% w Kotlinie Sandomierskiej, 21,8% na Pogórzach, 16,2% w Beskidzie Niskim, najwięcej zaś (42%) w obrębie Beskidów Wschodnich. Analizę ofert gospodarstw agroturystycznych przeprowadzono w 4 grupach, biorąc pod uwagę:

- charakterystykę gospodarstwa, tj. prowadzenie gospodarstwa rolnego (hodowla zwierząt lub uprawy roślinne), sezonowość oferty, usytuowanie miejsc noclegowych (wynajem pokoi w domu gospodarzy lub w oddzielnym budynku), znajomość języków obcych (co najmniej jednego), możliwość skorzystania z wyżywienia oraz zakupu produktów spożywczych;
- ofertę opartą o walory przyrodnicze, tj. bliskość lasu, możliwość zbioru runa leśnego lub grzybobrania, dostęp do kąpieliska, możliwość wędkowania;
- ofertę opartą o walory kulturowe, tj. możliwość degustacji potraw regionalnych, warsztaty, pokazy rękodzielnicze lub możliwość zakupu wyrobów rękodzieła;

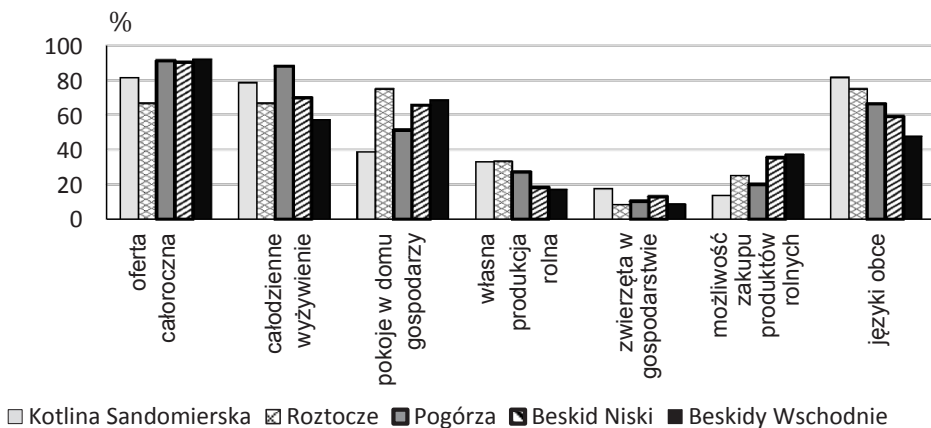
- ofertę rekreacyjno-turystyczną, tj. możliwość organizacji ogniska (grilla), korzystanie ze stadniny koni, organizacja kuligów, przejażdżek bryczkami, dostępność do wyciągu narciarskiego, organizacja wycieczek po okolicy, możliwość korzystania z rowerów, wyposażenie gospodarstw w place zabaw oraz dostępność do kortów tenisowych lub innych boisk sportowych.

Dla wybranych ofert (dostęp do lasu, kąpieliska, wyciągu narciarskiego oraz innych obiektów sportowych i rekreacyjnych) zastosowano kryterium odległości, przyjmując 2 km za maksymalną odległość od gospodarstwa agroturystycznego.

Zgodnie z teoretycznymi założeniami agroturystyki za nadrzędne dla gospodarstwa agroturystycznego uznano: własną produkcję rolną (prowadzenie hodowli zwierząt lub uprawę roślin), oferowanie wyżywienia, w tym przygotowywanie potraw regionalnych oraz prezentację lub sprzedaż wyrobów rzemiosła lokalnego.

Oferta gospodarstw agroturystycznych – wyniki badań

Zdecydowana większość (89,2%) gospodarstw agroturystycznych w województwie podkarpackim prowadziła działalność całoroczną. Największy odsetek gospodarstw działających cały rok znajdowało się na obszarze Pogórzy, Beskidu Niskiego oraz Beskidów Wschodnich (ponad 90% z ogólnej liczby działających w tych krainach gospodarstw). We wszystkich regionach, poza Kotliną Sandomierską, najczęściej pojawiały się oferty noclegowe w domach gospodarzy. Największy udział oferta tego typu miała na Roztoczu (75%) i w Beskidach Wschodnich (68,5%). Innym ważnym aspektem działalności agroturystycznej jest możliwość skorzystania z całodziennego wyżywienia. W województwie podkarpackim 70,3% gospodarstw proponowała gościom całodziennie wyżywienie. W poszczególnych regionach wartości te były bardzo zróżnicowane i wynosiły od 57,3 % w Beskidach Wschodnich do 88% na Pogórzach. Analizując możliwość skorzystania z posiłków, zwrócono uwagę na propozycje specjalnego wyżywienia np. dla alergików czy

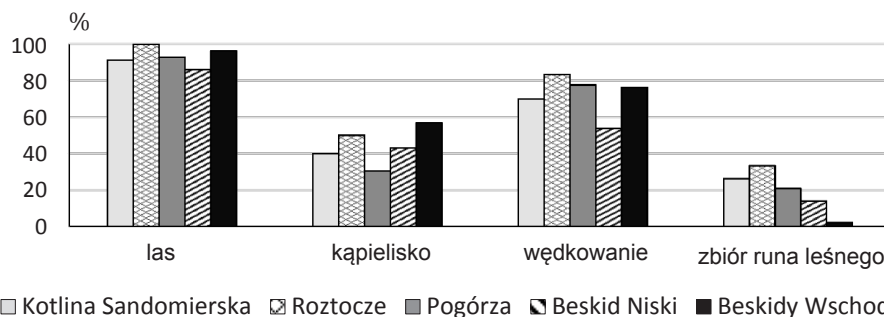
Ryc. 1. Charakterystyka gospodarstw agroturystycznych według krain fizycznogeograficznych
Źródło: opracowanie własne

diabetyków. Niestety, oferty takie pojawiały się sporadycznie, a ich udział był znikomym i nie przekraczał 1% wszystkich analizowanych gospodarstw na terenie województwa (ryc. 1).

We współczesnej turystyce szczególnie istotne znaczenie odgrywa znajomość języków obcych. W badaniach uwzględniono znajomość minimum jednego języka obcego. Okazało się, że ponad 60% gestorów obiektów agroturystycznych w województwie podkarpackim wykazuje znajomość języków obcych. Głównie były to języki: angielski, niemiecki oraz rosyjski, rzadziej ukraiński, słowacki, włoski czy francuski. Największą znajomością języków obcych wyróżniały się osoby prowadzące działalność agroturystyczną na obszarze Kotliny Sandomierskiej – 81,6%, a najmniejszą w Beskidach Wschodnich – 47,7% (ryc. 1). Istotą działalności agroturystycznej jest prowadzenie gospodarstwa rolnego (hodowla zwierząt lub uprawy roślinne). Na terenie województwa podkarpackiego jedynie 33% właścicieli prowadziło gospodarstwo rolne, w których dominował produkcja roślinna. Według uzyskanych danych własną produkcją rolną (uprawy roślin) najczęściej prowadzili właściciele gospodarstw agroturystycznych w Kotlinie Sandomierskiej i na Roztoczu – około 33% ofert. Najmniej tego typu działalności odnotowano w Beskidach Wschodnich – 17,0% ofert. Znacznie rzadziej gospodarze wskazywali na prowadzenie hodowli zwierząt. Zwierzęta hodowlane, wśród których dominowały konie, miały największe znaczenie w Kotlinie Sandomierskiej – 17,5% ofert i w Beskidzie Niskim – 12,9% (ryc. 1). Z punktu widzenia turysty, korzystającego z usług agroturystycznych, ważną rolę odgrywa możliwość zakupu świeżych produktów rolnych m.in. warzyw, owoców, przetworów i miodu. W skali województwa taką ofertę miało 28,7% gospodarstw. Uwzględniając zróźnicowanie regionalne usługa ta najczęściej była oferowana gospodarstwom w Beskidach Wschodnich – 37,3% i w Beskidzie Niskim – 35,5% (ryc. 1).

Gospodarstwa agroturystyczne położone na obszarach wiejskich kreują swoją ofertę przede wszystkim w oparciu o walory środowiska przyrodniczego. Do tych elementów zaliczono m.in. bliskość lasu, możliwość wzięcia udziału w grzybobraniu lub zbieraniu owoców runa leśnego, możliwość skorzystania z kąpieliska lub wędkowania (ryc. 2).

W opisie swojej oferty ponad 92% gospodarstw agroturystycznych województwa podkarpackiego wskazywało na bliskość lasu i możliwość korzystania z jego wpływu na poprawę kondycji fizycznej i psychicznej. Uwzględniając krainy fizycznogeograficzne

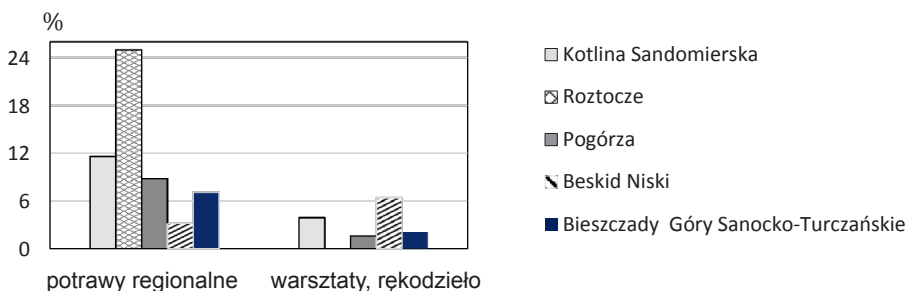
Ryc. 2. Oferta oparta na wykorzystaniu walorów przyrodniczych w gospodarstwach agroturystycznych według krain fizycznogeograficznych
Źródło: opracowanie własne

taka oferta najczęściej pojawiała się w gospodarstwach na Roztoczu (100%) oraz w Beskidach Wschodnich (96,3%), najmniej natomiast w Beskidzie Niskim – 86% (ryc. 2). Znacznie uboższa była oferta związana z grzybobraniem i zbieraniem runa leśnego, najwięcej (ponad 30%) gospodarstw położonych na Roztoczu proponowało gościom taką formę spędzania czasu wolnego (ryc. 2). W ofercie agroturystycznej gestorzy wskazywali także możliwość korzystania z kąpielisk. W skali województwa ofertę taką prezentowało 45% gospodarstw. Kąpieliska najczęściej pojawiały się w ofercie na terenie Beskidów Wschodnich – 56,8% gospodarstw, a najrzadziej na obszarze Pogórzy – 30,4% gospodarstw. Popularność kąpielisk w Beskidach Wschodnich jest efektem lokalizacji dużej liczby gospodarstw wzdłuż wybrzeży Jeziora Solińskiego i Myczkowieckiego (ryc. 2). Często w opisie oferty gospodarze podawali możliwość wędkowania. Wędkowanie jako sposób spędzania czasu wolnego najczęściej oferowano na Roztoczu – 83,3% gospodarstw oraz na obszarze Pogórzy – 77,6% (ryc. 2). Ta oferta najczęściej dotyczyła gospodarstw, które miały własne stawy.

Do oferty kreowanej w oparciu o walory kulturowe zaliczono możliwość degustacji potraw regionalnych oraz możliwość wzięcia udziału w warsztatach rękodzielniczych czy zakupu lokalnych wyrobów rękodzieła.

Pomimo że Podkarpacie jest bogate w ludowe walory kulturowe oraz znacznie zróżnicowane pod tym względem, to niewielka liczba gospodarstw agroturystycznych oferowała gościom warsztaty rękodzielnicze (jedynie 2,9%) czy potrawy regionalne (8%). Uwzględniając lokalizację gospodarstw agroturystycznych można zauważyć, że warsztaty rękodzielnicze były częścią oferty (6,4%) gospodarstw w Beskidzie Niskim, a potrawy regionalne największy udział miały w ofercie gospodarstw roztoczańskich – 25% (ryc. 3), a najmniejszy w Beskidzie Niskim (jedynie 3,2 %).

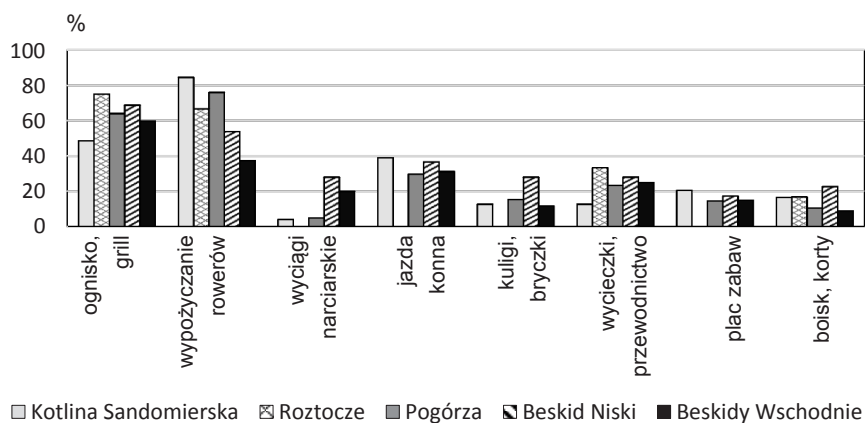
Oddzielną grupę stanowi oferta rekreacyjno-turystyczna, obejmująca m.in. możliwość organizacji ogniska, grilla, skorzystanie z wypożyczalni rowerów, wyciągu narciarskiego czy jazdy konnej. W tej grupie uwzględniono również możliwość organizacji wycieczek po okolicy połączonych z usługą przewodnicką. Wśród tej grupy atrakcji najczęściej w ofercie agroturystycznej pojawiała się możliwość wypożyczenia rowerów. Ofertę taką prezentowały głównie gospodarstwa położone w Kotlinie Sandomierskiej

Ryc. 3. Oferta oparta na wykorzystaniu walorów kulturowych w gospodarstwach agroturystycznych według krain fizycznogeograficznych

Źródło: opracowanie własne

(84,5%) i na Pogórzu (76,5%), najmniej zaś była ona popularna wśród gospodarstw w Beskidach Wschodnich (37,3% wskazań). Możliwość zorganizowania ogniska czy grilla miało w swojej ofercie 75% gospodarstw roztoczańskich i 68,8% gospodarstw z obszaru Beskidu Niskiego. Wyciągi narciarskie, korzystanie z jazdy konnej czy możliwość organizacji przejażdżki bryczką, a w porze zimowej kuligów, przeważały w ofercie gospodarstw w Beskidzie Niskim, natomiast prawie nie występowały w roztoczańskiej części województwa podkarpackiego (ryc. 4). Organizację wycieczek po okolicy oraz usługi przewodnickie proponowano gościom w 33,3% gospodarstw na Rztoczcu i jedynie w 12,6% gospodarstw w Kotlinie Sandomierskiej (ryc. 4).

Ryc. 4. Oferta rekreacyjno-turystyczna gospodarstw agroturystycznych według krain fizycznogeograficznych

Źródło: opracowanie własne

Ze względu na to, że znaczą grupę klientów gospodarstw agroturystycznych stanowią rodziny z dziećmi, istotne jest aby w gospodarstwach agroturystycznych była oferta skierowana do najmłodszego odbiorcy. Okazało się, że możliwość skorzystania z placu zabaw oferowało jedynie 20 % gospodarstw z Kotliny Sandomierskiej, 17 % z Beskidu Niskiego, a na terenie Roztocza taka oferta nie występowała w ogóle (ryc. 4). Lepiej kształtowała się możliwość korzystania z kortów tenisowych i boisk sportowych. Taką ofertę miało ponad 22% gospodarstw w Beskidzie Niskim oraz ponad 16% gospodarstw w Kotlinie Sandomierskiej i na Roztoczu (ryc. 4).

W trakcie prowadzonych badań okazało się, że nieliczne gospodarstwa agroturystyczne wprowadzają nową ofertę wychodzącą naprzeciw oczekiwaniom współczesnych klientów. Do takich propozycji zaliczono m.in. organizację letniej szkoły języka angielskiego, możliwość skorzystania z nauki gry na pianinie, naukę jazdy na nartach i udział w polowaniach. W ofertach agroturystycznych znalazła się także możliwość spania na sianie. Warto podkreślić, że propozycje te pojawiały się sporadycznie, przede wszystkim w Beskidach Wschodnich.

Podsumowanie i wnioski

Województwo podkarpackie ma zróżnicowane walory przyrodnicze i kulturowe, które mogą być wykorzystywane w kreowaniu oferty turystycznej, w tym agroturystycznej. Rozmieszczenie gospodarstw agroturystycznych w województwie podkarpackim odpowiadało położeniu najcenniejszych zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego, stąd najwięcej gospodarstw agroturystycznych (42%) działało na obszarze Beskidów Wschodnich (Bieszczady i Góry Sanocko-Turczańskie).

W świetle przeprowadzonych analiz, uwzględniających zróżnicowanie fizyczno-geograficzne gospodarstw agroturystycznych, okazało się, że:

1. W ofercie agroturystycznej na obszarze Kotliny Sandomierskiej dominowały takie elementy, jak: możliwość wypożyczenia rowerów (około 85% ofert), duży udział placów zabaw (ponad 20% ofert) oraz możliwość skorzystania z jazdy konnej (prawie 40% ofert). Ponad 1/3 gospodarstw deklarowała prowadzenie własnej działalności rolnej, głównie zwierzęcej (hodowla koni). Stosunkowo niewiele gospodarstwa agroturystycznych proponowało zakup produktów rolnych. Warto podkreślić, że ponad 81% właścicieli deklarowało znajomość co najmniej jednego języka obcego. W Kotlinie Sandomierskiej najslabiej prezentowała się oferta z zakresu korzystania z wyciągów narciarskich (co wynika z rzeźby terenu tego obszaru) oraz organizacji wycieczek po okolicy.
2. Wszystkie gospodarstwa agroturystyczne na Roztoczu wskazały na bliską odległość lasu i możliwości korzystania z jego walorów. Poza tym ponad 1/3 gospodarstw oferowała zbieranie owoców runa leśnego i grzybobranie. Także organizacja wycieczek po okolicy znalazła się w ofercie 30% gospodarstw. Na tle innych regionów Roztocze wyróżniało się ofertą w zakresie wędkowania – 83% gospodarstw oraz możliwości organizacji ogniska – 75% gospodarstw. Podobnie jak w przypadku Kotliny Sandomierskiej, także na Roztoczu 33% gospodarzy prowadziło gospodarstwo rolne. Ważnym elementem było także serwowanie dań regionalnych. Żadne gospodarstwo nie miało w swojej ofercie placów zabaw, wyciągów narciarskich, nauki jazdy konnej, warsztatów rękodzielniczych.
3. Najpopularniejszą ofertą agroturystyczną na obszarze Pogórzy była możliwość wędkowania oraz wypożyczenie rowerów – ponad 75%. Duże znaczenie miało także wykorzystanie bliskości lasu. Ponadto, 20% gospodarstw oferowało zakup własnych produktów rolnych. Niedosyt budzi oferta związana z organizacją warsztatów i pokazów rękodzielniczych oraz z wyposażeniem w infrastrukturę turystyczną, tj. place zabaw i boiska sportowe.
4. Cechą charakterystyczną gospodarstw agroturystycznych działających na obszarze Beskidu Niskiego był stosunkowo nieduży udział gospodarstw rolnych – tylko 18,3%. Na uwagę zasługuje fakt, że gospodarze wykazywali największą aktywność w zakresie organizacji warsztatów i pokazów rękodzielniczych – 6,4% ofert. Dodatkowo, gospodarze proponowali swoim gościom możliwość rozpalenia ogniska, organizację wycieczek i przewodnictwo. Na tle innych regionów, oferta gospodarstw beskidzkich wyróżniała się największym udziałem dostępności

do wyciągów narciarskich czy możliwością korzystania z turystyki konnej oraz bogatą infrastrukturą rekreacyjną (plac zabaw, boiska, korty tenisowe).

5. Główną atrakcją gospodarstw agroturystycznych w Beskidach Wschodnich była bliskość lasu (ponad 95%) i kąpielisk (prawie 60%). Dodatkowo, istotną rolę odgrywało wędkowanie oraz jazda konna. Wystąpił stosunkowo słaby dostęp do placów zabaw i boisk sportowych. W porównaniu z innymi regionami na obszarze Beskidów Wschodnich zanotowano najniższy udział gospodarstw deklarujących prowadzenie własnej produkcji rolnej – 17%. Jednocześnie, aż 37% gospodarzy deklarowało możliwość zakupu produktów rolnych (najprawdopodobniej pochodzących z innego źródła niż własne gospodarstwo). Niewielki był także udział gospodarstw oferujących potrawy regionalne i warsztaty rękodzielnicze – łącznie ponad 9% ofert. Niespełna 50% właścicieli deklarowało znajomość języka obcego.

W ofercie gospodarstw agroturystycznych województwa podkarpackiego wykorzystywane były głównie walory przyrodnicze, natomiast w niewielkim stopniu walory kulturowe obszarów wiejskich.

Wielu gospodarzy, wykorzystując możliwości formalne oraz zapotrzebowanie na tanie obiekty noclegowe oferowało kwatery prywatne na terenach wiejskich określając usługę, jako „agroturystyka”. Nie są to w pełni gospodarstwa agroturystyczne, czyli działające gospodarstwa rolne, które w ramach dodatkowej działalności oferują wypoczynek dla turystów. Badane gospodarstwa, obok podstawowej usługi noclegowej, posiadały głównie ofertę rekreacyjno-turystyczną, natomiast niedostateczna była oferta związana z „typową agroturystyką”, do której należy m.in. pomoc w gospodarstwie rolnym, zakup i degustacja własnych produktów rolnych i organizacja warsztatów rękodzielniczych.

Na podstawie przeprowadzonych badań nie wskazano zależności pomiędzy położeniem fizycznogeograficznym gospodarstw agroturystycznych a zróżnicowaniem ich oferty turystycznej. Wydaje się, że jedynie kreatywność i możliwości finansowe właścicieli poszczególnych gospodarstw miały wpływ na to, co oferują potencjalnemu turystyce.

Bibliografia

- Balińska A., 2005, *Kształtowanie produktów agroturystycznych na przykładzie Mazowsza*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, red. B. Sawicki, J. Bergier, Wyd. PWSZ Biała Podlaska, s. 150-156.
- Bański J., 2002, *Perspektywy rozwoju rolniczych obszarów problemowych*, [w:] *Czynniki i bariery regionalnej współpracy trans granicznej – bilans dokonań*, red. J. Kitowski, Rzeszów, s. 268-271.
- Bednarek-Szczepańska M., Bański J., 2014, *Lokalizacyjne uwarunkowania oferty gospodarstw agroturystycznych w Polsce*, *Przegląd Geograficzny* 86, 2, s. 243-260.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 roku w województwie podkarpackim*, 2014, Urząd Statystyczny, Rzeszów.
- Drzewiecki M., 2002, *Podstawy agroturystyki*, Wyd. OPO, Bydgoszcz.
- Jarecki W., Bobrecka-Jamro D., 2010, *Rozwój gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych w województwie podkarpackim*, *Inżynieria Ekologiczna*, nr 22, s. 71-77.
- Jęczmyk A., Maćkowiak M., Ugliś J., 2014, *Dziedzictwo kulinarne elementem przewagi rynkowej w ofercie gospodarstw agroturystycznych*, *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XVI, z. 2, s. 103-107.
- Kiniorska I., Pałka E., Wrońska-Kiczor J., 2014, *Wykorzystanie potencjału środowiska przyrodniczego w ofercie gospodarstw agroturystycznych na przykładzie powiatu pińczowskiego*, *Studia i Materiały. Misoellanea Oeconomicae*, 18, nr 3, s. 145-159.
- Kondracki J., 2014, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa.

- Kożuchowska B., 2000, *Podstawowe pojęcia, cechy, składniki agroturystyki oraz formy samoorganizacji usługodawców*, [w:] *Agroturystyka*, red. U. Świetlikowska, Wyd. FPPR, Warszawa.
- Krysa A., Basaj M., 2010, *Agroturystyka jako kierunek rozwoju gminy Gdów w opinii jej mieszkańców*, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XXVII, s. 225-230.
- Krupińska W., 2003, *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w województwie zachodniopomorskim*, *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie*, nr 402, s. 161-170.
- Marcinkiewicz C., 2013, *Rozwój i stan polskiej agroturystyki*, http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz1_2013/podzielone/marcinkiewicz.pdf, dostęp 7.02.2016.
- Mitura T., 2015, *Oferta agroturystyczna na Pogórzu Dynowskim*, w: J. Krupa (red.), *Kreowanie przedsiębiorczości w turystyce na terenach wiejskich oraz ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego*, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów, s. 281-293.
- Nowogródzka T., Pieniak-Lendzion K., 2014, *Propozycje ofert gospodarstw agroturystycznych a oczekiwania turystów*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach* nr 100, Seria Administracja i Zarządzanie, s. 97-108.
- Palich P., Mysiak K., 2003, *Rozwój agroturystyki w województwie Pomorskim w latach 1993 – 2003 na przykładzie Gdańskiego Stowarzyszenia Agroturystyki*, *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie*, nr 402, s. 151-160
- Parzych K., 2010, *Funkcjonowanie agroturystyki w powiecie łębskim*, *Słupskie Prace Geograficzne*, 7, s. 115-126
- Pomianek I.M., 2006, *Uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej w wybranych gminach województwa warmińsko-mazurskiego*, *Roczniki Naukowe SERiA*, t. VIII, z. 4.
- Rocznik statystyczny województwa podkarpackiego*, 2015a, Urząd Statystyczny, Rzeszów.
- Rolnictwo w województwie podkarpackim w 2014 r.*, 2015b, Urząd Statystyczny, Rzeszów.
- Sawicki B., Mazurek-Kusiak A. K., 2010, *Agroturystyka w teorii i praktyce*, Wyd. UP w Lublinie, Lublin.
- Smoleńska O., Machnik A. 2013, *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania turystyki wiejskiej – rozwój gospodarstw agroturystycznych w kierunku specjalizacji w rekreacji o ekologizacji oferty*, *Studia Periegetica*, nr 2 (10)/2013, s. 127-138.
- Sokół J. L., 2012, *Działalność gospodarstw agroturystycznych na obszarze Narwiańskiego Parku Narodowego w ocenie turystów i ich nowe wyzwania*, *Economy and Management* 3, s. 118-128.
- Wilk I., Keck-Wilk M., 2013, *Oczekiwania turystów dotyczące oferty gospodarstw agroturystycznych*, *Journal of Agribusiness and Rural Development* 2 (28), s. 243-250.
- Wład P., 2009, *Roztocze. Puszcza Solska. Przewodnik t. 4. Roztocze Wschodnie*, Wyd. Turystyczne, Rzeszów.
- Wojciechowska J., 2009, *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Województwo podkarpackie. Podregiony. Powiaty. Gminy*, 2015, Urząd Statystyczny, Rzeszów.
- <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>, dostęp, dn. 20.02.2016.
- <http://bip.rzeszow.rdos.gov.pl/rejstry-form-ochrony-przyrody-w-woj-podkarpackim>, dostęp, dn. 21.02.2016.
- <http://www.podrb.pl>, dostęp, dn. 10.01.2016.

DIVERSIFICATION OF AGRITOURISM OFFER IN PODKARPACIE PROVINCE

Summary. Agritourism is a type of tourism that is expected to offer a definite tourism product consisting of elements associated with the stay in a farmhouse and including: board, with regional cuisine, and lodging in the area of the farm, rural-style of architecture and farm surroundings and participation in daily work on the farm and village life. Podkarpacie Province, featuring rural and urban landscapes, with a wealth of cultural values and unique natural assets, has an excellent foundation for the development of tourism in rural areas. The aim of the article is to analyse the diversity of the tourism offer of agrarian holiday farms in the Podkarpacie Province which cooperate with the Podkarpacie Agricultural Advisory Centre in Boguchwała, respectively for their location.

Key words: agritourism offer, agritourism, Podkarpacie Province

Translated by MAŁGORZATA BUCZEK-KOWALIK

Zróżnicowanie walorów przyrodniczych na wybranych obszarach metropolitalnych Polski

Monika Wojcieszak

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Wstęp

Charakterystycznym procesem XX wieku było szybkie tempo urbanizacji. Urbanizacja odbywała się kosztem uszczuplenia powierzchni lasów, terenów zieleni, terenów chronionych, łąk i pastwisk zlokalizowanych na obszarach miejskich i wiejskich. Do terenów zieleni w Polsce zalicza się m.in.: parki leśne (lasy komunalne), parki kultury, parki (spacerowo-wypoczynkowe, dzielnicowe, miejskie, centralne itd.), parki kultury religijnej (kalwarie) urządzone przy zakonach, klasztorach i świątyniach, ogrody działkowe, zieleńce, a także zieleń zabytkowych cmentarzy, obiekty dydaktyczno-naukowe (ogrody zoologiczne i botaniczne, poletka badawcze przy wyższych uczelniach, parki historyczne, skanseny) [Haber 2001].

Obszary metropolitalne zawierają w swojej strukturze zasoby przyrody nieożywionej i ożywionej od pojedynczej rośliny aż po rozległe ekosystemy oraz przeróżne, unikalne formy rzeźby terenu. Elementy te tworzą układ terytorialno-funkcjonalny, o zróżnicowanych walorach użytkowych. Dlatego istotne jest, aby bogactwo naturalne występujące na obszarach metropolitalnych prawidłowo wykorzystać np. do celów turystycznych.

Celem artykułu jest zaprezentowanie istoty zasobów i walorów przyrodniczych, ich klasyfikacji oraz wskazanie zróżnicowania zasobów przyrodniczych występujących w obrębie trzech badanych obszarów metropolitalnych tj. poznańskiego, szczecińskiego i wrocławskiego.

Walory a zasoby przyrodnicze – podstawowe pojęcia

Jak wskazało wielu autorów, np. Jan Sikora [2012], Michał Sznajder i Lucyna Przezbórska [2006], Andrzej Wiatrak [2001], środowisko przyrodnicze jest zbiorem wzajemnie powiązanych elementów przyrodniczych. Kształtuje ono przestrzeń w sposób pośredni tworząc warunki do prowadzenia określonej działalności przez człowieka lub bezpośredni przez swoje cechy m.in. zróżnicowanie i zmienność. Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego oznacza, że określone jego elementy mają odmienny potencjał ekologiczny, na który składają się zasoby przyrody oraz pojemność środowiska [Sznajder, Wojcieszak 2016]. W literaturze przedmiotu występują określenia zasoby i walory przyrodnicze¹. Zasoby przyrodnicze to zasoby naturalne, do których zalicza

¹ W kontekście turystyki pojęcia „zasoby przyrodnicze” i „walory przyrodnicze” stosowane są wymiennie, jednak każde z nich ma swój odrębny zakres. Omawiane pojęcia bywają utożsamiane również w języku naukowym. Terminy „zasoby” i „walory” zamiennie stosują m.in. Teofil Lijewski i współautorzy [2002].

się wody, bogactwa mineralne, zasoby roślinne i zwierzęce, gleby, powietrze oraz siły przyrody, takie jak; energia słoneczna, energia wód i wiatru [Kowalczyk 2001]. Beata Meyer [2004] sklasyfikowała zasoby na: wyczerpywalne (są to takie, które mogą ulec zużyciu całkowitemu), odnawialne (np. flora i fauna), nieodnawialne (np. surowce mineralne) oraz częściowo odnawialne (np. gleba), niewyczerpywalne (są to takie, które w przyszłości nie zostaną wykorzystane całkowicie), w tym: zmienialne (np. powietrze, woda) oraz niezmienialne (np. położenie geograficzne).

Ważnym elementem potencjału środowiska przyrodniczego jest jego pojemność. Pojemność środowiska przyrodniczego to zdolność do przeniesienia obciążeń antropogenicznych, co oznacza wielkość zanieczyszczeń i zagrożeń, które mogą być przez środowisko zneutralizowane bez zmiany jego pierwotnych właścicieli. Pojęcie pojemności środowiska używane jest przy ocenie poziomu zanieczyszczenia środowiska, w tym wód podziemnych. Kombinacja wszystkich zasobów przyrodniczych występujących w określonej przestrzeni z pojemnością określa jej potencjał ekologiczny i może być następująco stopniowany: maksymalny, dobry, umiarkowany, słaby, zły. Cechą środowiska przyrodniczego jest jego zmienność, którą określa się jako jego przekształcenia dokonujące się wraz z upływającym czasem. Wyróżnia się zmiany długookresowe, krótkookresowe oraz incydentalne. Zmiany długookresowe to zmiany, które zachodziły w historii Ziemi przez miliony lat i które wytworzyły dzisiejsze środowisko. Zmiany krótkookresowe są cykliczne, które wynikają z obrotu Ziemi dookoła własnej osi i obiegu słońca kształtując naturalny przebieg procesów przyrodniczych. Z kolei zmiany incydentalne dotyczą zjawisk pojawiających się sporadycznie, niespodziewanie np. trzęsienie ziemi, tsunami, wybuch wulkaniczny, powódź. Zmiany incydentalne często wywołują skutki katastrofalne [Sznajder, Wojcieszak 2016].

Według Marii Górskiej-Zabielskiej [2013] walory przyrodnicze (inaczej naturalne) powstały bez ingerencji człowieka. Ponadto podkreśliła ona, iż „(...) walory przyrodnicze to takie zasoby, które są przedmiotem zainteresowania przez potencjalnych turystów, decydują tym samym o atrakcyjności turystycznej danego terenu”. Z kolei Andrzej Kowalczyk [2013] podkreślił, iż „(...) zasoby przyrodnicze (podobnie jak walory przyrodnicze) są atrybutami poznania środowiska naturalnego”. Do walorów przyrodniczych zalicza się osobliwość fauny i flory, doliny, wąwozy, wodospady, źródła, jaskinie, grotty, głazy i inne obiekty geologiczne [Meyer 2004].

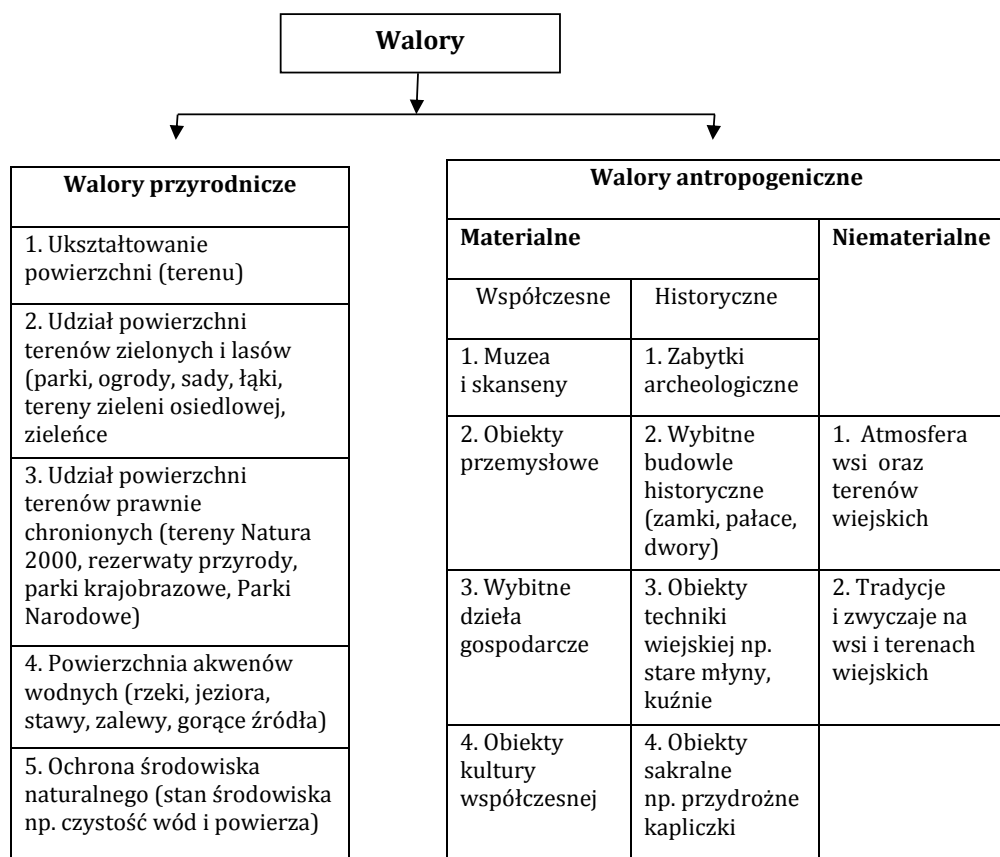
Klasyfikując walory przyrodnicze można wziąć pod uwagę różne kryteria. W literaturze funkcjonuje podział na walory naturalne (inaczej przyrodnicze) oraz na stworzone i przekształcone przez działalność człowieka. Do tego podziału nawiązuje m.in. klasyfikacja krajoznawcza walorów przyrodniczych opracowana przez Teofila Lijewskiego i współautorów [2002]. Walory przyrodnicze są to ukształtowane przez naturę lub powstałe w wyniku działalności człowieka specyficzne przejawy tej działalności, które wywołują zainteresowanie ze strony turystów, a tym samym stanowią podstawę rozwoju zjawisk turystycznych [Lijewski i in. 2002]. Wymieniona powyżej definicja walorów przyrodniczych przedstawia istotę elementów, które powinny być brane do oceny m.in. przestrzeni turystycznej. Uwzględniając konieczność oceny wa-

lorów przyrodniczych oraz biorąc pod uwagę wachlarz klasyfikacji walorów przyrodniczych występujący w literaturze opracowano klasyfikację walorów i ich elementów sprzyjających i umożliwiających rozwój przestrzeni turystycznej (ryc. 1).

Przedstawiony na rycinie 1 podział wyróżnia dwie grupy walorów jak i elementy je budujące. Elementy te mogą posłużyć jako wskazówki do wykorzystania potencjalnych możliwości zlokalizowanych na danym terenie dla celów turystycznych.

Zasoby przyrodnicze środowiska naturalnego i jego zróźnicowanie są obok zasobów kulturowych i infrastruktury turystycznej, ważnym elementem m.in. potencjału turystycznego, determinującego atrakcyjność turystyczną obszaru. Uwarunkowania przyrodnicze mają znaczący wpływ na rozwój przestrzenny i społeczno-gospodarczy danego obszaru. Lokalne zaplecze walorów przyrodniczych stwarza odpowiednie warunki do uprawiania turystyki i rekreacji na tych terenach.

Ryc. 1. Klasyfikacja walorów i ich elementów
 Źródło: [Sznajder, Wojcieszak 2016]

Pojęcie obszaru metropolitalnego

Dla określenia obszarów zurbanizowanych form osadniczych stosuje się różne terminy, z których „obszar metropolitalny” zdobywa coraz większą popularność. Obszar metropolitalny to „wielkie miasto”, które swoim zasięgiem obejmuje sąsiednie gminy. Maciej Smętkowski i współautorzy [2009] wskazali, że obszar metropolitalny jest jednostką funkcjonalną tworzoną m.in. przez duży, złożony i spójny funkcjonalnie zespół miejski (osadniczy), którego istotną cechą stanowi występowanie funkcji metropolitalnych, a także powiązań funkcjonalnych. Według Tadeusza Markowskiego i Tadeusza Marszała [2006, s. 15] obszar metropolitalny to wielkomiejski układ osadniczy:

- 1) obejmujący strefę o znacznym bezpośrednim zasięgu codziennego oddziaływania, tj. miejsca zamieszkania i pracy oraz tereny (potencjalnych) możliwości rozwojowych;
- 2) w którym zachodzą procesy metropolizacji i jest wystarczające nagromadzenie działalności uzupełniających metropolitalne funkcje ośrodka centralnego;
- 3) o dużej skali wewnętrznej integracji funkcjonalnej (silnych powiązaniach funkcjonalnych); z dobrze rozwiniętą siecią transportową.

Aby dany obszar uznany był za obszar metropolitalny musi wypełniać funkcje egzogeniczne (tj. wyższego rzędu). Istnienie tych funkcji świadczy o rozwoju danego obszaru metropolitalnego. Ponadto stanowi impuls do rozwoju lokalnej gospodarki regionu. Jednym z kryteriów wyodrębniania obszarów metropolitalnych jest minimalna liczba mieszkańców. W Europie bardzo często obszar metropolitalny wyznacza się wokół miasta, z liczbą mieszkańców około 500 tys. W Polsce ustawa z dnia 27 marca 2003 r. [Dz.U. 2003 nr 80, poz.717 z późn. zm.] stanowi, że jest to „(...) obszar wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie bezpośredniego otoczenia, ustalony w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju”. Dalsze zmiany w ustawie bardziej szczegółowo określiły charakterystyczne cechy obszaru metropolitalnego. W uchwale nr 239 Rady Ministrów z 13 grudnia 2013 roku dotyczącej polityki miejskiej podkreślono, iż obszar metropolitalny to teren obejmujący całość bądź część aglomeracji miejskiej, który charakteryzuje się silną zabudową i posiada duże zagęszczenie ludności. Zapisano również możliwość wyznaczenia obszarów metropolitalnych z liczbą ludności 500 tys. osób. Jak wskazała Maria Lewicka [2008], ustawodawca ze względu na rolę obszaru metropolitalnego ustalił także obowiązek sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego, który stanowi część składową planu zagospodarowania przestrzennego województwa. Taki plan jest przygotowywany w oparciu o założenia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK). W znowelizowanej KPZK z 2005 roku (ZKPZK) przedstawiono obszar metropolitalny, który powinien mieć 500 tys. mieszkańców oraz skupiać gminy o wysokim poziomie rozwoju [Koncepcja... 2005]. Na terenie Polski wyróżnia się 12 obszarów metropolitalnych o różnym znaczeniu. Warszawa jest centrum najważniejszego obszaru metropolitalnego Polski, ponadto w kolejności występują: Trójmiasto, Wrocław, Poznań, Łódź, Kraków, Górny Śląsk, Szczecin i Lublin oraz Białystok, Rzeszów i aglomeracja bydgosko-toruńska. Czynnikiem, który decydował o zakwalifikowaniu danego obszaru do danej kategorii była liczba ludności. W tabeli 1 zaprezentowano trzy wybrane obszary metropolitalne Polski oraz przedstawiono wybrane walory przyrodnicze występujące w obrębie danego obszaru.

Tabela 1. Wybrane ośrodki metropolitalne Polski i przykłady wybranych walorów przyrodniczych

Obszar metropolitalny Wrocławia	
Wybrane przykłady walorów przyrodniczych występujących na obszarze metropolitalnym	
Obszary leśne	Park Krajobrazowy Dolina Baryczy Park Krajobrazowy Dolina Jezierzycy Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy Ślęzański Park Krajobrazowy Rezerwat Przyrody Olszyny Niezgodzkie Rezerwat Przyrody Stawy Milickie Rezerwat Przyrody Wzgórze Joanny
Korytarze ekologiczne	obszar Dolnej Baryczy, Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy
Doliny	Dolina Czarnej Wody, fragment Doliny Odry
Wały	Wał Trzebnicki
Wzgórza	Wzgórze Gajowskie
Kotliny	kotlina Odolanowska
Inne	obszary Natura 2000, pomniki przyrody
Obszar metropolitalny Poznania	
Wybrane przykłady walorów przyrodniczych występujących na obszarze metropolitalnym	
Obszary leśne	Rezerwat Przyrody Meteoryt Morasko i Żurawiniec Park Sołacki, Park Cytadela Rogaliński Park Krajobrazowy Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka Wielkopolski Park Narodowy Rezerwat Przyrody Gogulec Rezerwat Przyrody Jezioro Czarne Obszar Chronionego Krajobrazu w gminie Kórnik Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Samicy Kierskiej w gminie Suchy Las
Jeziora	jezioro Malta jezioro Rusałka jezioro Pławno jezioro Kierskie
Inne	obszary Natura 2000, pomniki przyrody (np. dęby rogalińskie)
Obszar metropolitalny Szczecina	
Wybrane przykłady walorów przyrodniczych występujących na obszarze metropolitalnym	
Obszary leśne	Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” Woliński Park Narodowy Park Kasprowicza Puszcza Goleniowska Puszcza Wkrzańska Woliński Park Narodowy
Jeziora	jezioro Dąbie jezioro Miedwie jezioro Jamno
Zalew	Zalew Szczeciński
Inne	obszary Natura 2000, pomniki przyrody

Źródło: [Sznajder, Wojcieszak 2016]

Na podstawie danych w tabeli 1 można stwierdzić, iż obszary metropolitalne mają bogaty wachlarz zasobów przyrodniczych. Obszary metropolitalne charakteryzują się pewną lesistością, jeziornością, mają obszary cenne przyrodniczo oraz obszary chronione. Ważnymi elementami są także zasoby wód powierzchniowych oraz węzły hydrologiczne.

Elementy środowiska przyrodniczego wpływają i kształtują walory krajobrazowe miast. Współcześnie trwa dyskusja nad identyfikacją, kształtowaniem, ochroną i zarządzaniem walorami przyrodniczym na terenach obszarów metropolitalnych. Coraz częściej zwraca się uwagę na walory środowiska przyrodniczego, które wpływają na wygląd miasta i obszarów metropolitalnych.

Zróżnicowanie zasobów przyrodniczych na wybranych obszarach metropolitalnych

W artykule zaprezentowano zróżnicowanie zasobów przyrodniczych w trzech obszarach metropolitalnych tj. poznańskim, szczecińskim i wrocławskim. Pierwszym analizowanym obszarem jest poznański obszar metropolitalny (POM). POM zlokalizowany jest w centralnej części województwa wielkopolskiego (ryc. 2). Obejmuje obszar zurbanizowany wokół stolicy Wielkopolski z ośrodkami o wykształconych więziach

funkcjonalnych w sferach gospodarczej i społecznej, z dobrze rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną.

Warunki przyrodnicze mają znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy oraz przestrzenny POM. Są to elementy: krajobrazu, środowiska, warunki do uprawiania turystyki, rekreacji. Cechą charakterystyczną POM jest duża lesistość i jeziorność. Poziom lesistości w POM wynosi 21,2%. Na obszarze POM powierzchnia lasów wynosi 74 262 ha, przy czym

najwięcej lasów jest w gminie Murowana-Goślina – 8057 ha, a najmniej

w gminie Luboń – 58 ha. Na obszarze POM występują dwa największe w Wielkopolsce leśne kompleksy:

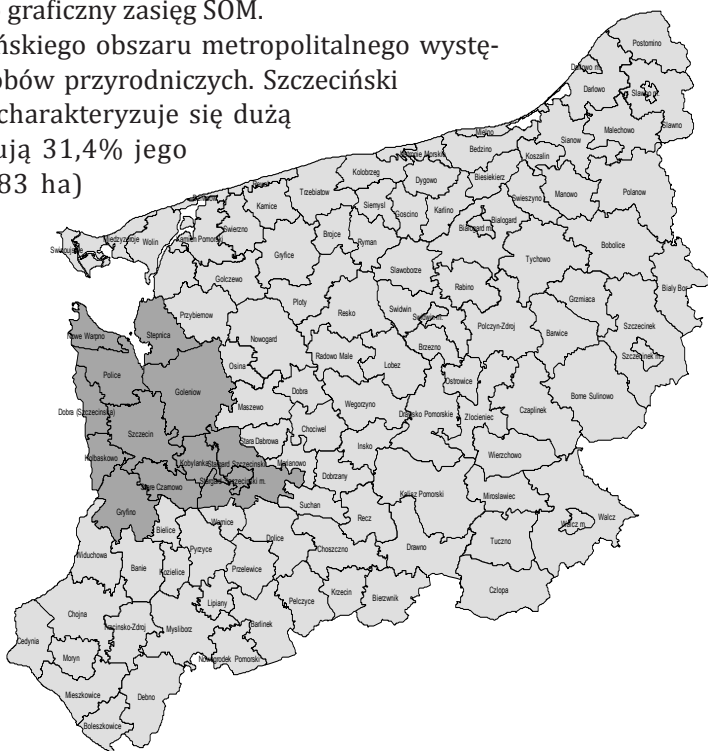
Ryc. 2. Poznański obszar metropolitalny
Źródło: opracowanie własne na podstawie [<http://www.poznan.pl>]

Wielkopolski Park Narodowy zlokalizowany w jego części południowej oraz Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka w części północnej. Należy podkreślić, że powyższe kompleksy tworzą cenną przyrodniczą otulinę o charakterze ekologicznym i olbrzymim potencjalnie turystyczno-rekreacyjnym. Duże znaczenie odgrywają także obszary cenne przyrodniczo i prawnie chronione. Zajmują one 21,6% powierzchni obszaru. Są to: Wielkopolski Park Narodowy, 10 parków krajobrazowych, 16 rezerwatów przyrody, 12 obszarów chronionego krajobrazu, 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, 27 użytków ekologicznych oraz 723 pomniki przyrody [Sznajder, Wojcieszak 2016]. Co ciekawe najwięcej pomników przyrodniczych zlokalizowanych jest na terenie gminy Luboń (78 sztuk), która mieści w obrębie Wielkopolskiego Parku Narodowego.

Uwarunkowania przyrodnicze mają wpływ na kształtowanie się zasobów wód podziemnych i powierzchniowych. Przez część obszaru metropolitalnego przebiega 45 km odcinek Warty. W obrębie POM występuje ponad 70 jezior (biorąc pod uwagę tylko te powyżej 1 ha). Łączna powierzchnia wszystkich jezior wynosi około 2500 ha. Najwięcej jezior występuje w gminach Pobiedziska, Murowana Goślina oraz Stęszew.

Kolejnym analizowanym obszarem jest szczeciński obszar metropolitalny (SOM). SOM jest miejskim obszarem funkcjonalnym o powierzchni 2795 km². Szczeciński obszar metropolitalny zlokalizowany jest w północno-zachodniej Polsce. W jego skład wchodzi wieńiec miast i gmin otaczających stolicę województwa zachodniopomorskiego powiązanych z nim historycznie, geograficznie, gospodarczo i kulturowo. Na rycinie 3 przedstawiono graficzny zasięg SOM.

Na obszarze szczecińskiego obszaru metropolitalnego występuje wiele różnych zasobów przyrodniczych. Szczeciński obszar metropolitalny charakteryzuje się dużą lesistością. Lasy zajmują 31,4% jego powierzchni (tj. 83 383 ha) przy czym najwięcej lasów rośnie w gminie Goleniów – 22 013 ha, a najmniej w gminie Starogard Szczeciński – 60 ha.

Ryc. 3. Szczeciński obszar metropolitalny
Źródło: opracowanie własne na podstawie [<http://www.sektor3.szczecin.pl>]

Największe kompleksy leśne tworzą puszcze: Bukowa, Goleniowska i Wkrzańska oraz Woliński Park Narodowy. Z kolei jeśli chodzi o pomniki przyrodnicze, to najwięcej występuje ich na terenie gminy Stare Czarnowo (65 sztuk). Wody powierzchniowe zlokalizowane na terenie SOM zajmują blisko 13% jego powierzchni. Wśród głównych zbiorników wodnych zlokalizowanych na terenie SOM znajdują się: Zalew Szczeciński, jeziora Dąbie i Miedwie. Dzięki położeniu nad Odrą, Zalewem Szczecińskim oraz Bałtykiem, SOM jest bardzo atrakcyjnym miejscem do uprawiania sportów wodnych.

SOM charakteryzuje się najmniejszym odsetkiem terenów prawnie chronionych w powierzchni ogólnej w porównaniu do pozostałych obszarów metropolitalnych. Na terenie SOM występuje 21 obszarów objętych ochroną w ramach programu Natura 2000, a ich powierzchnia stanowi 47% powierzchni SOM.

Istotną cechą szczecińskiego obszaru metropolitalnego jest wysoki udział zieleni osiedlowej i terenów zieleni ogólnodostępnej, który w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wynosi 11 ha [Harańczyk, Dybek 2009, s. 202-205].

Wrocławski obszar metropolitalny (WOM) położony jest w centralnej części Niziny Śląskiej na obszarze Równiny Grotkowskiej, Równiny Wrocławskiej, Wysoczyzny Średzkiej i Wzgórz Trzebnickich [Ładysz 2009, s. 109]. Zasięg przestrzenny WOM obejmuje tereny znajdujące się w okręgu o promieniu około 50 km od centrum Wrocławia. Jak wskazały Beata Warczewska i Barbara Mastalska-Cetera [2010], WOM to jednostka pod wieloma względami różnorodna (różny jest stopień urbanizacji i co za tym idzie koncentracji

Ryc. 4. Wrocławski obszar metropolitalny
Źródło: opracowanie własne na podstawie [http://wroclaw.gazeta.pl]

ludności, różne są zasoby środowiska przyrodniczego) Na rycinie 4 zaprezentowano graficznie położenie WOM.

Zasoby przyrodnicze wrocławskiego obszaru metropolitalnego są zróżnicowane. Na obszarze metropolitalnym występuje wiele interesujących form przyrodniczych, takich jak np. Dolina Baryczy, Wał Trzebnicki czy fragment Doliny Odry. Niespełna 15% powierzchni WOM objęte jest ochroną przyrody w formie parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, użytków ekologicznych oraz obszarów chronionego krajobrazu. Istotną rolę odgrywają rezerваты, m.in. Wzgórze Joanny, Stawy Milickie Olszyny Niezgodzkie. Na terenie WOM występuje 589 pomników przyrody. Najwięcej pomników przyrody zlokalizowanych jest w gminie Trzebnica (55 sztuk). Średni poziom lesistości w WOM wynosi 20,4%. Na obszarze WOM powierzchnia lasów wynosi 153 tys. ha, przy czym najwięcej lasów zlokalizowanych jest w gminie Twardogóra – 45 ha, a najmniej w gminie Żórawina – 10 ha. Jak wskazały B. Warczevska i B. Mastalska-Cetera [2010], dużą rolę w kształtowaniu i ochronie przyrody na terenach metropolitalnych odgrywa prawidłowo prowadzona gospodarka przestrzenna. Ważnym aspektem jest potrzeba uwzględniania zasobów przyrodniczych w dokumentach planistycznych sporządzanych na różnych poziomach administracji. Szczególne znaczenie w tym systemie przypisuje się obszarom ochrony przyrody (np. parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody), które najczęściej skupiają największe walory przyrodnicze. W trakcie planowania oraz podejmowania decyzji planistycznych jednostki samorządowe powinny uwzględniać zarówno obszary objęte ochroną, jak i potencjalne, czyli proponowane lub planowane do ochrony.

Wnioski

1. W celu zapewnienia mieszkańcom obszarów metropolitalnych kontaktu z przyrodą ważne jest zachowanie i racjonalne wykorzystywanie walorów przyrodniczych na obszarach metropolitalnych.
2. Każdy badany obszar metropolitalny, tj. poznański, szczeciński i wrocławski ma bogaty wachlarz walorów przyrodniczych.
3. Zlokalizowane walory przyrodnicze na obszarach metropolitalnych są dobrem publicznym i dzięki nim można określić m.in. ich wartość turystyczną.

Bibliografia

- Górska-Zabielska M., 2013, *Zasoby i walory przyrody nieożywionej Ziemi Śremskiej w opinii użytkowników szlaków rowerowych*, Zeszyty Naukowe WSKFiT, nr 8, s. 1-10.
- Haber Z., 2001, *Kształtowanie terenów zieleni z elementami ekologii*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań.
- Harańczyk A., Dybek M., 2009, *Obszary metropolitalne w Polsce (ocena warunków i poziomu rozwoju)*, [w:] *Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski Wschodniej*, red. Z. Makieł, Wydawnictwo Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, PAN, Warszawa.
- Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju*, 2005, Wydawnictwo KZKP, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2001, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2013, *Zasoby przyrodnicze jako atrakcje kulturowe: przykłady z wyspy Lanzarote (Hiszpania)*, Turystyka Kulturowa, nr 5(2013), Poznań.

- Kulczyk S., 2013, *Krajobraz i turystyka. O wzajemnych relacjach*, Wydawnictwo Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Lewicka M., 2008, *Miasto jako przedmiot badań psychologii*, [w:] *Miasto jako przedmiot badań naukowych w XXI wieku*, red. B. Jałowiecki, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 2002, *Geografia turystyki Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Ładysz I., 2009, *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce na przykładzie wrocławskiego obszaru metropolitalnego*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie. Obszary metropolitarne. Metropolizacja*, Komitet Przewodniczący Zarządu Gospodarstwa Kraju, PAN, Warszawa.
- Meyer B., 2004, *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Sikora J., 2012, *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2009, *Obszary metropolitalne w Polsce – diagnoza i rekomendacje*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1(350/2009).
- Sznajder M., Przezbórska L., 2006, *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Sznajder M.J., Wojcieszak M., 2016, *Tourist Valorisation of Metropolitan Areas Based on Their Natural Resources*, [w:] *Rural Tourism and Agritourism in Metropolitan Areas*, red. M.J. Sznajder, Taylor & Francis Groups, s. 85-102 (w druku).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz.U. 2003, nr 80, poz.717 z późn. zm..
- Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. ws. przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.*
- Warczeńska B., Mastalska-Cetera B., 2010, *Charakterystyka wrocławskiego obszaru metropolitalnego ze szczególnym uwzględnieniem systemu przyrodniczego*, *Acta Universita Tislotiensis, Folia Oeconomica*, nr 245.
- Wiatrak A., 2001, *Kształtowanie produktów w turystyce wiejskiej*, [w:] *Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich*, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Oddział w Krakowie, Kraków.
- <http://www.poznan.pl/mim/info/news/ii-zjazd-samorzadow-aglomeracji-poznanskiej,45063.html>, dostęp 26.08. 2014.
- <http://www.sektor3.szczecin.pl/konkurs-na-finansowanie-planow-rozwojowych-otwarty>, dostęp 26.08. 2014.
- http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,9790384,Wroclaw_stworzenia_metropolii.html, dostęp 26.08. 2014.

DIVERSIFICATION OF NATURAL RESOURCES IN SELECTED POLISH METROPOLITAN AREAS

Summary. *A characteristic process of the twentieth century was the rapid pace of urbanization. The urbanization is done at the expense of depletion of forests, green areas, protected areas, grasslands and agricultural areas. The metropolitan areas include in their structure the resources of inanimate and animate from a single plant to the extensive ecosystems, and a variety of unique forms of relief. These elements form a system of territorial - functional, with different utility values. Therefore, it is important to natural resource metropolitan areas properly used for tourism. The aim of the article is to present the essence of resources and natural assets, their classification and by the diversity of natural values occurring within the three metropolitan areas studied, in Poznań, Szczecin and Wrocław.*

Key words: *metropolitan areas, natural resources, Wrocław metropolitan areas, Poznań metropolitan areas, Szczecin metropolitan areas*

Translated by MONIKA WOJCIESZAK

Charakterystyka turystyki na obszarach wiejskich na przykładzie gminy Bukowina Tatrzańska

Damian Hełdak

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wstęp

Polska wieś ulega ciągłym przemianom. Jedną z tych przemian jest poszukiwanie nowych dochodów przez jej mieszkańców, zwłaszcza w regionach górskich, co jest związane ze spadkiem opłacalności działalności rolniczej [Kociszewska, Pańczak 2006]. Wspomniany spadek opłacalności wynika m.in. z opóźnienia technologicznego polskiego rolnictwa, dużej konkurencji na rynku międzynarodowym oraz rozdrobnienia polskich gospodarstw rolnych [Sowiński 2006]. W celu znalezienia nowych dochodów mieszkańcy wsi zakładają pozarolniczą działalność gospodarczą – szacuje się, że aktywnie działających tego typu przedsiębiorstw jest około 400 000 [Nurzyńska, Poczta 2014]. Oprócz przedsiębiorstw świadczących usługi edukacyjne i z zakresu opieki zdrowotnej obecne są również przedsiębiorstwa turystyczne. Według Stanisława Czai i Agnieszki Becli [2006] spełniają one ważną rolę, gdyż często na funkcji turystycznej opierane są strategie rozwojowe gmin. Jedną z gmin wiejskich, w której rolnictwo praktycznie zanikło, a bardzo mocno rozbudowana została funkcja turystyczna jest gmina Bukowina Tatrzańska w powiecie tatrzańskim (województwo małopolskie). Celem pracy jest zaprezentowanie aktualnej oferty turystycznej w tej jednostce samorządu terytorialnego. Stanowi ona bowiem przykład wykorzystania korzystnych warunków naturalnych do celów gospodarczych [Hełdak 2015]. Co więcej, może posłużyć za wzór i inspirację do realizacji przedsięwzięć z tego zakresu w innych gminach bądź powiatach.

Charakterystyka terenu badań

Analizą objęto teren gminy Bukowina Tatrzańska w powiecie tatrzańskim (województwo małopolskie). Gmina ta zajmuje obszar około 132 km² i jest zamieszkała przez około 13 tys. osób [<http://ugbukowinatatrzańska.pl>]. W skład gminy wchodzi, oprócz siedziby gminy, takie miejscowości jak Brzegi, Jurgów, Rzepiska, Czarna Góra, Białka Tatrzańska, Groń oraz Leśnica. Południowa część gminy obejmuje swoim zasięgiem część Tatrzańskiego Parku Narodowego łącznie z najwyższym szczytem Polski, Rysami (2499 m n.p.m.) oraz Doliną Pięciu Stawów Polskich i Doliną Roztoki. Południowa i południowo-wschodnia granica gminy jest jednocześnie granicą Polski ze Słowacją. Głównymi ciekami wodnymi na terenie gminy są płynące z południa na północ rzeka Białka oraz potok Leśnica.

Metody badań

W pracy dokonano analizy infrastruktury turystycznej na terenie omawianej gminy. Skorzystano z metaanalizy oraz stron internetowych wybranych przedsiębiorstw turystycznych. Tam gdzie było to możliwe, oszacowano liczbę turystów korzystających z danej usługi turystycznej. Wykorzystano podział turystyki według Władysława Gaworeckiego [2003] i Grażyny Leszki [2013].

Charakterystyka form aktywności turystycznej

Turystyka spa & wellness

Budowa geologiczna niecki podhalańskiej, na której obszarze znajduje się gmina Bukowina Tatrzańska, powoduje, że na jej obszarze znajdują się wody geotermalne [Chowaniec 2012]. Po roku 2000 zostały one wykorzystane do budowy dwóch kompleksów basenów termalnych – w Bukowinie oraz w Białce Tatrzańskiej. Ich porównanie zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Porównanie kompleksów basenów termalnych Terma Bukovina i Terma Bania

Cecha	Terma Bukovina	Terma Bania
Dokładna lokalizacja	w pobliżu ronda na tzw. klinie, przy ul. Sportowej 22	w centrum miejscowości, w pobliżu kompleksu narciarskiego „Kotelnica Tatrzańska” i „Bania” przy ul. Środkowej 181
Rok otwarcia	2008	2011
Godziny otwarcia	9:00-22:00	9:00-23:00
Liczba basenów ogółem	20	8
Temperatura wody w basenach	30-38°C	34-38°C
Ceny biletów (normalnych)	30 min – 29 zł, bilet bez limitu czasu – 97 zł	2,5 godziny (najkrótszy czas pobytu) – od 55 zł, bilet bez limitu czasu – 105 zł (bilety w tzw. strefie relaksu po 10 zł droższe od podanych cen)
Dodatkowe usługi	m.in. sauny, spa, punkt gastronomiczny, kawiarnia	m.in. sauny, salon spa, punkt gastronomiczny

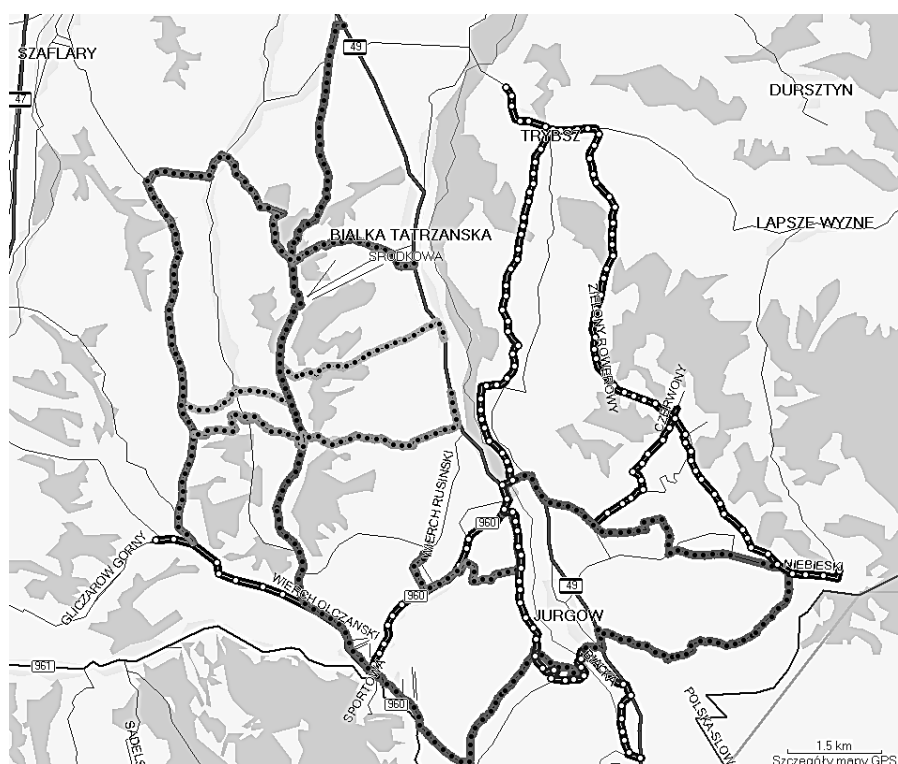
Źródło: opracowanie własne na podstawie [<http://www.termabukowina.pl>, <http://www.termabania.pl>]

Turystyka piesza

Turystyka piesza, jedna z najbardziej tradycyjnych form turystyki jest w omawianej gminie bardzo dobrze rozwinięta. Jest to związane z faktem położenia w obrębie gminy fragmentu Tatrzańskiego Parku Narodowego z licznie odwiedzanymi przez turystów: Morskim Okiem, Doliną Pięciu Stawów Polskich i Rysami. Najczęściej odwiedzanym szlakiem w Tatrach w 2015 roku był szlak od Palenicy Białczańskiej do Morskiego Oka, na którym suma miesięcznych wejść turystów w lipcu sięgnęła 175 000 [http://www.goryonline.com]. Cała omawiana trasa przejścia leży na terenie gminy Bukowina Tatrzańska. Łączna zaś liczba wejść do tego Parku Narodowego przez Palenicę Białczańską w 2014 roku przekroczyła 700 000 [http://tatromaniak.pl].

Szlaki turystyczne poprowadzone są również poza obszarem Tatr. Wytyczone zostały także w niższej, zabudowanej części gminy. Projekty pięciu tras spacerowych po Białce Tatrzańskiej i okolicznych miejscowościach opracowało lokalne stowarzyszenie o nazwie „Czas na Białkę” [http://www.czasnabialke.pl/dla_aktywnych/trasy_spacerowe]. W dalszym ciągu czekają one jednak na realizację.

Ryc. 1. Wybrane trasy spacerowe w Białce Tatrzańskiej i okolicy opracowane przez Stowarzyszenie „Czas na Białkę”

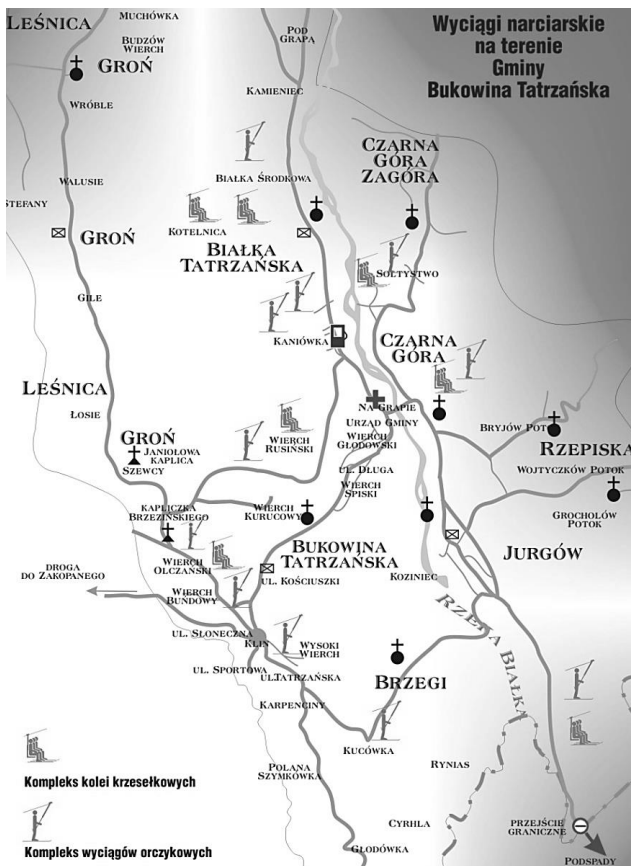
Źródło: [http://www.czasnabialke.pl/dla_aktywnych/trasy_spacerowe]

Turystyka kwalifikowana (narciarska)

Ukształtowanie terenu, tzn. obecność stoków o zróżnicowanych nachyleniach [Hełdak 2105] pozwoliły w gminie Bukowina Tatrzańska rozwinąć turystykę narciarską (ryc. 2). Obecnie na terenie gminy obecnych jest łącznie kilkadziesiąt wyciągów, zarówno krzesełkowych jak i orczykowych, o zróżnicowanym stopniu trudności. Jest to aktualnie dominująca forma turystyki na terenie tej gminy, a jednocześnie jeden z najlepiej pod tym względem rozwiniętych regionów w Polsce. Oczywiście, funkcjonowanie tych wyciągów i ich powstanie byłoby niemożliwe, gdyby nie inwestycje kapitału oraz przedsiębiorczość lokalnej społeczności.

Najwięcej wyciągów narciarskich jest w Białce i w Bukowinie Tatrzańskiej. W Białce Tatrzańskiej jest to m.in. 9 kolei krzesełkowych i prawie 20 wyciągów orczykowych. Podobnie jest w Bukowinie Tatrzańskiej, oprócz 3 kolei krzesełkowych funkcjonują liczne mniejsze wyciągi orczykowe, idealne do nauki i doskonalenia techniki jazdy.

Stacje narciarskie obecne są także w innych miejscowościach gminy. Czarna Góra dysponuje dwoma ośrodkami narciarskimi: stacjami Koziniec-Ski i Grapa Litwinka, obie z kolejją krzesełkową i trzema wyciągami orczykowymi. Stacja narciarska Haw-

Ryc. 2. Rozmieszczenie wyciągów narciarskich w gminie Bukowina Tatrzańska
Źródło: [http://ugbukowinatatrzańska.pl/User Files/Image/Bukowina_Tatrzańska_mapa_wyciągi.JPG]

rań funkcjonująca w Jurgowie leży tuż przy granicy państwowej ze Słowacją. Stacja oferuje dwie koleje krzeselkowe oraz 4 wyciągi orczykowe. Wśród oferowanych tras jest również trasa czarna, dla bardziej zaawansowanych narciarzy. W Brzegach funkcjonują trzy wyciągi orczykowe, natomiast w Rzepiskach jeden mały wyciąg narciarski Rzepi-Ski. W pozostałych miejscowościach gminy (Groń, Leśnica) nie ma aktualnie żadnych wyciągów narciarskich.

Stacje narciarskie dbają o jak najbardziej kompleksowe podejście do klienta. Same stoki narciarskie każdej nocy są starannie wyrównywane (za pomocą ratraków), a jeśli jest taka potrzeba i sprzyja temu temperatura, dodatkowo sztucznie naśnieżane za pomocą armatek. Stacje narciarskie, np. Koziniec-Ski w Czarnej Górze dysponują także karczmą, która serwuje dania obiadowe i barowe. Liczne są wypożyczalnie narciarskie i szkółki, które funkcjonują bezpośrednio w okolicy stoku. Stacja Koziniec-Ski proponuje ponadto tzw. bawialnię dla najmłodszych, gdzie możliwe jest pozostawienie pod opieką dzieci na czas korzystania przez dorosłych ze stoku [<http://www.koziniec-ski.pl>].

Oprócz wyciągów narciarskich do uprawiania narciarstwa zjazdowego, w Białce Tatrzańskiej funkcjonują również trasy przygotowane do narciarstwa biegowego. Według stowarzyszenia „Czas na Białkę”, warte uwagi są trzy trasy o długości od 1,9 km do aż 10 km [http://www.czasnabialke.pl/dla_aktywnych/trasy_biegowe].

Pozostałe formy turystyki obecne na terenie gminy oraz perspektywy rozwoju

Na terenie omawianej gminy odbywają się każdego roku ciekawe imprezy kulturowe. Najważniejszymi z nich są dwa ogólnopolskie festiwale, tzn. Sabałowe Bajania oraz Karnawał Góralski. Latem organizowane są liczne festyny, w tym Lindada, która każdego roku odbywa się w innej miejscowości gminy. Niemniej duże znaczenie mają funkcjonujące praktycznie w każdej miejscowości gminy, dziecięce i młodzieżowe zespoły ludowe, kultywujące taniec i muzykę charakterystyczną dla graniczących tutaj dwóch krain historycznych – Spisza i Podhala. Kulturę uzupełnia twórczość ludowa, m.in. hafciarstwo, zdobnictwo w drewnie, rzeźbiarstwo i metaloplastyka. Wszystkie te elementy, w połączeniu z lokalnymi wyrobami spożywczymi, takimi jak osypek i moskole powodują, że teren gminy Bukowina Tatrzańska jest atrakcyjnym miejscem dla osób uprawiających turystykę kulturową.

Interesującą formą rekreacji w okresie zimowym są organizowane przez prywatne osoby tradycyjne kuligi, często zwieńczone ogniskiem i rozgrzewającą herbatą. Oprócz wyciągów dla narciarzy i snowboardzistów w centrum Białki Tatrzańskiej otworzono lodowisko. Dla osób ceniących bardziej nowoczesne formy spędzania czasu uruchomiono wypożyczalnię skuterów śnieżnych „snowpro”. Oprócz samego wypożyczenia skutera, firma ta oferuje możliwość przygotowania ekstremalnej wyprawy śnieżnej.

Wielość możliwości spędzenia wolnego czasu, liczne miejsca noclegowe (według Platformy Analitycznej SWAID w 2014 roku gmina dysponowała 94 obiektami noclegowymi) [<http://swaid.stat.gov.pl>] oraz oferta sal konferencyjnych sprawia, że gmina Bukowina Tatrzańska stwarza wręcz idealne warunki do rozwoju turystyki biznesowej (zarówno motywacyjnej, jak i konferencyjnej).

Na terenie gminy oprócz rozwijania obecnych już form turystyki planowane jest stałe poszerzanie oferty w tym zakresie. W samej dolinie Białki przy współpracy ze stowarzyszeniem „Czas na Białkę” planowane jest przeprowadzenie ścieżki geoturystycznej połączonej z trasą rowerową. Do głównych atrakcji geoturystycznych, oprócz wód geotermalnych, należą stoki skarpowe dowiązujące się do obecnej w dolinie Białki strefy uskoku o generalnym kierunku NNW-SSE. Niemniej interesujące są martwice wapienne z ciekawą malakofauną. To wszystko powoduje że region ten ma znaczny potencjał geoturystyczny. Mieszkańcy Białki Tatrzańskiej i Czarnej Góry planują również w dalszej perspektywie budowę gondoli widokowej prowadzącej na szczyt Grapy Litwinki (902 m n.p.m.), która oprócz widoku na skarpy w obrębie tego wzniesienia będzie przy dobrej pogodzie oferowała widok na panoramę Tatr.

Podsumowanie i wnioski

Nie ulega wątpliwości, że obszary wiejskie często borykają się z barierami rozwoju. Obok rolniczego charakteru i niewielkich środków finansowych, często za problem uznaje się małą aktywność gospodarczą mieszkańców, brak odpowiedniej infrastruktury technicznej, a także niekorzystne położenie gminy [Mirończuk 2006].

Gmina Bukowina Tatrzańska, mimo że nie miała korzystnych warunków naturalnych do rozwoju typowego działu gospodarki dla obszarów wiejskich, tj. rolnictwa, bardzo pręźnie się rozwinęła. Wykorzystała bowiem w bardzo dobrym stopniu zastane warunki środowiska do rozwoju innych działów gospodarki, zwłaszcza turystyki. Duże wysokości względne i bezwzględne z obecnością stoków o różnym nachyleniu, mimo że niekorzystne do upraw roślin, bardzo dobrze zostały zagospodarowane pod budowę wyciągów narciarskich. Dodatkowo Tatry z najważniejszymi atrakcjami, takimi jak Morskie Oko i Dolina Pięciu Stawów Polskich powodują że na terenie gminy znajdują się najczęściej uczęszczane szlaki piesze w Polsce. Z powodu bliskości takich pasm górskich, jak Beskidy, Gorce i Pieniny, turystyka piesza rozwinęła się również w niższej, zajętej przez osadnictwo części gminy, gdzie z pobliskich wzniesień widoczne są ich piękne panoramy.

Korzystna budowa geologiczna samej niecki podhalańskiej oraz regionów sąsiednich sprawia, że w podłożu obecne są wody geotermalne. Odpowiednie nakłady badawczo-rozwojowe oraz przedsiębiorczość lokalnej ludności po raz kolejny pozwoliły wykorzystać warunki naturalne do celów gospodarczych. Wszystkie te przykłady mogą posłużyć za wzór dla innych obszarów wiejskich, które chciałyby rozwinąć na swoim obszarze pozarolnicze formy działalności gospodarczej.

Oprócz ewidentnych korzyści dla samych mieszkańców oraz przyjeżdżających turystów problemem wydaje się zmiana naturalnego, podgórskiego i górskiego krajobrazu w krajobraz zdominowany przez infrastrukturę turystyczną (parkingi, wyciągi narciarskie, duże hotele, pensjonaty). Aby zapobiec nadmiernej ingerencji człowieka w środowisko tworzone są obszary chronione – oprócz Tatrzańskiego Parku Narodowego również obszar Natura 2000. Nadmiernej ekspansji budownictwa zapobiegają również gminne plany zagospodarowania przestrzennego. Pozwala to mieć nadzieję, że dalszy rozwój gminy będzie przebiegał według zasad zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

- Chowanec J., 2012, „*Gorąca kopalina*” niecki podhalańskiej na tle innych niecek przytatrzańskich, *Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego*, nr 448, s. 229-238.
- Czaja S., Becla A., 2006, *Sposoby gospodarowania ziemią na terenach podgórskich i górskich na przykładzie Sudetów*, [w:] S. Sokołowska (red.) *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 199-217.
- Gaworecki W., 2003, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Hełdak D., 2015, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju wybranych sektorów turystyki w dolinie Białki (Podhale)*, [w:] *Geograficzne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki*, red. A. Dłużewska, G. Iwanicki, Wydawnictwo ARMAGRAF, Lublin-Krosno, s. 59-68.
- Kociszewska J., Pańczak A., 2006, *Przesłanki rozwoju pozarolniczej działalności ludności wiejskiej po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich*, red. S. Sokołowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 27-39.
- Leszka G., 2013, *Podstawy turystyki*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Mirończuk A., 2006, *Bariery rozwoju obszarów wiejskich w opinii władz samorządowych*, [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich*, red. S. Sokołowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 127-135.
- Nurzyńska J., Poczta W., 2014, *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, ss. 256.
- Sowiński T., 2006, *Zasoby kapitału ludzkiego na wsi a możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich*, red. S. Sokołowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 67-77.
- <http://ugbukowinatatrzańska.pl>, dostęp 18.02.2016.
- <http://www.termabukowina.pl>, dostęp 21.02.2016.
- <http://www.termabania.pl>, dostęp 21.02.2016.
- <http://www.goryonline.com/coraz-wiecej-turystow-w-tatrach--tpn-prognozuje-rekord,2005804.i.html>, dostęp 21.02.2016.
- http://www.czasnabialke.pl/dla_aktywnych/trasy_spacerowe, dostęp 21.02.2016.
- <http://tatromaniak.pl/aktualnosci/c/3-mln-turystow-rocznie-w-polskich-tatrach-gdzie-najwiecej>, dostęp 21.02.2016.
- <http://swaid.stat.gov.pl/Dashboards/Portret%20terytorium.aspx>, dostęp 25.02.2016.
- <http://www.olczan-ski.pl>, dostęp 28.02.2016.
- <http://www.koziniec-ski.pl>, dostęp 28.02.2016.
- http://www.czasnabialke.pl/dla_aktywnych/trasy_biegowe, dostęp 28.02.2016.

CHARACTERICS OF TOURISM IN RURAL AREAS ON THE EXAMPLE OF BUKOWINA TATRZAŃSKA COMMUNE

Summary. Bukowina Tatrzańska commune, situated in southern Poland is known for its well-developed tourism, especially ski tourism. The aim of the study is to characterize the ski infrastructure in the commune with accompanying services (taverns, rental companies and even the parlor for children). Attention was also paid to the rapidly developing here of Spa&Wellness tourism (two resorts of thermal pools) and even business tourism (offer of conference rooms). No less important is in the commune hiking (what is connected with Tatra Mountain) and cultural tourism. Characteristics of tourism in this area with showing of perspectives of its development is an excellent example of the use of natural and socio-economic conditions of that region and can be used as a model for the other communes wishing to develop tourism in their areas.

Key words: Podhale, ski tourism, rural tourism, entrepreneurship

Translated by DAMIAN HELDAK

Potencjalna rola obszarów cennych pod względem przyrodniczym w turystyce wiejskiej i agroturystyce na przykładzie gminy Konstantynów

Ewa Jurkiewicz-Karnkowska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wstęp

Obszary przyrodniczo cenne, to nie tylko te objęte różnymi formami ochrony przyrody, ale również wiele innych terenów atrakcyjnych pod względem przyrodniczym [Dobrzańska 2005, Szczepanowski 2007]. O atrakcyjności danego terenu w dużym stopniu decyduje krajobraz, istotne znaczenie mają także takie elementy, jak obecność większych kompleksów leśnych, wód powierzchniowych oraz czyste środowisko. Obecnie coraz więcej osób docenia wartość aktywnego spędzania wolnego czasu w otoczeniu walorów przyrodniczych. Taką możliwość dają obszary cenne pod względem przyrodniczym, w tym obszary objęte mniej restrykcyjnymi formami ochrony, np. parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000.

Turystyczne wykorzystywanie obszarów cennych pod względem przyrodniczym może wywierać ujemny wpływ na środowisko. Ograniczenie niekorzystnych skutków jest możliwe przez rozwój turystyki indywidualnej lub w małych grupach, w tym turystyki wiejskiej i agroturystyki. Aktywność turystyczna jest rozłożona w czasie i przestrzeni, co sprzyja zachowaniu środowiska w dobrym stanie. Jednocześnie kształtowanie świadomości walorów środowiska przyrodniczego oraz postaw proekologicznych u potencjalnych turystów oraz wśród miejscowych społeczności może przyczynić się do bardziej skutecznej ochrony przyrody.

Celem artykułu jest omówienie potencjalnych możliwości nadbużańskiej gminy Konstantynów w obszarze turystyki wiejskiej i agroturystyki na tle walorów przyrodniczych oraz stanu zagospodarowania turystycznego.

Charakterystyka terenu

Gmina Konstantynów położona jest w północno-wschodniej części powiatu białskiego (woj. lubelskie). Północna jej część styka się z rzeką Bug, która na odcinku 530 m stanowi granicę z Republiką Białoruską. Obszar tej niewielkiej gminy (powierzchnia 8706 ha, co stanowi 3,2% powierzchni powiatu) leży w obrębie 2 mezoregionów: Równiny Łukowskiej należącej do Niziny Południowopodlaskiej [Kondracki 1998] oraz Podlaskiego Przełomu Bugu.

W skład gminy wchodzi 14 wsi, siedzibą władz samorządowych jest osada Konstantynów. Miejscowość ta jest ośrodkiem nadrzędnym, który świadczy usługi w zakresie szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego, opieki społecznej i zdrowotnej, kultury,

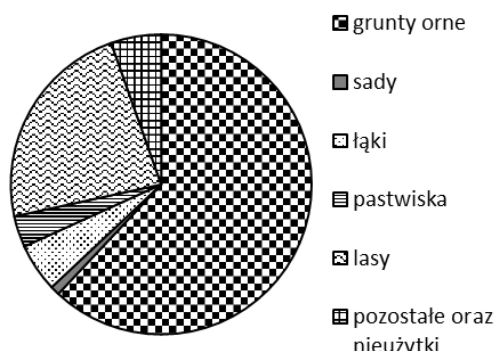
handlu, usług pocztowych, telekomunikacyjnych, rzemieślniczych i gastronomicznych. Ośrodkami uzupełniającymi są Komarno, Komarno Kolonia (usługi w zakresie szkolnictwa podstawowego, opieki społecznej, handlu i rzemiosła), Zakanale (usługi handlu i rzemiosła, obsługa komunikacji) oraz Gnojno (usługi turystyczno-rekreacyjne, handel, rzemiosło) [Strategia... 2008].

Według danych GUS z 2014 roku gminę Konstantynów zamieszkiwało 4138 osób, w tym 2606 w wieku produkcyjnym [www.stat.gov.pl]. Blisko 2/3 osób pracujących zawodowo zatrudnione było w sektorze publicznym. Zarejestrowanych było 247 bezrobotnych osób, co stanowiło 9,5% liczby ludności w wieku produkcyjnym, a bezrobocie wynosiło 15,1%. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej stanowił 13,4% całkowitej liczby ludności. Lokalny rynek pracy jest słabo rozwinięty. W 2014 roku działało 211 podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON, w tym 10 w sektorze rolnym, 36 w sektorze przemysłowym i 38 w sektorze budowlanym [www.stat.gov.pl].

Gmina jest typowo rolnicza, praca w rolnictwie (gospodarstwa indywidualne) jest podstawowym źródłem utrzymania około 80% mieszkańców. Przeważają stosunkowo niewielkie gospodarstwa o powierzchni do 10 ha, które cechują się niską dochodowością [Program... 2005]. W użytkowym podziale gruntów dominują grunty orne (ryc. 1).

Największe powierzchnie stanowią gleby kompleksu żytniego zaliczone do IV klasy bonitacyjnej (ok. 58%), w dolinach rzek i zagłębieniach terenu występują gleby hydrogeniczne zagospodarowane jako trwałe użytki zielone (ok. 14%). Lasy stanowią 22% powierzchni gruntów. Można wyróżnić wśród nich las mieszany świeży, las świeży, bór mieszany świeży, bór świeży i bory bagienne. Na drzewostan składają się również zadrzewione doliny rzeczne i tereny nieprzydatne dla rolnictwa, zadrzewienia śródpolne, przydrożne i siedlisk rolniczych, jak również pozostałości parków podworskich. W dolinach rzek na madach występują łągi nadrzeczne.

Dostępność komunikacyjna gminy jest dość dobra. Przez jej teren przechodzą 2 drogi wojewódzkie – nr 698 (Siedlce – Terespol) oraz nr 811 (Sarnaki – Biała Podlaska) i 6 dróg powiatowych, w tym 4 lokalne, a także 57 dróg gminnych o znaczeniu lokalnym (ulice, ciągi komunikacyjne między miejscowościami, dojazdy do pól), z których tylko nieco ponad 1/3 ma utwardzoną nawierzchnię [Strategia...2008]. Komunikacja publiczna jest obsługiwana głównie przez PKS Biała Podlaska, funkcjonuje również komunikacja prywatna. Główne kierunki w skali lokalnej to Biała Podlaska, Janów Podlaski, Siemiatycze i Łosice, a w połączeniach dalekobieżnych – Białystok, Lublin, Warszawa i Zamość.

Ryc. 1. Użytkowy podział gruntów w gminie Konstantynów
Źródło: [Program... 2005]

Walory przyrodnicze i krajobrazowe

Obszar gminy jest lekko falistą równiną o maksymalnych różnicach wysokości do 52 m. Najniżej położone tereny znajdują się w dolinie Bugu (125 m n.p.m.), a najwyższe wzgórza morenowe położone są na zachód od wsi Zakalinki Kolonia (177 m n.p.m.). Fizjografia terenu została ukształtowana głównie w okresie zlodowaceń, w epoce plejstocenu, w mniejszym stopniu przez działania erozyjne rzeki Bug i mniejszych cieków. Można wyróżnić 3 główne jednostki fizjograficzne: dolinę Bugu z tarasem zalewowym i nadzalewowym, wysoczyznę morenową ze strefą moreny czołowej i równinę akumulacyjną w środkowej i południowo-wschodniej części gminy [*Strategia...* 2008].

Niewątpliwym walorem jest rzeka Bug, która odwadnia północną część gminy, około 70% omawianego obszaru jest odwadniane przez rzekę Czyżówkę (dopływ Bugu) i jej prawobrzeżny dopływ – Komarenkę. Zbiorniki wody stojącej reprezentowane są przez starorzecza w różnych stadiach sukcesji występujące w dolinie Bugu, a także niewielkie „oczka” śródpolne oraz torfianki pozostałe po eksploatacji torfu w dolinie rzeki Czyżówki. Powstało również wiele sztucznych zbiorników wodnych, głównie stawów, których najwięcej znajduje się w rejonie miejscowości Zakalinki, Kolonia Zakalinki, Komarno i Komarno Kolonia. We wsiach Konstantynów i Zakanale istnieje zbiornik retencyjny o powierzchni 1,70 ha, który może być wykorzystywany do celów rekreacyjnych.

Północną część gminy zajmuje duży, zwarty kompleks leśny, Las Konstantynów, należący do Lasów Państwowych (własność Skarbu Państwa) oraz łąkowo-zaroślowe i leśne tereny nadbużańskie. Część południowa ma charakter rolniczy z przewagą gruntów ornych, występują tam również mniejsze kompleksy leśne będące głównie własnością prywatną. Krajobraz zachował walory naturalnego krajobrazu terenów wiejskich.

Gmina Konstantynów jest położona w północno-wschodnim pasie obszarów chronionych Lubelszczyzny, na jej terenie znajduje się fragment Parku Krajobrazowego Podlaski Przełom Bugu – PK „PPB” (zajmuje 32% powierzchni gminy, a wraz z otuliną 49%). PK „PPB” utworzony w 1994 roku ma na celu zachowanie najcenniejszych pod względem krajobrazowym, przyrodniczym i kulturowym fragmentów lewobrzeżnej doliny Bugu. Rozciąga się na długości 65 km od ujścia rzeki Krzny (w miejscowości Neple) do ujścia Toczonej (w rejonie Drażniewa) [rozporządzenie nr 10 Wojewody Białkopodlaskiego... 1994, rozporządzenie nr 57 Wojewody Mazowieckiego... 2005, rozporządzenie nr 69 Wojewody Lubelskiego... 2005].

Najcenniejszym obszarem PK „PPB” jest dolina Bugu – jedna z najlepiej zachowanych dolin rzek nizinnych w Europie. Sama rzeka ma również charakter dziki i nieuregulowany, co przejawia się zarówno w zróżnicowaniu morfologii koryta, jak i obecności licznych starorzeczy w jej dolinie. Ponad 33% powierzchni PK „PPB” stanowią lasy, głównie bory mieszane z przewagą sosny. Duża różnorodność siedlisk wpływa na bogactwo flory i fauny. Na terenie PK „PPB” stwierdzono występowanie 765 gatunków roślin naczyniowych, w tym 34 gatunki drzew, 50 gatunków krzewów i krzewinek oraz 681 gatunków roślin zielnych. Wśród nich 136 gatunków to rośliny rzadkie w skali regionu i kraju, 36 gatunków objętych jest ochroną ścisłą, a 16 ochroną

częściową. Na szczególną uwagę zasługuje zagrożony wyginięciem storczyk – kukuczka kapturkowata, do najcenniejszych gatunków roślin należą: parzydło leśne, orlik pospolity, lilia złotogłów, widłaki, zawilec wielkokwiatowy, lepnica litewska, tojad smukły, goryczka gorzka, zimozioł północny, kosaciec syberyjski oraz tajeża jednostronna. W PK „PPB” występuje różnorodna fauna, obejmuje ona 290 gatunków kręgowców (52% gatunków występujących na terenie Polski), w tym 141 lęgowych gatunków ptaków oraz 62 gatunki przelotne lub zimujące. Na terenie PK „PPB” stwierdzono występowanie 67% gatunków polskich gadów (w tym zagrożonego wyginięciem żółwia błotnego), 56% gatunków płazów, 37% gatunków ryb (41 gatunków, w tym 2 objęte ścisłą ochroną – kiełb białopłetwy i koza złotawa) i 35% gatunków ssaków (33 gatunki), wśród których na uwagę zasługują wydra, bóbr i rzadko spotykany wilk [Kot 1993, 1997].

Szczególnie cenne obszary PK „PPB” są objęte ochroną w formie rezerwatów przyrody, wśród których znajdują się 2 rezerwaty ornitologiczne, 3 leśne, 1 krajobrazowy i 1 florystyczny. Znaczna część PK „PPB” została włączona do Europejskiej Sieci Ekologicznej (ESE) Natura 2000 (Dolina Dolnego Bugu – PLB 140001, Ostoja Nadbużańska – PLH 140011), a dolina Bugu uznana została za ważny europejski korytarz ekologiczny. PK „PPB” wchodzi w skład Transgranicznego Obszaru Chronionego (TOCh) „Przełom Bugu” [Rąkowski 2003].

W obrębie części PK „PPB” położonej w gminie Konstantynów najwyższą wartość z przyrodniczego punktu widzenia mają tereny nadbużańskie położone na północ od Gnojna. Występują tam naturalne nadrzeczne łągi wierzbowo-topolowe i olszowo-jesionowe, grądy, a także zbiorowiska łąkowe, murawowe, bagienne i wodne (starorzecza Bugu). Obszary te są również interesujące pod względem ornitologicznym. W granicach PK „PPB” znalazł się także największy kompleks leśny gminy położony w jej północnej części (Las Konstantynów o powierzchni ok. 1500 ha), który ma duże znaczenie dla bogactwa faunistycznego. Na obu wymienionych obszarach stwierdzono występowanie 26 gatunków ssaków, 113 gatunków ptaków, 8 gatunków płazów i 31 gatunków ryb [Program... 2005].

W obrębie gminy położony jest rezerwat leśny „Stary Las” o powierzchni 5,88 ha, który obejmuje grąd typowy oraz starodrzew boru mieszanego z sosnami w wieku do 130 lat. Został utworzony w celu zachowania dobrze wykształconego fragmentu grądu oraz płatów fitocenozy nawiązujących do boru mieszanego. Rośnie tam kilka pomnikowych dębów. Z chronionych gatunków roślin występują: parzydło leśne, naparstnica zwyczajna, marzanka wonna, kalina koralowa, konwalia majowa, a z gatunków rzadkich – zachyłka trójkątna, jaskier kaszubski, czosnaczek pospolity, przymiotno białe. Fauna rezerwatu jest typowa dla grądów i borów. Cennym gatunkiem jest siniak, ptak charakterystyczny dla starych drzewostanów [Kot 1997].

Na obszarze gminy zaprojektowano jeszcze 2 rezerwaty: „Borsucki Las” i „Kalinik” (położony w 2 gminach – Konstantynów i Janów Podlaski). „Borsucki Las” obejmuje 62 ha lasu mieszanego świeżego ze starodrzewem dębu, grabu i sosny. W obrębie projektowanego rezerwatu występują dobrze wykształcone zbiorowiska boru mieszanego kontynentalnego oraz grądu typowego i na niewielkich powierzchniach dąbrowy.

Stwierdzono tu rzadkie gatunki ptaków, np.: dzięcioła średniego, muchołówkę małą oraz puszczyka i wiele innych [Kot i in. 1992, Kot 1997].

Projektowany rezerwat faunistyczny „Kalinik” zajmuje obszar 207 ha, jego walorem są starorzecza Bugu z przyległymi łąkami i fragmentami zadrzewień. Występują tam dobrze zachowane zbiorowiska łągów nadrzecznych, zespoły wodne i szuwarowe, murawy psammofilne oraz grądy położone na stokach wysokich brzegów starego koryta Bugu. Liczna jest grupa chronionych i rzadkich gatunków roślin. Różnorodność siedlisk sprzyja bogactwu faunistycznemu omawianego obszaru. Występuje tam wiele rzadkich gatunków ptaków, np. błotniak łąkowy, błotniak stawowy oraz na przelotach błotniak zbożowy [Kot i in. 1992].

Na terenie gminy Konstantynów znajduje się 12 pomników przyrody ożywionej, są to pojedyncze drzewa, a w jednym przypadku aleja (tab. 1).

Tabela 1. Zestawienie pomnikowych drzew na obszarze gminy Konstantynów

Rodzaj pomnika	Obwód [cm]	Wysokość [m]	Położenie
1. Dąb szypułkowy	443	31	Leśn. Konstantynów, oddz. 39
2. Jesion wyniosły – 2 szt.	287, 365	24-26	Konstantynów, zabytkowy park
3. Świerk pospolity – 2 szt.	265, 297	30	Leśn. Konstantynów, oddz. 41
4. Jesion wyniosły	293	26	Konstantynów, zabytkowy park
5. Aleja Lipowa im. Kajetana Sawczuka – 41 szt.	123-253	18-22	Komarno, przy drodze do szkoły podstawowej
6. Dąb szypułkowy – 2 szt.	282, 322	18-20	Leśn. Konstantynów, osada leśna
7. Lipa drobnolistna	490	18	Droga woj. Konstantynów-
8. Modrzew europejski	280	24	Gnojno
9. Lipa drobnolistna – dwupniowa	297-330	21	Leśn. Konstantynów, oddz. 57
10. Dąb szypułkowy	380	24	Konstantynów, obok szkoły podstawowej
11. Lipa drobnolistna	370	22	Konstantynów, zabytkowy park
12. Dąb szypułkowy	360	25	Konstantynów, zabytkowy park, koło szkoły podstawowej
			Leśn. Konstantynów, oddz. 38

Źródło: [Program... 2005], dane zmodyfikowane

Atrakcyjność przyrodniczą i krajobrazową omawianego obszaru uzupełniają walory kulturowe – zabytki architektury świeckiej i sakralnej: dwory, zabudowania gospodarcze i folwarczne, parki podworskie, stare chałupy, pozostałości zabudowy okólnikowej, kościoły, krzyże i kapliczki. Część z nich została objęta ochroną konserwatorską (tab. 2).

Turystyka wiejska to nie tylko możliwość kontaktu z przyrodą, ważnym aspektem jest kontakt z miejscową społecznością, poznawanie kultury i tradycji. Na obszarze gminy Konstantynów działają 4 zespoły folklorystyczne, w Konstantynowie mieszka i tworzy znany rzeźbiarz ludowy Andrzej Grzybowski [Strategia... 2008]. We wsi Zakalinki pielęgnowana jest tradycja wypieku sękaczy zakalińskich.

Tabela 2. Obiekty objęte ścisłą ochroną konserwatorską na obszarze gminy Konstantynów

	Nazwa zabytku i krótka charakterystyka	Lokalizacja
1.	Cerkiew prawosławna murowana (z 1875 r.), obecnie kościół parafialny pw. Antoniego Padewskiego, wraz z otaczającym	Gnojno
2.	drzewostanem	Gnojno
3.	Cmentarz unicki, później prawosławny, wraz z drzewostanem	Komarno Kolonia
4.	Zespół kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława składający się z murowanego kościoła z 1844 r. i drewnianej dzwonnicy z 2 poł. XIX w. i otaczającego drzewostanu	Konstantynów
5.	Zespół kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Elżbiety składający się z murowanego kościoła z lat 1905-1906, murowanej plebanii z 1910 r., murowanej obory z 1910 r., 2 dzwonnicy, cmentarza, przyległego drzewostanu, bramy głównej, bramy gospodarczej z ogrodzeniem	Konstantynów
6.	Murowany pałac z 2 połowy XIX w. z wyposażeniem, ogrodzenie od północy, wschodu i zachodu (od południa rzeka Czyżówka), park krajobrazowy z I poł. XIX w. Zespół folwarczny: rządówka z ogrodzeniem, gorzelnia (dawny budynek administracyjny), spichlerz, obora (dawny magazyn), stajnia cugowa (obecnie czworak), magazyn, obora	Konstantynów

Źródło: [Program... 2005], dane zmodyfikowane

Zagospodarowanie turystyczne

Rozwój turystyki na terenie gminy ogranicza słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna, w tym baza noclegowa i gastronomiczna. Stanica harcerska w Gnojnie funkcjonuje głównie jako miejsce biwakowe, noclegi oferuje Dom Pomocy Społecznej w Konstantynowie oraz schronisko „Przystań w Gnojnie” (tylko latem). W Gnojnie, Komarnie i Konstantynowie działają nieliczne gospodarstwa agroturystyczne [Strategia... 2008, www.bugrajem.eu], niewiele wiadomo na temat dostępnych kwater prywatnych. W internecie można znaleźć jedynie dane dotyczące 2 obiektów: gospodarstwa agroturystycznego Zameczek w Konstantynowie (z 5 pokojami do wynajęcia i możliwością całodziennego wyżywienia) oraz gospodarstwa Józefa Nowickiego w Gnojnie. Na obszarze Podlaskiego Przełomu Bugu można znaleźć 125 różnych obiektów noclegowych, w tym 73 gospodarstwa agroturystyczne [www.eholiday.pl], na tym tle gmina Konstantynów prezentuje się skromnie.

Ważnym elementem zagospodarowania turystycznego są szlaki: Nadbużański Szlak Pieszy prowadzący przez obszar Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”, Nadbużański Szlak Przyjaźni (pieszy, rowerowy i kajakowy) oznaczony na czerwono, Nadbużański szlak rowerowy oznaczony na niebiesko. Nieoficjalnie funkcjonuje również Pieszy Szlak na Podlasiu Nadbużańskim: Mierzvice Stare – Terespol oraz sploty tratwami po rzece Bug: Gnojno – Serpelice – Klepaczew – Zabuże – Mielnik – Mierzvice. Działa także przeprawa promowa z Gnojna do Niemirowa, którą wraz z dojazdem, przyczółkami i małą architekturą (utwardzone miejsca do parkowania samochodów, wiata grillowa z wyposażeniem, grill murowany, osłona na kabiny sanitarne, stojak

na rowery) wykonano w ramach projektu „Bug rajem dla turysty” dotowanego z funduszy UE [www.bugrajem.eu]. Gmina Konstantynów była jednym z 7 partnerów w tym projekcie dotyczącym gmin nadbużańskich.

Infrastruktura sportowo-rekreacyjna jest stosunkowo słabo rozwinięta, a Gminne Centrum Kultury ma złe warunki lokalowe. Wśród ofert związanych z aktywnym wypoczynkiem są dostępne m.in. jazda konna, spływy kajakowe, wypożyczanie rowerów.

Możliwości rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki na obszarze gminy Konstantynów

Rozwój turystyki zrównoważonej, w tym agroturystyki i turystyki wiejskiej jest ważnym elementem wielofunkcyjnego rozwoju wsi, zwłaszcza na obszarach przyrodniczo cennych [Kłodziński 1997, Szczepanowski 2005, Sikorska-Wolak 2007]. Walory przyrodnicze i krajobrazowe omawianej gminy stwarzają dobre warunki dla rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki, a także rekreacji. Potencjał gminy jest wykorzystany w niewielkim stopniu, nawet w porównaniu z innymi gminami nadbużańskimi, gdzie dostępnych jest dużo więcej gospodarstw agroturystycznych, pokojów do wynajęcia, punktów gastronomicznych.

Okolo 80% ludności utrzymuje się z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych uzyskując stosunkowo niskie dochody. Gmina należy do obszarów o dość niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie i przewadze tradycyjnych krajobrazów rolniczych. Na takich obszarach przewiduje się rozwój rolnictwa zrównoważonego i ekologicznego [www.arimr.gov.pl]. Rolnictwo ekologiczne mogłoby wytwarzać zdrową żywność dla turystów oraz na sprzedaż poza granice gminy, szczególnie do większych miast.

Rozwój usług powiązanych z turystyką (noclegi, gastronomia, handel zdrową żywnością i wyrobami miejscowymi) mógłby przyczynić się do spadku bezrobocia i wzrostu dochodów ludności. Nastawienie na turystykę wiejską i agroturystykę sprzyjałoby zachowaniu dobrej jakości środowiska i ochronie przyrody. Konieczne jest jednak zwiększenie zainteresowania społeczności lokalnej przedsięwzięciami w tym zakresie. Rozszerzenie funkcji turystycznej jest wprawdzie uwzględnione w *Strategii rozwoju gminy Konstantynów*, jednak niezbędna jest bardziej skuteczna promocja gminy oraz oferty turystycznej, aby przedsięwzięcia związane z turystyką wiejską i agroturystyką były opłacalne. Promowanie i wspieranie rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki jest jednym z celów działalności powstałego w 2007 roku Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Konstantynowskiej. Organizacja ta stawia sobie również za cel dbałość o estetykę gminy oraz podejmowanie inicjatyw ekologicznych nastawionych na ochronę środowiska.

Czynniki mogące ograniczać rozwój turystyki na omawianym obszarze są związane nie tylko ze stosunkowo skromną bazą turystyczną, ale także z niewystarczającym poziomem infrastruktury technicznej. Niska jest jakość nawierzchni dróg gminnych i powiatowych. Gmina jest w 81% podłączona do wodociągu, jednak na razie w małym stopniu skanalizowana, co może stanowić zagrożenie zanieczyszczeniem środowiska. Niewiele gospodarstw ma dostęp do szerokopasmowego internetu, co utrudnia m.in. promocję usług turystycznych.

Podsumowanie

Niewielka nadbużańska gmina Konstantynów jest atrakcyjna pod względem krajo-
brazowym i przyrodniczym, część jej terenu jest objęta prawną ochroną obszarową (PK
„PPB”, rezerwat przyrody, obszary Natura 2000). Podstawowym źródłem dochodów
ludności jest rolnictwo cechujące się znacznym rozdrobnieniem i niską dochodowością.
Zagospodarowanie turystyczne jest stosunkowo skromne w porównaniu z innymi
gminami nadbużańskimi. Pełniejsze wykorzystanie potencjału turystycznego tego
obszaru powinno wiązać się z rozwojem turystyki wiejskiej i agroturystyki, który
mógłby przyczynić się do poprawy sytuacji ekonomicznej ludności, jak i wzrostu
świadomości ekologicznej i dbałości o stan środowiska.

Bibliografia

- Dobrzańska B., 2005, *Obszary przyrodniczo cenne jako rejony recepcji turystycznej*, [w:] *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, red. B. Poskrobko, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok, s. 9-24.
- Kłodziński M., 1997, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kondracki J., 1998, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa.
- Kot H. (red.), 1993, *Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”*. Tom 1. *Dokumentacja uzasadniająca celowość powołania Parku*, Zakład Badań Ekologicznych „Ekos”, Siedlce.
- Kot H. (red.), 1997, *Informator przyrodniczy – województwo białkopodlaskie*, Zakład Badań Ekologicznych „Ekos”, Siedlce.
- Kot H., Borkowska L., Kot E., Marciniuk P., Mitrus C., Wierzbę M., 1992, *Powszechna inwentaryzacja przyrodnicza*, Gmina Konstantynów, woj. białkopodlaskie, stan na 31.12.1992. Zakład Badań Ekologicznych „Ekos”, Siedlce.
- Program ochrony środowiska dla gminy Konstantynów*, 2005, Urząd Gminy Konstantynów, Konstantynów.
- Rąkowski G., 2003, *Transgraniczna ochrona przyrody w dolinie Bugu*, [w:] *Rzeka Bug. Zasoby wodne i przyrodnicze*, red. J. Dojlido, R. Kowalczewski, R. Miłaszewski, J. Ostrowski, IMGW, Warszawa, s. 368-389.
- Rozporządzenie Nr 10 Wojewody Białkopodlaskiego z dnia 25 sierpnia 1994 r. w sprawie utworzenia Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”*, Dz.Urz. Wojewody Białkopodlaskiego, nr 10, poz. 45 z 1994 r.
- Rozporządzenie Nr 57 Wojewody Mazowieckiego z dnia 25 maja 2005 r. w sprawie Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu” w części położonej w województwie mazowieckim*, Dz.Urz. Wojewody Mazowieckiego z 2005 r., nr 120, poz. 3563.
- Rozporządzenie Nr 69 Wojewody Lubelskiego z dnia 25 listopada 2005 r. w sprawie Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu”*. Dz. Urz. Wojewody Lubelskiego, nr 238, poz. 3707 z dnia 23 grudnia 2005 r.
- Sikorska-Wolak I. (red.), 2007, *Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Strategia rozwoju gminy Konstantynów na lata 2007-2015*, 2008, Urząd Gminy Konstantynów, Konstantynów.
- Szczepanowski A. 2005. *Kształtowanie turystyki zrównoważonej na obszarach przyrodniczo cennych*, [w:] *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, red. B. Poskrobko, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok, s. 65-85.
- Szczepanowski A., 2007, *Infrastruktura turystyczna i paraturystyczna na obszarach przyrodniczo cennych*, [w:] *Rekreacja, turystyka i agroturystyka w gospodarce przestrzennej*, red. W. Czarniecki, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Białystok, s. 31-44.
- www.bugrajem.eu
www.arimr.gov.pl
www.eholiday.pl
www.stat.gov.pl

THE POTENTIAL ROLE OF VALUABLE NATURAL AREAS IN TERMS OF RURAL TOURISM AND AGRITOURISM ON THE EXAMPLE OF KONSTANTYNÓW COMMUNE

Summary. *Growing interest in active spending of free time in the environment characterized by nature values is observed. This opportunity is available in valuable natural areas including protected areas, where less restrictive protection forms are applied, e.g. landscape parks, areas of protected landscape, Natura 2000 areas, as well as many others which are not protected. The Konstantinów commune is an example of an area characterized by attractive landscape and nature, as well as clean and only slightly transformed environment. Its territory includes a fragment of the Podlasie Bug Gorge Landscape Park with wild, unregulated Bug River and its natural valley. The paper discusses a potential of the Konstantinów commune concerning rural tourism and agritourism on the background of its nature values and touristic infrastructure.*

Key words: natural values, agritourism, rural tourism, the Konstantinów commune

Translated by EWA JURKIEWICZ-KARNOWSKA

Zagrożenia dla ekoturystyki na przykładzie Doliny Górnej Wisły

Hanna Doroz-Tomasik, Grzegorz Jankowski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wstęp

Intensywna globalizacja spowodowała polaryzację zainteresowań turystów oraz oferty rynku usług turystycznych. Jednym z biegunów jest turystyka masowa, a drugim ekoturystyka (zwana również alternatywną lub zrównoważoną), zwykle związana z turystyką wiejską. Niepokojący wydaje się fakt, że nawet pojedyncze atrakcje turystyczne obsługujące masowy ruch turystyczny powodują jednoznaczne skojarzenie miejscowości lub regionu przez pryzmat danej atrakcji, z pominięciem przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa regionu, w którym została zlokalizowana. Przykładem takiego regionu, w którym zauważa się postępującą westernizację¹ krajobrazu kulturowego spowodowaną ofertą turystyczną, jest Dolina Górnej Wisły. Region ten od wieków słynie z hodowli karpia. Obecnie oprócz gospodarki stawowej, na terenach wiejskich dominuje rolnictwo. Z kolei od 2009 roku zaczęły pojawiać się parki tematyczne, które stanowią obcy element krajobrazu kulturowego, ciesząc się dużą popularnością wśród odwiedzających. Obiekty te stanowią flagowe atrakcje Doliny Górnej Wisły, agresywnie wypierając regionalne dziedzictwo.

Głównym celem opracowania jest wskazanie zagrożeń dla tradycyjnych form turystyki przez zastępowanie ich parkami tematycznymi. Przedstawiono również potencjał ekoturystyki w Dolinie Górnej Wisły oraz ofertę istniejących tutaj parków, a także przeanalizują szanse promowania produktów regionalnych, zdominowanych przez obiekty turystyki masowej.

Obszar badań

Obszarem badań jest dolina Górnej Wisły, która według Jerzego Kondrackiego [2001] jest środkową częścią Kotliny Oświęcimskiej. Wisła w okolicy Skoczowa tworzy stożek napływowo, sięgający aż w rejon miejscowości Strumień, obok której rzeka skręca na wschód i wpada do utworzonego w 1956 roku Zbiornika Goczałkowickiego. Ten rozciągający się na powierzchni około 3200 ha zbiornik o pojemności 168 mln m³ został zbudowany, aby zabezpieczyć zapotrzebowanie na wodę miast konurbacji górnośląskiej. Za Czechowicami-Dziedzicami do Wisły wpada rzeka Biała, w rejonie Oświęcimia prawnym jej dopływem jest Soła, a lewym Przemsza. Dolina Górnej Wisły ma około 70 km długości i około 8 km szerokości. Dno doliny wypełniają piaszczyste tarasy z wydmami

¹ Utrata lokalnej unikatowości krajobrazu kulturowego wskutek wprowadzania form architektonicznych i wzorców kulturowych, głównie w oparciu o amerykańskie i zachodnioeuropejskie trendy kultury masowej.

niewielkiej wielkości, a w rejonie Czechowic-Dziedzic i Brzeszcza, na prawym brzegu znajdują się wyniesienia karbońskie zlokalizowane pomiędzy zagłębieniami bruzdy podkarpackiej wypełnionymi morskimi osadami miocenu [Kondracki 2001].

Dolina Górnej Wisły obejmuje około 530 km², z czego znaczne obszary są użytkowane rolniczo oraz przemysłowo. Jedynie niewielką część stanowią lasy, jak również stawy rybne oraz zbiorniki wodne, które należą do najbardziej wartościowych środowisk przyrodniczych w dolinie. Ponad 80 kompleksów stawowych o powierzchni ponad 10 ha powoduje, że region ten jest jednym z trzech najważniejszych centrów hodowli karpia w Polsce. Dzięki takiemu nagromadzeniu terenów podmokłych, dolina jest często nazywana „żabim krajem”. Poszczególne zbiorniki nie są jednak duże, dominują te o powierzchni lustra wody do 30-40 ha. Największe kompleksy stawów to Przeręb (500 ha) i Spytkowice (480 ha) koło Zatora. Nieco mniejsze, jak Gołysz (250 ha), Goczałkowice-Zdrój (230 ha), Landek (200 ha), Ligota (150 ha) położone są w zachodniej części doliny [www.tnz.most.org.pl].

Turystyka masowa a ekoturystyka

Turystyka jest zjawiskiem, które rozwijało się już od starożytności. Jednak masowy charakter przybrała dopiero w XIX, a nawet XX wieku, po II wojnie światowej [Alejziak 2000]. Wraz z intensywnym rozwojem masowej turystyki pojawił problem jakości środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego, intensywnie eksploatowanego i przekształcanego przez ruch turystyczny [Zaręba 2006]. Zauważono wówczas, że turystyka, która pełniła dotychczas określone funkcje lub jak określa je Krzysztof Przeclawski [2001] – eufunkcje, rozwijając się dynamicznie i globalnie determinuje także pewne dysfunkcje [Alejziak 2000, Gaworecki 2007]. Dodatkowo, jak podaje Urszula Myga-Piątek [2011], turystyce przypisuje się również funkcję krajobrazotwórczą. Wybrane funkcje i dysfunkcje turystyki przedstawiono w tabeli 1. Wymienione dysfunkcje są charakterystyczne dla turystyki masowej, z kolei funkcje wciąż realizowane są przez turystykę alternatywną.

Potencjał ekoturystyki w Dolinie Górnej Wisły

Dolina Górnej Wisły obfituje w walory i atrakcje turystyczne. Najważniejszym produktem regionu jest karp. Hodowla ryb na tym obszarze ma ponad 400-letnią tradycję [Czaja 2010]. Istnieją regionalne przepisy na karpia (zwłaszcza zatorskiego), a część z nich została zarejestrowana jako produkty lokalne z Małopolski [www.spizarniadolinykarpia.pl]. Oprócz turystyki kulinarnej, ryby przyciągają wędkarzy, a także pośrednio – stwarzają możliwości uprawiania turystyki aktywnej przy skorzystaniu np. z Ekomuzeum Doliny Karpia (sieć atrakcji rozmieszczonych w terenie, wspomagana przewodnikiem w postaci aplikacji na mobilne urządzenia elektroniczne) lub z fragmentu „Szlaku Karpia” (który w całości przebiega przez 7 województw i w miejscach o szczególnym znaczeniu dla gospodarki karpiowej wyposażony jest w tablice informacyjne) [Doroz-Tomasik 2015]. Oba produkty powstały we współpracy

Tabela 1. Funkcje i dysfunkcje turystyki

Cel turystyki	Efekt funkcji i dysfunkcji turystyki	
Wypoczynek	funkcja	zaspokojenie potrzeby odnowy sił fizycznych i psychicznych
	dysfunkcja	ograniczenie możliwości poznawczych turystów podczas biernego wypoczynku lub przeładowanie i niedostosowanie programów powodujące przemęczenie turystów
Wychowanie	funkcja	kształtowanie cech osobowości pod wpływem obcowania w różnych społecznościach
	dysfunkcja	ryzyko lekceważenia norm współżycia społecznego i wystąpienia sytuacji patologicznych w warunkach uczucia „wolności” (zwłaszcza dzieci i młodzież, ale i dorośli, za sprawą „anonimowości”), lekceważenie ludności miejscowej i ignorowanie ich obyczajów powoduje wrogie nastroje
Poznanie	funkcja	poszerzanie wiedzy i umiejętności praktycznych („podróże kształcą”)
	dysfunkcja	przeładowanie i małe urozmaicenie programów, turyści nie oglądają tego, co chcą zobaczyć, tylko to, co „wypada” – stają się ofiarami manipulacji organizatorów turystyki i ulegają stereotypom, kontakt z miejscową ludnością jest ograniczony, brak refleksji turystów
kształcenie świadomości turystycznej	funkcja	promowanie działań proekologicznych
	dysfunkcja	inwestycje turystyczne umożliwiają turystom korzystanie z walorów turystycznych, jednocześnie ograniczają potencjał naturalny
kształtowanie krajobrazu	funkcja	zachowanie regionalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz jego promowanie jako waloru turystycznego
	dysfunkcja	westernizacja krajobrazu, zastępowanie autentycznego dziedzictwa poprzez unifikację obiektów i zachowań obsługi ruchu turystycznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Alejziak 2000, Myga-Piątek 2011]

lokalnych stowarzyszeń: Lokalnej Grupy Rybackiej (LGR) „Żabi Kraj”, LGR „Dorzecze Soły i Wieprzówki” i Stowarzyszenia Doliny Karpia [www.ekomuzeumdolinykarpia.pl]. Ekomuzeum nie skupia się wyłącznie na treściach dotyczących gospodarki rybnej, ale promuje także pozostałe walory regionu. Jest kompletnym przewodnikiem turystycznym dostosowanym do potrzeb współczesnego turysty.

Tereny podmokłe oraz stawy rybne (fot. 1) stwarzają dogodne warunki bytowe dla ptactwa zarówno osiadłego, jak i przelotnego. W 2004 roku Zbiornik Goczałkowicki

Fot. 1. Krajobraz Doliny Górnej Wisły – stawy rybne (fot. H. Doroz-Tomasik)

wraz z przyległymi stawami hodowlanymi objęto programem Natura 2000. Obszar ten jest istotnym miejscem lęgowym dla ponad 160 gatunków ptaków (ponad 70% krajowej awifauny lęgowej) [Obszar Natura 2000...]. W jego granicach ponadto znajdują się 2 rezerваты: „Rotuz” (obejmujący torfowisko przejściowe z roślinnością bagienną) i „Skarpa Wiślicka” (obejmujący buczynę karpacką i łęg jesionowy).

Dolina Górnej Wisły stwarza szerokie możliwości uprawiania turystyki aktywnej. Niektóre odcinki rzek umożliwiają kajakarstwo (m.in. w Tomicach i Łączanach), wytyczone są liczne szlaki rowerowe i piesze oraz questy (w Zatorze, Palczowicach, Brzeźnicy i Woźnikach), ośrodki jeździeckie i gospodarstwa agroturystyczne oferują jazdę konną (m. in. w Ochabach Wielkich, Brzeźnicy, Brzeszczach). Unikatem jest sezonowy Regionalny Ogród Sensoryczny „Salutis” oferujący wypoczynek i hortiterapię na świeżym powietrzu [www.ekomuzeumdolinykarpia.pl]. Przez omawiany obszar przebiega również szlak rowerowy Kraków-Morawy-Wiedeń Greenway, W ramach inicjatywy greenway zachęca się mieszkańców terenów położonych wzdłuż szlaku do sadzenia w jego okolicy lokalnych odmian drzew owocowych, aby w przyszłości szlak stał się najdłuższą aleją drzew owocowych w Europie [www.greenways.by].

Na granicy mezoregionu Doliny Górnej Wisły i Garbu Tenczyńskiego, w gminie Babice, już od przełomu XVIII i XIX wieku uprawiano wikliniarstwo i plecionkarstwo [Hibszer 2003]. Chałupnicze rzemiosło nie traci na popularności i współcześnie, gdyż stało się przedmiotem warsztatów rękodzieła dla dzieci, młodzieży i turystów. Podczas takich warsztatów, uczestnicy mogą zapoznać się nie tylko ze sztuką wyplatania, ale także z procesem poprzedzającym – obróbką wikliny [www.ekomuzeumdolinykarpia.pl]. Miejscowi plecionkarze z wikliny wykonują kosze, osłonki na donice, meble i różne ozdoby.

Nowe formy turystyki w Dolinie Górnej Wisły

W całkowitym oderwaniu od warunków przyrodniczych, kulturowych oraz estetycznych, w regionie powstały 3 parki tematyczne (fot. 2) o regionalnej lub nawet ponadregionalnej skali oddziaływania. Pierwszym z nich był „Zatorland” w Zatorze, który powstał jako efekt zagospodarowania i rewitalizacji terenów nieużytków. Początkowo był to park dinozaurów o nazwie „DinoZatorland”, w którym zgromadzono około 90 figur dinozaurów (obecnie jest ich więcej, niektóre są ruchome). Na terenie „DinoZatorlandu” znajduje się ścieżka edukacyjna oraz Muzeum Szkieletów i Skamieniałości. Obok parku dinozaurów funkcjonuje lunapark z typowymi dla tego rodzaju obiektów atrakcjami (np. kolejki, karuzele, place zabaw, autodrom, kino 5D). W 2012 roku na Stawie Piastowskim udostępniono kolejny park tematyczny – Park Mitologii. W tym samym roku otwarto również Park Owadów, w którym zgromadzono statyczne i ruchome, ogromne figury owadów. W 2013 roku udostępniono najnowszy z parków tematycznych „Zatorlandu” – Park Bajek i Wodnych Stworzeń. W parku tym figury ryb i innych stworzeń wodnych zostały przedstawione w otoczeniu baśniowych postaci. Wymienione parki tematyczne są dostępne dla zwiedzających od kwietnia do listopada. Zimą z kolei już od 2009 roku na terenie „Zatorlandu” istnieje „Park św. Mikołaja”, dzięki czemu „Zatorland” jest parkiem całorocznym [www.zatorland.pl].

Drugi park tematyczny zlokalizowany w obrębie Doliny Górnej Wisły powstał w 2011 roku w Ochabach Wielkich, oddalonych o około 70 km od Zatoru. „Dream Park Ochaby” oferuje zwiedzającym park miniatur, park linowy, prehistoryczne oceanarium (projekcje w technologii 3D), duży plac zabaw, „dmuchańce” (pochylnie do wspinaczki, zjeżdżalnie itp.), basen z kulkami, „kulę sferyczną”, trampoliny, namiot z urządzeniami do gier (symulatory wyścigów, cymbergaje w wersji dla dorosłych i dla dzieci) czy pia-

Fot. 2. Krajobraz parku tematycznego – „Dream Park Ochaby” (fot. H. Doroz-Tomasik)

skownice, a także dom do góry nogami, kino 6D (z filmami dedykowanymi dla dzieci i dla dorosłych) oraz multisensoryczna projekcja „ataku rekina” [Doroz-Tomasik 2015]. „Dream Park Ochaby” również prowadzi działalność całoroczną, choć zimą oferuje wyłącznie wybrane atrakcje [www.dream-park.pl].

Park „Energylandia” utworzono w Zatorze. Funkcjonuje on od 2014 roku i ma charakter lunaparku. Atrakcje są dostępne w trzech strefach: dziecięcej, rodzinnej i ekstremalnej. Urządzenia dominujące w tym parku tematycznym to rollercoastery, kolejki i karuzele. Strefa ekstremalna jest dedykowana dla młodzieży i dorosłych. W 2015 roku oddano do użytku rollercoaster o ponad 30-metrowej wysokości, osiągający prędkość 80 km/h, który umożliwia przeżycie ekstremalnych przeciążeń. To właśnie prędkość, wielkość i siła urządzeń jest największym atutem parku „Energylandia” [www.energylandia.pl].

W przeciwieństwie do parków zatorskich, „Dream Park Ochaby” powstał częściowo na bazie infrastruktury Klubu Jeździeckiego Ochaby, który stanowił niegdyś integralny walor Ochab wraz z tutejszą stadniną koni. Zrealizowanie inwestycji w postaci parków tematycznych spowodowało dysharmonizację krajobrazu zarówno w Ochabach Wielkich, jak i Zatorze, gdzie zagospodarowano nieużytki, wprowadzając obcy kulturowo element infrastruktury paraturystycznej. W literaturze spotyka się również określenie parków tematycznych mianem „pułapek turystycznych” [Kruczek 2009]. Z drugiej strony, pojawiają się również postulaty łączenia tradycyjnych i autentycznych walorów turystycznych w produktach odpowiadających formie parków tematycznych [Seipell 2014].

Analiza SWOT

W celu dokonania bliższej oceny potencjału, zagrożeń i szans rozwoju ekoturystyki w regionie Doliny Górnej Wisły dokonano analizy SWOT. Najważniejsze jej elementy zaprezentowano w tabeli 2. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, Dolinę Górnej Wisły cechuje duży potencjał przyrodniczo-kulturowy, który mógłby stanowić przyczynek do dynamicznego rozwoju turystyki w tym regionie. Istniejące produkty stanowią dobry punkt wyjścia do dalszego budowania oferty turystycznej. Są one jednak dostępne dla wymagających i dociekliwych turystów z powodu niedostatecznej dostępności materiałów informacyjnych i ogólnej promocji regionu. W obrębie obszaru badań brak jest jednoznacznych, spójnych strategii rozwoju turystyki, co nie sprzyja podejmowaniu wspólnych działań marketingowych. Wynika to z faktu, iż współpraca części gmin ogranicza się wyłącznie do działań podejmowanych wraz z jednostkami ościennymi. Inne z kolei starają się dopasować strategię rozwoju gminy do treści i założeń strategii powiatowej (obszar badań położony jest w obrębie różnych jednostek administracyjnych, w tym dwóch województw). Pomijając przedstawicieli samorządów lokalnych, zauważa się małą świadomość wartości regionalnego dziedzictwa wśród mieszkańców. Jednocześnie istnieją grupy entuzjastów, którzy podejmują się promocji regionu i jego unikatowych produktów, co daje szansę na zmianę świadomości społecznej, zwłaszcza przez edukację regionalną. Korzystnie na zwiększenie ruchu turystycznego w regionie wpływa jego dobra dostępność komunikacyjna (dostęp do dróg krajowych, dogodne połączenia z konurbacją górnośląską oraz Krakowem), jednak planując rozwój tury-

Tabela 2. Analiza SWOT ekoturystyki w Dolinie Górnej Wisły

Silne strony	Słabe strony
1. Środowisko przyrodnicze 2. Dziedzictwo kulturowe 3. Funkcjonujące produkty turystyczne 4. Dostępność komunikacyjna	1. Niewystarczająca promocja 2. Brak spójności gminnych strategii rozwoju turystyki i planowania przestrzennego 3. Mała świadomość społeczności lokalnych dotycząca wartości regionalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego 4. Niekorzystne położenie w sąsiedztwie obszarów bardzo atrakcyjnych turystycznie
Szanse	Zagrożenia
1. Inicjatywy lokalne 2. Edukacja regionalna 3. Promowanie nieinwazyjnych form turystyki	1. Wprowadzanie nowych, obcych kulturowo i przyrodniczo atrakcji turystycznych 2. Komerccjalizacja produktu turystycznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

styczny regionu należy mieć na uwadze bliskość Beskidu Małego, który cechuje się większą atrakcyjnością turystyczną i ma kompletną infrastrukturę turystyczną. Jako największe zagrożenia dla ekoturystyki w Dolinie Górnej Wisły wskazano komercjalizację istniejących produktów turystycznych, obserwowaną zwłaszcza przez wprowadzenie obcych, dysharmonizujących krajobraz kulturowy atrakcji turystycznych w postaci parków tematycznych. Największą szansą rozwoju ekoturystyki na badanym obszarze jest kontynuacja inicjatyw lokalnych, związanych z promowaniem lokalnego karpia, a także kreowanie alternatywnej, nieinwazyjnej dla środowiska turystyki ekologicznej, bazującej zwłaszcza na naturalnym dziedzictwie obszaru, w postaci np. zorganizowanych stanowisk do obserwacji i fotografii ptaków. Taka forma turystyki wymaga przygotowania merytorycznego oraz technicznego turystów, co wyklucza jej masowy charakter. Jednocześnie pozwala wykorzystać turystycznie obszary chronione (np. Natura 2000) i wypromować kolejny, unikatowy produkt turystyczny w regionie. Z kolei nawiązując do tak bardzo popularnych inwestycji w parki tematyczne – tutejsze bogate dziedzictwo pozwala na zaprojektowanie lokalnego parku tematycznego, który w sposób nowoczesny, multimedialny i multisensoryczny pozwoliłby zwiedzającym poznać największe walory obszaru.

Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowane wyniki badań potwierdzają niewykorzystany potencjał ekoturystyczny obszaru Doliny Górnej Wisły. Zauważono, że dokonano komercjalizacji atrakcji turystycznych przez wprowadzenie i promowanie tematycznych parków rozrywki, ale jednocześnie pojawiły się lokalne inicjatywy z propozycją alternatywnego produktu ekoturystycznego („Ekomuzeum”). Zważywszy na walory regionu, dalsze działania promocyjne należy ukierunkować na unikatowe walory i niepopularne formy turystyki

– turystykę kulinarną oraz obserwację zwierząt – zwłaszcza ptaków (*birdswatching*). Korzystając z kolei z komercyjnego sukcesu parków tematycznych, należy rozważyć powstanie regionalnego parku, w którym zwiedzający za pomocą nowoczesnych urządzeń multimedialnych, multisensorycznych form prezentacji oraz stosownych inscenizacji, mieliby szansę poznać dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe obszaru, nie powodując nadmiernego obciążenia środowiska naturalnego.

Bibliografia

- Alejski W., 2000, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, F. H-U. „Albis”, Kraków, s. 316.
- Czaja S., 2010, *Zmiany krajobrazów Doliny Małej Wisły w obrębie Kotliny Oświęcimskiej przez wzbudzenie powodziowe*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, t. 13, s. 29-40.
- Doroz-Tomasik H., 2015, *Od tradycji do westernizacji – sposób na budowanie wizerunku miast i regionów? Studium przypadku Ochab Wielkich*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, t. 29, s. 119-134.
- Gaworecki W., 2007, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 370.
- Hibisz A., 2003, *Wikliniarstwo w gminie Babice (Dolina Górnej Wisły) – przyczynek do zmian w zagospodarowaniu doliny*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, t. 2, s. 87-95.
- Kondracki J., 2001, *Geografia regionalna Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 443.
- Kruczek Z., 2009, *Między atrakcją a pułapką turystyczną. Dylematy turystyki kulturowej XXI w.* [w:] *Kultura i turystyka, razem ale jak*, red. A. Stasiak, Wydawnictwo WSTH, Łódź.
- Myga-Piątek U., 2011, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w turystyce*, Problemy Ekorozwoju, vol. 6, no. 1, s. 145-154.
- Obszar Natura 2000 – Dolina Górnej Wisły PLB240001 – plan zadań ochronnych (PZO)*, http://katowice.rdos.gov.pl/files/artykuly/25558/dokumentacja_dgw.pdf, dostęp: 3.02.2016.
- Przeclawski K., 2001, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, F.H-U. „Albis”, Kraków.
- Seipell T., 2014, *Understanding the value of national parks. From amusement park to national park, Protected Areas In-Sight*. The Journal of the EUROPARC Federation, vol. 6, s. 12-13
- Zaręba D., 2006, *Ekoturystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 177
- www.dream-park.pl, dostęp 10.02.2016
- www.ekomuzeumdolinykarpia.pl, dostęp 10.02.2016
- www.greenways.by, dostęp 3.02.2016
- www.spizarniadolinykarpia.pl, dostęp 3.02.2016
- www.tnz.most.org.pl, dostęp 23.02.2016
- www.zatorland.pl, dostęp 10.02.2016

THREATS TO ECO-TOURISM ON THE EXAMPLE OF UPPER VISTULA VALLEY

Summary. *Intensive and general globalization have caused polarization of tourist preferences and market of tourist services. The first pole of this polarization is a mass tourism and the second is eco-tourism, usually connected with rural tourism. There are some of regions, where both of tourism types compete with each other.*

The Upper Vistula Valley is a region rich with eco-tourism values, especially: rural, water and culinary tourism. All kinds of eco-tourism result from natural conditions and regional traditions. In years 2009, 2011 and 2014 three theme parks have been opened there. They name are: „Zatorland” and „Energylandia” in Zator and „Dream Park Ochaby” in Ochaby Wielkie. Theme parks became quickly the biggest mass tourism attractions in this region and they are dangerous for eco-tourism. In authors opinion it is possible and better way to create tourist attractions based on regional nature and cultural values.

Key words: eco-tourism, theme parks, Upper Vistula Valley

Translated by HANNA DOROZ-TOMASIK

Część II

UWARUNKOWANIA

KULTUROWE

W TURYSTYCE WIEJSKIEJ

Atrakcyjność oferty edukacyjnej wybranych warszawskich muzeów w opinii gimnazjalistów

Krystyna Krzyżanowska, Izabela K. Rawa

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Wstęp

Turystyka kulturowa jest jedną z najstarszych rodzajów turystyki, a w ostatnim czasie formą rozwijającą się najszybciej. Związana jest z szeroko rozumianą kulturą, która od zarania dziejów ludzkości towarzyszyła człowiekowi, opiera się na kontaktach i poznawaniu duchowego i materialnego dziedzictwa kulturowego różnych społeczności [Szczepanowski, 2015, s. 13].

Istnieją dwa skrajne podejścia do turystyki kulturowej. W wąskim rozumieniu jej zainteresowanie ogranicza się prawie wyłącznie do zabytków kultury materialnej, natomiast podejście szerokie uwzględnia wszystkie przejawy kultury, a zatem jest bardziej odpowiednie do charakteryzowania współczesnego ruchu turystycznego [Małek 2003]. W polskiej literaturze przedmiotu jest wiele definicji turystyki kulturowej. Na przykład Andrzej Kowalczyk podaje następującą definicję: „turystyka kulturowa to zespół zachowań turystów związanych z ich autentycznym zainteresowaniem dziedzictwem kulturowym (zabytkami, folklorem, miejscami związanymi z ważnymi wydarzeniami) oraz ich uczestnictwem w szeroko rozumianym współczesnym życiu kulturalnym” [Kowalczyk 2008, s. 40-41].

Całościową definicję turystyki kulturowej sformułował Armin Mikos von Rohrscheidt stwierdzając, „że są to wszystkie grupowe lub indywidualne wyprawy o charakterze turystycznym, w których spotkaniu uczestników podróży z obiektami, wydarzeniami i innymi walorami kultury wysokiej lub popularnej albo powiększenie ich wiedzy o organizowanym przez człowieka świecie otaczającym jest zasadniczą częścią programu podróży lub stanowi rozstrzygający argument dla indywidualnej decyzji o jej podjęciu lub wzięciu w niej udziału” [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 18]. Autor podzielił turystykę kulturową na trzy główne grupy: turystykę kultury wysokiej, turystykę edukacyjną i powszechną turystykę kulturową. Turystyka kultury wysokiej jest rodzajem turystyki elitarnej, w ramach której wyróżniono: turystykę: dziedzictwa kulturowego, muzealną, literacką i eventową. Celem podróży jest spotkanie uczestników z obiektami, zbiorami, dziełami uznanego światowego lub narodowego dziedzictwa kulturowego lub uczestnictwa w wydarzeniach kultury wysokiej. Turystyka edukacyjna ma celu poszerzenie wiedzy uczestników w określonej dziedzinie lub temacie. Może być realizowana w formie podróży studyjnych, tematycznych, językowych i seminaryjnych. Powszechna turystyka kulturowa, inaczej nazywana popularną turystyką kulturową cieszy się wśród uczestników największym zainteresowaniem i często znajduje się w ofercie licznych biur podróży. Wyróżniono tu m.in. turystykę: miejską, obszarów

wiejskich, religijną i pielgrzymkową, kulinarną, etniczną, militarną, kulturowo-przyrodniczą, egzotyczną, hobbystyczną oraz regionalną [Mikos von Rohrscheidt 2008, za: Szczepanowski 2015]. Adam E. Szczepanowski uznał, że niektóre formy turystyki wskazane przez A. Mikosa von Rohrscheidta (np. turystyka, tubylcza czy turystyka kultury wysokiej) są mało realne do zastosowania w praktyce. Sformułował bardziej przejrzystą klasyfikację przyjmując za kryterium podziału cel główny wyjazdu o charakterze kulturowym. Autor zaproponował podział turystyki kulturowej na sześć grup i wyróżnił turystykę: dziedzictwa kulturowego, w obiektach przemysłowych i poprzemysłowych, militarną, muzealną, religijno-pielgrzymkową, imprez i wydarzeń kulturalnych [Szczepanowski 2015].

Reasumując można stwierdzić, że wszystkie podróże, których celem jest zwiedzanie i poznawanie obiektów, miejsc historycznych, artystycznych i kulturowych są charakterystyczne dla turystyki kulturowej. Należą do nich nie tylko obiekty i miejsca ze światowej listy dziedzictwa UNESCO czy inne cenne zabytki architektury, ale także wszystkie muzea ze swoimi zbiorami cennymi dla kultury i nauki. Zdaniem Wiktora Kowalczyka muzea zajmują coraz poważniejsze miejsce w biznesie turystycznym. Wiele z nich należy do grupy dużych przedsiębiorstw, generujących znaczne dochody i zapewniających liczne miejsca pracy [Kowalczyk 2010]. Coraz większe zainteresowanie turystyką muzealną potwierdzają również dane GUS [*Działalność...* 2014], według których polskie muzea w 2013 roku odwiedziło 29 mln osób, a więc o 6,8 mln osób więcej niż w 2010 roku. Turystykę muzealną charakteryzuje duży udział grup szkolnych, popularne są wycieczki jednodniowe, podczas których odwiedzane jest przynajmniej jedno muzeum. Muzea stają przed coraz trudniejszymi wyzwaniami, muszą wprowadzać zmiany, aby dostosować się do panujących wśród społeczności trendów (internet, media społecznościowe, smartfony, tablety). Dotyczy to przede wszystkim młodych osób, dla których interaktywna rozrywka i multimedia stanowią główny element zainteresowania. Muzea coraz częściej korzystają z nowoczesnych technologii, aby przekazać wiedzę w najbardziej aktualnych formach (np. dostępne w muzeach *audio-guidy* w polskiej wersji językowej). Instytucje kultury coraz częściej są zainteresowane aplikacjami mobilnymi (oprogramowanie dostępne na urządzeniach mobilnych) czy aplikacjami webowymi (program komputerowy za pomocą którego użytkownik może korzystać z przeglądarki internetowej). Wiele muzeów zaistniało już w takich mediach społecznościowych, jak: facebook, twitter, youtube, instagram. Osiągnięcia technologiczne kreują nowe możliwości ich zastosowania w muzeach. Jedną z najbardziej rozpowszechnionych jest proces digitalizacji, czyli przetwarzania i analiza danych oraz ich wizualizacja. Jest to innowacyjny proces zarówno dla muzeów, jak i dla społeczeństwa, ponieważ tak przygotowane dane mogą być materiałem badawczym dla historyków sztuki, konserwatorów lub też stanowić źródło cyfrowej reprezentacji zabytku z przeznaczeniem na stronę internetowego katalogu zbiorów [Karecka, Tabak 2011]. Wirtualne zwiedzanie proponuje już większość muzeów, a wśród nich warszawskie muzea objęte obserwacją badawczą, a mianowicie: Zamek Królewski, Muzeum Narodowe i Muzeum Pałacu Jana III w Wilanowie.

Edukacja muzealna jest jedną z tych sfer aktywności kulturalnej, które w ostatnich latach rozwijają się bardzo dynamicznie. Uczniowie doceniają interesujące sposoby przekazywania wiedzy, również w nauczaniu pozaszkolnym, a takie może odbywać się np. w placówkach muzealnych [Żuk 2011]. Według danych GUS liczba przeprowadzonych lekcji muzealnych w 2011 roku wynosiła 60,3 tys., a już w 2013 roku wzrosła do 70 tys. Można stwierdzić, że działalność edukacyjna muzeów spotyka się z coraz większym zainteresowaniem odwiedzających, zaczyna być zauważana i doceniana.

Muzea coraz częściej swoją ofertę kierują do konkretnych docelowych odbiorców, przygotowują ofertę dla nowych grup zróżnicowanej publiczności, wychodząc naprzeciw indywidualnym potrzebom zwiedzających. Na przykład z badań przeprowadzonych w 2010 roku przez członków Forum Edukatorów Muzealnych [Szeląg 2016] wynika, że spośród 455 muzeów uczestniczących w badaniach ankietowych w ofercie edukacyjnej 345 z nich miało program skierowany do gimnazjalistów, 339 do uczniów szkół podstawowych i 322 do ponadgimnazjalnych, rzadziej dla uczestników Uniwersytetu Trzeciego Wieku – 152 i studentów – 115, a całkiem sporadycznie do maluchów w żłobku – 3.

Animatorzy, edukatorzy, pedagodzy muzealni w konstruowanych programach działań edukacyjnych i wystaw muzealnych uwzględniają najnowszą wiedzę psychologiczną i socjologiczną, odnosząc się do teorii edukacji i uczenia się, procesów poznawczych czy różnych rodzajów inteligencji [Pater 2013]. Badania naukowe prowadzone przez muzealników poprzedzają często projektowanie działań edukacyjnych i wystawienniczych. Efektem podejmowanych działań są m.in. nowe zjawiska wskazujące na coraz większe zainteresowanie współczesną ofertą muzealną, wzrastającą popularnością corocznej „Nocy Muzeów” czy „Dni Otwartych Drzwi Muzeów”, zmieniającą się muzealną infrastrukturą. Współczesne działania muzeów sprzyjają rozwijaniu zainteresowań zwiedzających, umożliwiają atrakcyjne spędzenie czasu wolnego, są miejscem spotkań i rozrywki. Kawiarnie i restauracje muzealne, infokioski czy sklepiki z muzealnymi upominkami należą już do muzealnych standardów wyznaczonych potrzebą sprostania wymaganiom turystyki kulturowej i ogólnym potrzebom współczesnej publiczności [Pater 2012].

Cel i metodyka badań

Celem badań było dokonanie oceny atrakcyjności oferty muzealnej, jakości materiałów dydaktycznych i ich przydatności podczas zajęć, a także wiedzy edukatora oraz jego przygotowania do pracy z dziećmi i młodzieżą. Wykorzystano wyniki badań sondażowych przeprowadzonych w 2015 roku wśród 100 gimnazjalistów z województwa mazowieckiego, którzy uczestniczyli w lekcjach muzealnych w jednym z trzech muzeów warszawskich (Muzeum Narodowym, Muzeum Pałacu Jana III w Wilanowie i Zamku Królewskim), wywiady swobodne z edukatorami i uczestnikami lekcji muzealnych oraz literaturę przedmiotu. W badanej populacji więcej było dziewcząt (53%) niż chłopców (47%). Ponad 4/5 badanych pochodziło z dużych aglomeracji miejskich. Przeważały wyjazdy 1-2 dniowe w ciągu roku, przy czym jednodniowe organizowane były głównie jesienią a kilkudniowe na wiosnę.

Zainteresowanie ofertą edukacyjną w badanych muzeach

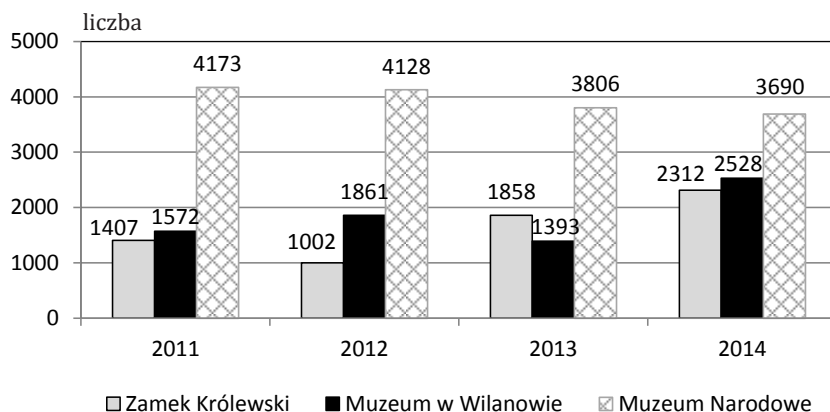
Warszawskie muzea sztuki wyróżniają się bardzo dobrą organizacją, pomysłowością i podejmowaniem różnych działań promocyjnych, co jest zasługą zarówno dyrektorów tych placówek, jak i edukatorów. Bezpośredni kontakt z dziećmi i młodzieżą mają edukatorzy, którzy prezentując w interesującej formie zwiedzanie zabytków i dzieł sztuki, promują także ofertę muzeów i zachęcają do kolejnych odwiedzin. To oni współtworzą wystawy od momentu ich planowania, opracowują programy wydarzeń i ofert muzealnych, współpracują ze szkołami i instytucjami kultury. Stały program lekcji muzealnych dla grup zorganizowanych w badanych placówkach przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba propozycji lekcji muzealnych w ofercie badanych muzeów

Grupa uczestników	Zamek Królewski	Muzeum w Wilanowie	Muzeum Narodowe
Przedszkola	2	4	4
Szkoły podstawowe	49	10	14
Gimnazja	44	8	22
Szkoły ponadgimnazjalne	13	9	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w badanych muzeach

Wszystkie badane muzea przygotowały najwięcej propozycji lekcji muzealnych dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalistów, natomiast najmniej tematów opracowały dla grup przedszkolnych. Największą liczbę ofert edukacyjnych miał Zamek Królewski, na drugim miejscu uplasowało się Muzeum Narodowe, a trzecie miejsce zajęło Muzeum Pałacu Jana III w Wilanowie. Odpowiedź na pytanie dotyczące zainteresowania ofertą edukacyjną w badanych muzeach przedstawiono na rycinie 1.

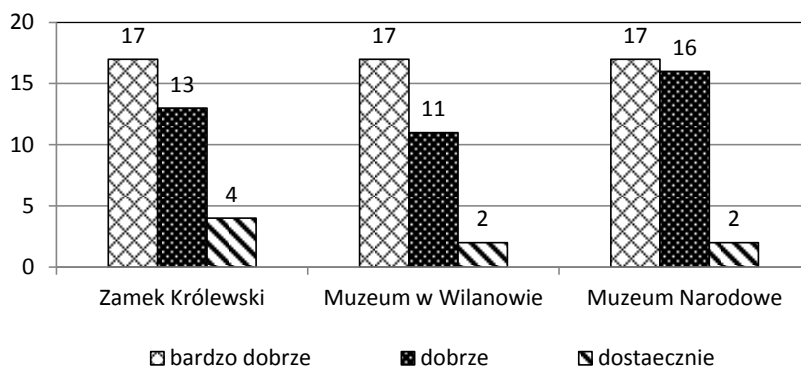

Ryc. 1. Liczba zrealizowanych zajęć edukacyjnych w badanych muzeach w latach 2011-2014
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych w badanych muzeach

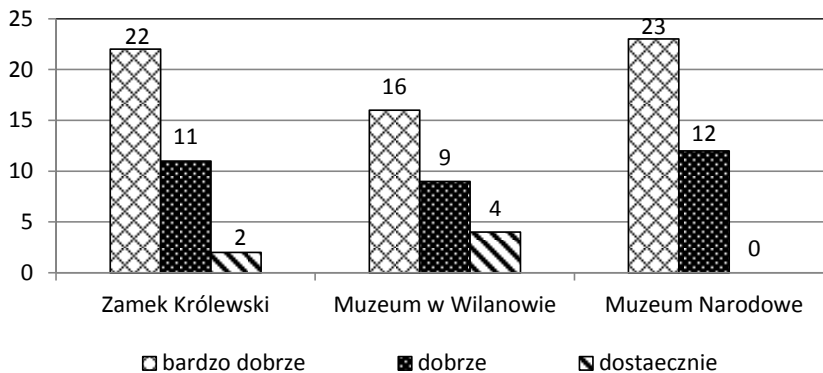
Spśród trzech placówek objętych obserwacją badawczą najczęściej wybierany był Zamek Królewski, o czym zadecydowały prawdopodobnie takie czynniki, jak: największa oferta edukacyjna, historycznie atrakcyjny budynek i położenie na Starówce. Jednak należy zauważyć, że w 2014 roku liczba lekcji muzealnych zrealizowanych na Zamku Królewskim zmniejszyła się, natomiast wzrosła liczba tych, które przeprowadzono w Muzeum Narodowym i Muzeum Pałacu Jana III w Wilanowie. Tematyka zajęć edukacyjnych była zróżnicowana. Na przykład w Muzeum Pałacu Jana III w Wilanowie najpopularniejszymi zajęciami w 2014 roku były: „Wizyta u króla” – zajęcia przeznaczone dla szkół podstawowych (605), „Wnętrza pałacu i ich symbolika” – zajęcia dla gimnazjalistów i szkół ponadgimnazjalnych (268) i „Historia i symbolika pałacowych wnętrz” (232). Najmniej popularnymi były takie zajęcia edukacyjne, jak: „Wizyta u królowej”, „Mitologiczny kod Wilanowa” oraz warsztaty „Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał” przeznaczone dla uczniów szkół podstawowych, przeprowadzono ich tylko 11 w ciągu całego roku.

Oceny przydatności materiałów dydaktycznych wykorzystywanych przez edukatorów na zajęciach edukacyjnych w muzeach dokonano wykorzystując do tego celu skalę Likerta (1 – bardzo źle, 2 – źle, 3 – dostatecznie, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze). Należy zauważyć, że młodzież uczestnicząca w badaniach była zadowolona z jakości materiałów otrzymanych podczas lekcji muzealnych (ryc. 2). Zdecydowana większość oceniła je bardzo dobrze lub dobrze. Obliczona średnia ocen dla materiałów dydaktycznych wynosiła 4,4. Gimnazjaliści ocenili również sposób prowadzenia zajęć przez edukatorów, co przedstawiono na rycinie 3.

Średnia ocena poziomu realizacji lekcji muzealnych prowadzonych przez wszystkich edukatorów wynosiła 4,6 punktu w skali Likerta, co należy uznać za wynik bardzo zadowalający. Najlepiej oceniona została wiedza i umiejętności dydaktyczne osób pracujących w Muzeum Narodowym, niżej prowadzących zajęcia w Muzeum Króla Jana III w Wilanowie.

Ryc. 2. Ocena materiałów otrzymanych na zajęciach edukacyjnych w badanych muzeach
Źródło: badania własne

Ryc. 3. Ocena przygotowania i wiedzy edukatora w opinii badanych
Źródło: badania własne

Podsumowanie i wnioski

1. Najwięcej propozycji lekcji muzealnych wszystkie badane muzea przygotowały dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalistów, natomiast najmniej tematów opracowały dla grup przedszkolnych.
2. Spośród trzech placówek objętych obserwacją badawczą najczęściej wybierany był Zamek Królewski, na drugim miejscu było Muzeum Króla Jana III w Wilanowie, a trzecie zajęło Muzeum Narodowe.
3. Młodzież uczestnicząca w badaniach była zadowolona z jakości materiałów dydaktycznych otrzymanych podczas lekcji muzealnych. Zdecydowana większość oceniła je bardzo dobrze lub dobrze.
4. Poziom wiedzy i umiejętności dydaktycznych wszystkich edukatorów prowadzących lekcje muzealne respondenci ocenili bardzo wysoko (4,6 punktu w skali Likerta), przy czym najwyższą ocenę uzyskały osoby pracujące w Muzeum Narodowym, a niższą edukatorzy zatrudnieni w Muzeum Króla Jana III w Wilanowie.
5. Działania podejmowane przez polskie muzea niewątpliwie mają na celu osiągnięcie światowych standardów, jednak większość muzeów czeka jeszcze wiele zmian związanych z przygotowaniem satysfakcjonującej oferty edukacyjnej dla różnych grup odbiorców.

Bibliografia

- Działalność instytucji kultury w Polsce w 2013 r.*, 2014, GUS, Warszawa.
- Karecka L.M., Tabak K., 2011, *Jak to się robi w Muzeum Narodowym w Warszawie?* Muzealnictwo, nr 52.
- Kowalczyk A., 2008, *Turystyka kulturowa jako czynnik kształtujący konkurencyjność regionów*, [w:] *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, red. G. Gołębski, Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Kowalczyk W., 2010, *Celebrować, zabawiać czy edukować? Po co społeczeństwu są dziś publiczne muzea?*, Muzealnictwo, nr 51.

- Małek J., 2003, *Turystyka Kulturowa jako czynnik rozwoju lokalnego*, Prace i Studia Geograficzne, T. 32, Warszawa.
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa – wokół definicji*, Turystyka Kulturowa, nr 1.
- Pater R., 2013, *Edukacja muzealna dla dzieci. Alternatywne przestrzenie*, Edukacja Elementarna, nr 4.
- Pater R., 2012, *W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej*, Muzealnictwo, nr 53.
- Szczepanowski A.E., 2015, *Ekonomika turystyki kulturowej*, Difin, Warszawa.
- Szeląg M., 2016, *Raport o stanie edukacji muzealnej. Podsumowanie pierwszego etapu badań*, <http://muzealnictworocznic.com/fulltxt.php?ICID=1088560>, dostęp 25.02.2016.
- Żuk G., 2011, *Twórcze aspekty działalności muzeów*, [w:] *Twórczość w szkole. Rzeczywiste i możliwe aspekty zagadnienia*, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Lublin.

THE ATTRACTIVENESS OF EDUCATIONAL OFFER OF SELECTED MUSEUMS IN THE OPINION OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary. *The paper presents an assessment of the attractiveness of the museum offer, the quality of teaching materials and their usefulness in the classroom, as well as the level of knowledge of the educator and his or her preparation for work with young people. There are used materials based on the results of surveys conducted in 2015 among 100 high school students from the Mazowieckie province, who attended the museum classes in one of three museums in Warsaw, namely: the National Museum, the Palace Museum in Wilanow John III and the Royal Castle, casual interviews with educators and participants of museum classes and literature. Most of museum classes were prepared for primary school pupils and middle school students, the least developed topics were for kindergarten groups. The Royal Castle chosen institution from the three museums that were under observation. Students that participated in the research their highly evaluated the usefulness of both the material received during museum lessons, and the level of knowledge and teaching skills of educators.*

Key words: cultural tourism, education, museum, museum classes

Translated by MAGDALENA KOWALEWSKA

Biskupizna jako przykład wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju i promocji turystycznej regionu

Krzysztof Polowczyk

Gminne Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

Wstęp

Biskupizna to mikroregion folklorystyczny w południowo-zachodniej Wielkopolsce. W jego skład, w ujęciu etnologicznym, wchodzi do kilkudziesięciu miejscowości w okolicach Krobi i Gostynia, w ujęciu zaś ściśle historycznym – dwanaście wsi będących niegdyś własnością poznańskich biskupów wraz z miastem Krobią, stolicą mikroregionu, a zarazem siedzibą władz gminnych (wioski te to: Bukownica, Chumiętki, Domachowo, Grabianowo, Posadowo, Potarzyca, Stara Krobia, Sułkowice, Wymysłowo, Żychlewo w gminie Krobia oraz Rębowo w gminie Piaski i Sikorzyn w gminie Gostyń) [Bzdęga 1992a].

Różne uwarunkowania historyczne spowodowały na przestrzeni wieków wykształcenie się pewnego poczucia odrębności, a nawet elitarności wśród mieszkańców Biskupizny. W efekcie mikroregion ukształtował niezwykle bogatą własną kulturę ludową, która wyróżnia się przede wszystkim charakterystycznym folklorem [Bzdęga 1992b].

Przedmiotem opracowania jest ukazanie historii i bogactwa dziedzictwa kulturowego Biskupizny oraz jego dzisiejszego wykorzystania w celach rozwoju turystyki, promocji regionu i budowania tożsamości lokalnej wśród mieszkańców.

Rys historyczny

W okresie formowania się państwa polskiego w okolicy dzisiejszej Krobi istniało kilka grodów, z których większa część uległa zniszczeniu w drugiej połowie X wieku, co wiąże się prawdopodobnie z podbojem tych terenów przez państwo Polan lub z walkami o Śląsk pomiędzy Mieszkiem I i księciem czeskim Bolesławem II. W XI wieku prawdopodobnym, choć niepotwierdzonym źródłowo, wydaje się istnienie krobskiego opola, które w XII lub na początku XIII wieku stało się podwaliną pod utworzenie krobskiej kasztelanii. W źródłach pisanych Krobia po raz pierwszy pojawia się w roku 1136 w bulli papieża Innocentego II. Mniej więcej w tym samym czasie powstał najstarszy na ziemi krobskiej zabytek – romański kościół p.w. św. Idziego, którego fundację przypisuje się Władysławowi Hermanowi, według innych historyków zaś Piotrowi Włostowicowi [Grupa, Miałkowski 2007].

Wokół kościoła, oddzielonego od krobskiego grodu rzeczką, powstała osada Kościelna Wieś, o której wiadomo, że już w 1232 roku stanowiła własność poznańskich biskupów. W tym samym roku w ręce biskupstwa przeszła pobliska Krobia Sułkowa (dzisiejsze Sułkowice). Były to początki budowy majątku kościelnego, który potem nazwany został

Biskupizną. Prawdopodobnie w 1285 roku sam gród Krobia nadany został przez Przemysła II ówczesnemu biskupowi poznańskiemu Janowi II Gerbiczowi z Ostroroga. Tenże biskup nadał Krobi prawa miejskie w 1286 roku. Siedziba kasztelanii przeniesiona została wówczas z Krobi do Karca [Tymieniecki 1934].

Okolice Krobi pod rządami biskupów rozwijały się dynamicznie. Obszary wiejskie objęte zostały kolonizacją na tzw. prawie niemieckim, a mieszkańcy lokowanych wsi nie byli obciążani nadmiernymi opłatami. Na przykład kmiecie z Domachowa (lokowanego w 1293) zobowiązani byli dostarczać rocznie biskupstwu poznańskiemu 12 miar zboża i po jednym wiardunku (1/4 grzywny) w pieniądzu. Nie przekraczało to 10% dochodów gospodarstwa, ponadto opłaty regulowane były oddzielnie dla każdej wsi w zależności od ich charakteru czy rodzaju gruntów [Sierpowski 1979].

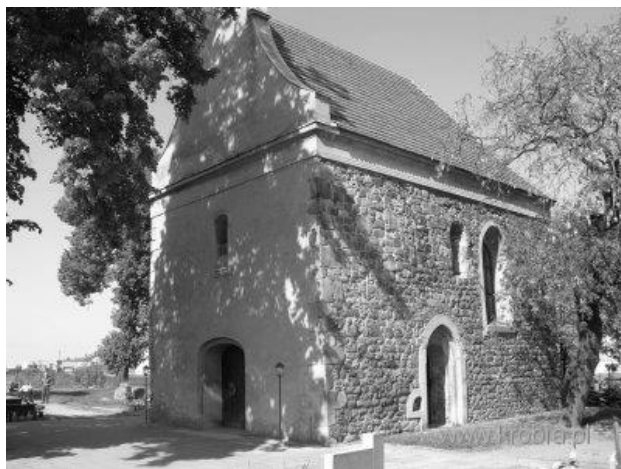
Rozwijała się też sama Krobia, która stała się biskupią rezydencją. W latach 1438-1479 z inicjatywy biskupa Andrzeja z Bnina wzniesiono w Krobi murowany kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja. Poprzedni biskup, Stanisław Ciołek, na przełomie XIV i XV wieku wznosił poza murami miasta szpital oraz kościół szpitalny pod wezwaniem Świętego Ducha [Grupa, Miałkowski 2007]. W połowie XV wieku zbudowany został na miejscu starej kasztelanii zamek w stylu późnogotyckim, który pełnił funkcję rezydencji biskupów, poza tym był również obiektem obronnym oraz ośrodkiem administracyjnym całego klucza

Ryc. 1. Zarys obszaru Biskupizny

Źródło: [www.bikupizna.pl]

Ryc. 2. Kościół romański p.w. św. Idziego w Krobi
Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

krobskiego. Zamek wzniósł własnym kosztem Andrzej z Bnina. Działała też w Krobi szkoła parafialna o wysokim poziomie nauczania, aż dziesięciu jej uczniów znajdujemy w pierwszej połowie XV wieku na liście studiujących na uniwersytecie w Krakowie [Sierpowski 1979].

W 1568 roku ufundowany został przez biskupa Adama Konarskiego nowy kościół drewniany w Domachowie, w miejsce starego (według tradycji powstałego w 1256 roku), zniszczonego najprawdopodobniej wskutek pożaru. Z inicjatywy archidiacona krakowskiego Andrzeja Krajewskiego, który był dziedzicem należących do domachowskiej parafii Krajewic, dobudowano obok kościoła murowaną kaplicę pod wezwaniem św. Krzyża i św. Andrzeja apostoła [Grupa, Miałkowski 2007]. W drugiej połowie XVI wieku przebudowano również zamek biskupi w Krobi. Projekt ten nadzorował Jan Baptysta Quadro, twórca renesansowego ratusza w Poznaniu. W wiekach XVII i XVIII również kościół parafialny św. Mikołaja w Krobi został całkowicie przebudowany według nowych wzorców w architekturze [Sierpowski 1979].

Sytuacja ekonomiczna samych chłopów w dobrach biskupich w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej była nadal stosunkowo dobra. Wymiar pańszczyzny utrzymywany był na rozsądnym poziomie i nie stanowiła ona wielkiego obciążenia dla gospodarstwa chłopskiego. Według źródeł w 1564 roku w Domachowie pańszczyzna jeszcze w ogóle nie była nakładana, a podstawowym obciążeniem na rzecz biskupa był czynsz pieniężny w wysokości 1 grzywny i 8 groszy od łanu rocznie. Poza tym chłopci zobowiązani byli wносить daniny w naturze: 4 ćwiertnie owsa, 2 kapłony, 2 koguty, 10 jaj. Wieś uprawiała też 1 łan ziemi, oddając wszystkie plony z niego do folwarku w Starej Krobi [Czernik 1926].

Tereny Biskupizny znalazły się w granicach państwa pruskiego dopiero po drugim rozbiórce w 1793 roku. W 1794 roku pruskie władze skonfiskowały należący do biskupa poznańskiego klucz krobski. Biskupiznę wcielono do dóbr królewskich i zorganizowano w tzw. ekonomię krobską, którą oddano w dzierżawę. Ekonomia krobska obejmowała: zamek i miasto Krobię, wsie czynszowe i służebne: Żychlewo, Grabianowo, Posadowo, Rębowo i Bukownicę, wsie i folwarki: Krobia Stara, Sikorzyn

Ryc. 3. Drewniany kościół w Domachowie
Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

i Szczodrochowo, folwarki Wymysłowo i Chumiętki oraz wsie emfiteutyczne (dzierżawione dziedzicznie i z prawem pozbywania) i folwarki: Kunowo, Grodnica, Ostrowo i Gaworek. We wszystkich wymienionych miejscowościach liczone razem 436 dymów. Chłopi w ekonomii zobowiązani byli do robocizn na rzecz dzierżawcy w wysokości 1087 dni robocizny sprzężanej i 1340 dni robocizny ręcznej rocznie. Z dzierżawy wyłączono polowanie, sądownictwo i ściąganie opłat sądowych, ściąganie opłat drogowych i szosu (podatek od majątku płacony przez mieszczan) oraz ściąganie podatku od niemieckich kolonistów, których planowano osiedlić na obszarze Biskupizny. Kasacja dóbr kościelnych, w tym klucza krobskiego, była efektem represji po upadku powstania w 1794 roku w Wielkopolsce. Zryw ten był efektem nadziei wzbudzonych przez sukcesy jakie odnosili w tym czasie uczestnicy insurekcji kościuszkowskiej m.in. w bitwie pod Raławicami [Grupa, Miałkowski 2007].

W 1823 roku rząd pruski wydał dekret mówiący o regulacji stosunków włościańskich. Mówił on o nadaniu chłopom na własność ziemi, którą dotąd uprawiali oraz o zniesieniu pańszczyzny, danin i różnych powinności chłopskich wobec dworu. Nakazano też przeprowadzenie separacji, czyli całkowitego oddzielenia gruntów chłopskich od dworskich. W zamian za prawo własności chłopi zobowiązani byli do zwrotu części uprawianej dotąd ziemi lub do zapłaty w gotówce. W południowej Wielkopolsce najwcześniej i na najkorzystniejszych warunkach uwłaszczenie przeprowadzono właśnie w ekonomii krobskiej. Na przykład Domachowo uwłaszczone zostało już w 1826 roku, w jego wyniku powstały we wsi 32 gospodarstwa chłopskie. Nadziały chłopskie w tej wsi kształtowały się w granicach od 50-100 mórg magdeburskich [Rusiński 1959].

Jednak czas zaborów to nie tylko korzyści dla biskupiańskich chłopów. Był to przede wszystkim okres walki z germanizacją. Właśnie wtedy umocniło się w mieszkańcach Biskupizny przywiązanie do lokalnej tradycji, patriotyzm, a także przysłowiowa wręcz pracowitość i gospodarność. Biskupianie brali udział w walkach powstańczych, działały również w regionie różnego rodzaju organizacje patriotyczne [Sierpowski 1979].

Czasy po odzyskaniu niepodległości wiążą się z początkiem działalności popularyzującej kulturę ludową Biskupizny. W latach 20. XX wieku funkcjonowało w Domachowie koło śpiewacze „Cecylia” wykorzystujące w swoim repertuarze utwory ludowe. W 1932 roku utworzone zostało

Ryc. 4. Jan z Domachowa Bzdęga (1907-1998)

Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

Koło Regionalne w Domachowie, a przy nim Biskupiański Zespół Folklorystyczny „In crudo” z Domachowa i Okolic. Założycielem był Jan z Domachowa Bzdęga – najbardziej zasłużony dla folkloru biskupiańskiego działacz społeczny. Zespół poza licznymi występami brał także udział w nakręceniu trzech krótkometrażowych filmów w 1936 roku – „Śrendziny”, „Wesele” oraz „Winiec”. W tym samym roku opublikowana została monografia „Biskupianie” autorstwa Jana Bzdęgi [Grupa, Miałkowski 2007].

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Zespołu z Domachowa, który reaktywowany został dopiero w 1972 roku, również dzięki inicjatywie Jana Bzdęgi. Sam Bzdęga natomiast pozostawał w czasie wojny aktywny. Organizował przedstawienia patriotyczne nawet w obozie jenieckim. Zwolniony z niewoli uczestniczył w działalności podziemnej. W 1942 roku wspólnie z etnografem Adamem Głąpą zorganizował „Wieczornicę Ludową”, konspiracyjny film patriotyczny będący inscenizacją wesela z wieloma elementami biskupiańskimi. W filmie wystąpili Biskupianie z Domachowa – kapela w składzie: Stanisław Skrzypalik (dudy), Walenty Majewski (skrzypce) oraz brat Jana Bzdęgi, Stanisław i niezidentyfikowana do dziś Biskupianka [Miałkowski 1986].

Po II wojnie światowej wznowiono działalność na rzecz zachowania folkloru biskupiańskiego przede wszystkim w postaci zespołów folklorystycznych. W 1972 roku, za sprawą Jana Bzdęgi, reaktywowano Biskupiański Zespół Folklorystyczny z Domachowa i Okolic, który do dnia dzisiejszego działa na rzecz zachowania i promowania folkloru biskupiańskiego [Jankowiak 2000].

Biskupizna elementem promocji oraz budowania tożsamości lokalnej

Folklor biskupiański jest niezwykle żywołowy i barwny. Te cechy wyróżniają go na mapie folklorystycznej Polski i sprawiają, że staje się on wykorzystywany w promocji, zarówno na poziomie gminnym i powiatowym, jak i na poziomie województwa. Często charakterystyczny biskupiański strój ludowy prezentowany jest jako strój wielkopolski. W 2015 roku na dożynkach prezydenckich w Spale zespół pieśni i tańca z jednej z poznańskich uczelni występował właśnie w strojach biskupiańskich.

Jednak Biskupizna to nie tylko stroje. To także charakterystyczne tańce – wiwat, przodek, równy i siber, pełne siarczystego humoru i energii przyśpiewki i pieśni śpiewane miejscową gwarą. Niezwykle żywa muzyka grana na tradycyjnych instrumentach – dudach wielkopolskich i skrzypcach podwiązanych, przede wszystkim zaś bogactwo zachowanych obrzędów i zwyczajów.

Wszystkie ww. elementy wykorzystywane są w działalności różnych organizacji funkcjonujących przede wszystkim na terenie gminy Krobia. Głównymi nośnikami tej tradycji są przede wszystkim zespoły folklorystyczne prezentujące w swoim repertuarze folklor muzyczno-taneczny regionu. W gminie są aż cztery, każdy w innej grupie wiekowej – Dziecięcy Zespół Biskupiański przy Przedszkolu Samorządowym „Pod Świerkami w Krobi”, Dziecięcy Zespół Biskupiański przy Szkole Podstawowej w Krobi, złożony z gimnazjalnej młodzieży Zespół „Młodzi Biskupianie” ze Starej Krobi oraz Biskupiański Zespół Folklorystyczny z Domachowa i Okolic, w którym występuje zarówno młodzież jak i dorośli, a przede wszystkim seniorzy, którzy dorastali jeszcze w

Ryc. 5. Rodzina w strojach biskupiańskich
 Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

okresie, gdy biskupiański folklor stanowił codzienność. Ponadto w Gminnym Centrum Kultury i Rekreacji w Krobi funkcjonuje kapela dudziarska, której celem jest nauka młodzieży gry na tradycyjnych instrumentach.

Grupy występują na koncertach zarówno w kraju, jak i za granicą. Uczestniczą w wielu prestiżowych imprezach, takich jak Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym i zdobywają nagrody. Działają też na terenie samej Biskupizny – starsi mistrzowie uczestniczą w lekcjach regionalnych dla młodzieży, dzieląc się swoją wiedzą i umiejętnościami tańca i śpiewu. Grupy zorganizowane przyjeżdżające do Domachowa czy Krobi zawsze witane są przez kapelę dudziarską.

Swego rodzaju kulminację wszystkich działań stanowi organizowany co roku w Domachowie Festiwal Tradycji i Folkloru. Impreza ta, będąca jedną z większych z tego rodzaju w województwie wielkopolskim, cechuje się przede wszystkim tym, że przy organizacji jednoczy niemal wszystkie instytucje i organizacje pozarządowe funkcjonujące na terenie gminy Krobia. Miejscowe zespoły przygotowują inscenizację wybranego obrzędu, koła gospodyń zajmują się stroną kulinarną, jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej odpowiada za zabezpieczenie imprezy i parkingi, pojawiają się bryczki, stoiska z rękodziełem, strefa zabaw dla najmłodszych, jest nawet towarzyszący

Ryc. 6. Darcie pierza w Domachowie
 Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

Ryc. 7. Festiwal Tradycji i Folkloru w Domachowie
 Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

imprezie co roku rajd rowerowy oraz zorganizowany w minionym roku po raz pierwszy półmaraton dla miłośników biegania. Na scenie zaś pojawiają się gwiazdy z kraju (np. Kapela ze Wsi Warszawa, Tęgie Chłopy), jak i zagranicy (Testamentum Terrae z Białorusi, Urmuli z Gruzji). Wszystko to sprawia, że do liczącej niecałe 500 mieszkańców wioski co roku zjeżdża około dwutysięczna publiczność.

Festiwal to impreza największa, jednak nie jedyna. W ciągu całego roku organizowane są potańcówki przy muzyce tradycyjnej oraz inscenizacje tradycyjnych obrzędów w ramach „Biskupiańskiego Roku Obrzędowego”. Można właściwie powiedzieć, że nie są to inscenizacje, a prawdziwe obrzędy, bowiem tradycyjne imprezy, takie jak kończący karnawał podkoziołek czy ostatnia zabawa przed adwentem – katarzynki, kontynuowane są bez przerwy od najdawniejszych lat. Co ważniejsze, cieszą się coraz większym zainteresowaniem i przyciągają uczestników także z większych ośrodków miejskich jak Poznań i Warszawa.

W ostatnich latach zainteresowanie Biskupizną oraz jej rozpoznawalność w dużych miastach znacząco wzrosły. Częściowo jest to zasługą występujących zespołów. Dużą rolę odegrało też nawiązanie współpracy z warszawskim stowarzyszeniem „Dom Tańca”, zajmującym się promocją i upowszechnianiem tradycyjnych tańców i muzyki wiejskiej. Stowarzyszenie od trzech lat organizuje na Biskupiznie, jako najbardziej charakterystycznym regionie Wielkopolski, festiwal pod nazwą „Tabor Wielkopolski”. Odbывается się on w okresie letnich wakacji i trwa tydzień. W ramach imprezy odbywają się różnego rodzaju warsztaty obejmujące praktycznie wszystkie dziedziny lokalnej kultury ludowej – od tańców i śpiewów po kulinaria i stolarstwo. Przewodnią idea to „wieś uczy miasto”, czyli miłośnicy folkloru, przede wszystkim z dużych aglomeracji uczą się u wiejskich mistrzów ze starszego pokolenia, pamiętającego jeszcze tradycyjną wieś.

W 2015 roku współpraca instytucji i organizacji związanych w różny sposób z Biskupizną została sformalizowana przez zawiązanie Partnerstwa na rzecz Biskupizny. Sygnatariusze Partnerstwa zadeklarowali chęć wspólnych działań przy organizacji imprez, promocji Biskupizny oraz realizacji projektów związanych z dziedzictwem kulturowym. Pierwszym działaniem Partnerstwa stało się podjęcie starań o wpisanie krajobrazu kulturowego Biskupizny na krajową listę dziedzictwa niematerialnego. W

tym celu podjęto prace na strategią rozwoju dla Biskupizny. Ponadto nawiązano współpracę z Instytutem Etnologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który w roku bieżącym prowadzi będzie badania terenowe na Biskupiznie.

Wszystkie opisane wyżej działania przyczyniają się do zachowania trwałości folkloru biskupiańskiego. Ich skuteczność zaobserwować można przede wszystkim dzięki wzrostowi zainteresowania młodzieży uczestnictwem w zespołach folklorystycznych. Wzmacnia się także poczucie tożsamości lokalnej wśród mieszkańców. Pojawiają się nowe inicjatywy, w luźny sposób nawiązujące do biskupiańskiego folkloru czy też adaptujące go do kultury nowoczesnej. Warto wymienić Grupę „Kryza”, która przygotowała pokaz mody ubrań współczesnych wykorzystujących motywy zapożyczone ze strojów biskupiańskich. Pokaz ten zatytułowany „Paryski SZYK biskupiański DRYG” cieszył się ogromną popularnością i prezentowany był już w różnych regionach kraju, także na imprezach organizowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Podobną inicjatywą jest zespół Cztery Mile Lasu, który do muzyki rockowej „przemycza” teksty i melodie biskupiańskie. Ogromnym zainteresowaniem szerokiej publiczności, także spoza samej gminy Krobia, cieszą się występy Grupy Teatralnej „Na Fali”, której pełne humoru spektakle przedstawiane są w całości w biskupiańskiej gwarze. Grupa, skupiająca młodzież, zdobywa liczne nagrody w różnego rodzaju przeglądach gwarowych, jednak nie stroni też od poważniejszych tematów, poruszających problemy współczesnej młodzieży.

Produkty turystyczne

Zdecydowana część ww. elementów, służąca budowaniu lokalnej tożsamości i promocji regionu, z równym powodzeniem mogłaby znaleźć się w części poświęconej branży turystycznej. Z pewnością dotyczy to Festiwalu Tradycji i Folkloru, który jednorazowo ściąga na Biskupiznę najwięcej turystów i tym samym doskonale służy promocji innych produktów. To samo dotyczy pozostałych imprez organizowanych w ciągu roku.

Między innymi ze względu na organizowane imprezy władze gminy Krobia zdecydowały o zorganizowaniu w Domachowie Centrum Kultury Biskupiańskiej. W 2012 roku powstał Biskupiański Gościniec przy zabytkowym drewnianym kościele. W

Ryc. 8. Grupa Teatralna „Na Fali”
Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

miejscu tym organizowane są przedsięwzięcia mające na celu wzmocnienie lokalnej tradycji i tożsamości, ale również podejmowane są wycieczki oraz organizowane warsztaty tematyczne dla grup z zewnątrz. W oparciu o historię i tradycję miejscowości utworzono grę terenową (tzw. quest) pt. „W poszukiwaniu domachowskiego skarbu”. Specjalnie z myślą o turystach przygotowano materiał filmowy ukazujący wnętrze domachowskiego kościoła, które nie zawsze jest dostępne dla zwiedzających. Film dostępny jest w internecie i można go błyskawicznie wywołać na ekran smartfona za pośrednictwem kodu QR zamieszczonego na tablicy ogłoszeń przy świątyni.

W oparciu o te wszystkie elementy utworzona została oferta całonocnego pobytu w Domachowie – „Przystanek Biskupizna”. Jest to oferta skierowana w głównej mierze do młodzieży. Zawiera w sobie quest, zwiedzanie kościoła, poznanie historii Biskupizny i gwary oraz konkurs gwarowy, warsztaty kulinarne, a także cieszące się dużą popularnością podchody z różnymi zadaniami sprawnościowymi na trasie.

W celu dalszego rozwoju turystyki podjęto starania o włączenie Domachowa do Sieci Najciekawszych Wsi, docelowo mającej obejmować pięćdziesiąt miejscowości w Polsce. Planowany jest rozwój infrastruktury turystycznej, która obecnie przede wszystkim pod kątem bazy noclegowej i gastronomicznej jest niewystarczająca.

Rozwojowi turystyki służą utworzone szlaki turystyczne. Powstał Biskupiański Szlak Turystyczny przebiegający przez wszystkie miejscowości Biskupizny. W każdej z nich stanęła tablica przedstawiająca pokrótce historię miejscowości oraz wskazująca najciekawsze miejsca. Utworzono też Biskupiański Szlak Kulinaryny, którego otwarcie miało miejsce na II Festiwalu Tradycji i Folkloru. Towarzyszyła temu publikacja w formie książki kucharskiej z tradycyjnymi potrawami biskupiańskiej kuchni. W projekt zaangażowały się wszystkie koła gospodyń, działające na Biskupiźnie oraz lokalni przedsiębiorcy promujący swoje produkty, wśród których należy wymienić kiełbasę biskupiańską oraz chleb biskupiański. Dzięki pobytowi w okolicach Krobi Adama Mickiewicza Biskupizna znalazła się również na szlaku mickiewiczowskim, co zaowocowało zaistnieniem w takich publikacjach jak „Wędrówki z Panem Tadeuszem” oraz „Kulinarne podróże z Panem Tadeuszem” Andrzeja Kuźmińskiego.

Ryc. 9. Izba biskupiańska w Muzeum Stolarstwa i Biskupizny w Krobi
Źródło: archiwum Gminnego Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi

W 2015 roku miłośnicy krótkofalarstwa zainicjowali kolejny szlak – Biskupiański Szlak Radiowy, którego celem jest promowanie i rozpowszechnianie wiedzy o Biskupiznie i wydarzeniach na niej organizowanych drogą radiową. W planach zaś pozostaje utworzenie szlaku drezynowego na nieczynnej linii kolejowej łączącej Krobię z Domachowem.

Należy wspomnieć o Muzeum Stolarstwa i Biskupizny w Krobi prowadzonym przez Fundację Ziemi Krobskiej im. Prof. Rajmunda Teofila Hałasa. Miejsce to jest unikatowe w skali europejskiej. Mieści się w budynku Fabryki Mebli powstałej w roku 1922, która przetrwała do obecnych czasów w stanie niezmiennym, wraz z oryginalnym wyposażeniem częściowo pochodzącym aż z połowy XIX stulecia. Muzeum posiada również bogatą ofertę warsztatów rękodzielniczych w dużej mierze opartą o dziedzictwo Biskupizny.

Podsumowanie

Obecnie mikroregion Biskupizny staje się doskonałym przykładem tego jak można zagospodarować bogactwo historii, a przede wszystkim dziedzictwa kulturowego terenów wiejskich. Charakterystyczny folklor biskupiański stworzył szerokie możliwości budowania wizerunku regionu, jego promocji oraz wzmacniania poczucia tożsamości lokalnej mieszkańców. Możliwości te w dużej mierze są wykorzystywane przez oparcie o spuściznę Biskupizny polityki promocyjnej władz samorządowych, ale także przez działalność różnego rodzaju organizacji pozarządowych i grup nieformalnych.

W ostatnich latach pojawiło się wiele publikacji, wśród których wymienić można album „Biskupiański Rok Obrzędowy” wydany przez Gminne Centrum Kultury i Rekreacji w Krobi, a dofinansowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Ukazały się płyty Biskupiańskiego Zespołu Folklorystycznego z Domachowa i Okolic oraz Grupy „Na Fali”. Ponadto nagranie kapeli biskupiańskiej znalazło się na płycie promującej Polskę na międzynarodowych targach WOMEX w Hiszpanii w 2014 roku. Inspiracji na Biskupiznie szukają też artyści z zewnątrz – aranżacje piosenek biskupiańskich znalazły się m.in. na płycie poznańskiej formacji DagaDana, warszawskiej Janusz Prusinowski Kompania, a w wykonaniu łódzkiej grupy „Dziki Jabłko” w popularnym programie „Must be the music” w 2013 roku. Wszystko to wzmacnia i coraz bardziej urzeczywistnia szanse na przetrwanie tego unikalnego folkloru, który jeszcze w latach 9. XX wieku zdawał się coraz bardziej chylić ku upadkowi.

Pojawiają się obawy, że wciągnięcie biskupiańskiego folkloru w różne przedsięwzięcia promocyjne, turystyczne i ogólnie biznesowe – jego komercjalizacja spowoduje częściowe jego zafałszowanie. Zagrożenie to pozostaje realne, zwłaszcza w kontekście wymierania starszego pokolenia, które wychowywało się w tej kulturze i obecnie jest jej głównym depozytariuszem. Z drugiej strony pewne zmiany są nieuniknione, a wręcz konieczne do tego, aby kolejne pokolenia mogły dalej utożsamiać się z biskupiańskim dziedzictwem i szukać w nim inspiracji do działalności kulturalnej czy biznesowej. Niezbędne jest zatem odpowiednie wyważenie pomiędzy działaniami mającymi na celu podtrzymanie tradycji (warsztaty, tradycyjne imprezy, lekcje) a tę tradycję przekształcającymi na współczesne potrzeby. Zachowanie równowagi wpłynie korzystnie

na obydwaj rodzaje działalności i powodować będzie wzmacnianie poczucia tożsamości u mieszkańców w oparciu o ciągle żywą i aktualizowaną kulturę budowaną w oparciu o szacunek do przeszłości.

Osoby zainteresowane folklorem biskupiańskim i wszystkich chętnych do odwiedzenia regionu są zapraszane do kontaktu z Gminnym Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi (ul. Powstańców Wlkp. 27, 63-840 Krobia, tel. 65 57 11 320). Informacje na temat organizowanych wydarzeń znajdują się również na stronie www.biskupizna.pl oraz na profilu Biskupizna na facebook'u.

Bibliografia

- Bzdęga J., 1992a, *Biskupianie*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa, wydanie krytyczne pierwodruku z 1936 roku.
- Bzdęga J., 1992b, *Wesele biskupiańskie*, Gostyń.
- Czernik S., 1926, *Wieś Domachowo w XVI wieku*, Ziemia Gostyńska, nr 2.
- Grupa R., Miałkowski A., 2007, *Krobia i okolice – zarys dziejów*, Fundacja „Sąsiedzi Sąsiadom”, Krobia.
- Jankowiak S., 2000, *Biskupizna*, Duda i Koziół, nr 3/2000.
- Miałkowski A., 1986, *Szkice z dziejów Ziemi Krobskiej*, Poznań, Krobia.
- Rusiński W. red., 1959, *Dzieje wsi wielkopolskiej*, Poznań.
- Sierpowski S. red., 1979, *Dzieje Ziemi Gostyńskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- www.biskupizna.pl, dostęp 16.02.2016.
- www.krobia.pl, dostęp 16.02.2016.

BISKUPIZNA AS AN EXAMPLE OF CULTURAL HERITAGE USE IN DEVELOPMENT AND PROMOTION OF TOURISM REGION

Summary. *Biskupizna is an ethnographic microregion situated in southwestern part of Greater Poland. The historical conditions such as subjection to Poznań's bishops or the early and beneficial (for the freed) affranchisement have created in the local citizens a sense of distinctiveness. In the effect a unique folk culture was created whose most interesting manifestations are: folk outfits, music and dances. Nowadays in Biskupizna countless initiatives take place and their goal is to keep alive and promote this folklore: running of various groups, organization of events that refer to the theme, creating groups that bring the elements of folklore into modern culture (fashion, rock music, theatre, educational workshops, etc.). Every year on the 2nd Sunday of September a great event for guests from our region and all folklore lovers from all over the country is organised – it is called Festival of Tradition and Folklore in Domachowo. In Krobia there is a private Museum of Carpentry and Biskupizna. Also, the citizens have created A Partnership for Biskupizna so as to put into practice new ideas concerning development of this region. Find out more on www.biskupizna.pl.*

Key words: rural tourism, folklore, heritage, Biskupizna, tradition

Translated by KINGA HALIGOWSKA

Edukacja kulinarna w gospodarstwach agroturystycznych

Dominik Orłowski

Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie

Wstęp

Obszary wiejskie ze swoim potencjałem kulturowym i przyrodniczym umożliwiają tworzenie zróżnicowanych produktów turystycznych. Na szczególną uwagę wśród osób prowadzących działalność agroturystyczną zasługuje wykorzystanie istniejącej różnorodności oraz wielkiego bogactwa kuchni regionalnej [Ditrich 2012]. W trakcie podróżowania i poznawania lokalnych kultur gastronomicznych często następuje przełamywanie barier żywieniowych, gdyż konsumuje się coś, czego się dotąd nie znało albo jedynie o tym słyszało. Proces ten na ogół ma miejsce nie w luksusowej restauracji, ale przy straganie na wiejskim targu lub w gospodarstwie rolnym specjalizującym się w produkcji określonych wyrobów kulinarnych [Świtłała-Trybek 2014].

W każdej części Polski turysta kulinarny może spróbować tradycyjnych produktów żywnościowych i potraw regionalnych, których przeważająca większość jest dostępna wyłącznie w gospodarstwach agroturystycznych. Dla poszukiwaczy i miłośników autentycznych smaków stanowią one nie lada atrakcję, zwłaszcza gdy lokalne specjalia kulinarne są niedostępne w sieciach handlowych lub zakładach gastronomicznych, które zlokalizowane są w miejskiej przestrzeni. Podróże kulinarne zdobywają w ostatnich latach szczególne uznanie na świecie, w tym i w Polsce, gdyż regionalne potrawy oraz napoje stają się nie tyle „smakowitym” dodatkiem do wrażeń z podróży, ale celem samym w sobie podejmowanego wyjazdu turystycznego [Zieliński 2015].

Współcześnie na szczególną uwagę na wiejskim rynku turystycznym zasługują wszelkie aspekty kultury kulinarnej, m.in.: tradycyjne surowce i produkty spożywcze, zwyczaje żywieniowe, rodzaj pożywienia, sposoby jego przygotowywania, a także sam proces konsumpcji. Widoczne zainteresowanie dziedzictwem kulinarnym obszarów wiejskich jest szansą na rozwój miejscowej przedsiębiorczości oraz zachowanie kultury ludowej związanej bezpośrednio lub pośrednio z pożywieniem [Orłowski, Woźniczko 2015b]. Właściciele gospodarstw agroturystycznych w swojej ofercie turystycznej proponują rozmaite działania edukacyjne, które są kierowane do wszystkich grup wiekowych turystów, a ich głównym celem jest nabycie lub rozwój umiejętności praktycznych związanych z nauką kuchni regionalnej.

Celem pracy jest ukazanie działań edukacyjnych podejmowanych w ramach turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich, które są oferowane przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych zrzeszonych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych (OSZE). Do przygotowania opracowania zastosowano badania niereaktywne (ang. *no-reactive research*) – metodę analizy treści (ang. *content analysis*), w których wykorzystano

dane wtórne pochodzące z literatury przedmiotu i technikę obserwacji uczestniczącej podczas wizyt studyjnych w 2015 roku do gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych w różnych częściach Polski, które należą do OSZE.

Turystyka kulinarna i jej powiązania z agroturystyką

Spożywanie różnorodnych potraw i napojów może być czymś więcej niż tylko zwykłym zaspokojeniem głodu i pragnienia. Kulinaria mogą być wyrafinowanym sposobem poznawania danego kontynentu, kraju, regionu lub konkretnej miejscowości za pomocą doświadczenia odmiennych smaków, kultur, obyczajów i tradycji. Mogą być także zaproszeniem do dialogu, czyli pretekstem do poznania innego człowieka w przestrzeni turystycznej [Stasiak 2013].

Istotą zjawiska nazywanego turystyką kulinarną jest zróżnicowanie geograficzne tradycji gastronomicznych, gdzie zdaniem Andrzeja Kowalczyka [2008, 2011] do głównych czynników mających wpływ na atrakcyjność kulinarną kraju, regionu lub miejscowości należą: odmienność danej kuchni względem innych kuchni, jej zróżnicowanie, jak również trzymanie się tradycyjnych receptur. Ten sam badacz [Kowalczyk 2005] słusznie zauważył, że z punktu widzenia osób uprawiających turystykę kulinarną szczególnie ważne są odmienność i różnorodność:

- smaków potraw (słodki, słony, kwaśny, gorzki, ostry, umami);
- składników podstawowych potraw (surowce oraz produkty pochodzenia roślinnego i zwierzęcego);
- dodatków do potraw (zioła, przyprawy, marynaty, sosy, dipy, oliwy i octy smakowe);
- sposobu przyrządzania potraw (gotowanie, duszenie, smażenie, pieczenie);
- sposobu ich podawania (np. w oryginalnych naczyniach, na liściach palmy, na desce drewnianej lub kamieniu);
- przyjętego sposobu ich spożywania (uzależniony od kręgu kulturowego i miejsca, w którym gość spożywa posiłek np. za pomocą rąk, sztućców, pałeczek bambusowych lub bezpośrednio z naczynia).

Obserwowana w ostatnich latach na świecie i w Polsce fascynacja szeroko rozumianym dziedzictwem kulinarnym pozwala twierdzić wręcz o istniejącej modzie, która związana jest z zapotrzebowaniem społecznym na to zagadnienie [Tomczyk-Miczka 2011]. Poświęcanie tematom żywieniowym znacznej uwagi nie pozostaje bez wpływu na styl życia społeczeństw, a co za tym idzie, na wyraźnie zarysowujące się trendy w turystyce międzynarodowej i krajowej. Turystyka kulinarna oferuje możliwość poznawania różnych aspektów żywności i sposobów, w jaki możemy łączyć się dla jedzenia i poprzez jedzenie [Tomczyk-Miczka 2015].

W wielu krajach rośnie świadomość możliwości wykorzystania produktów spożywczych w kształtowaniu i wzmacnianiu tożsamości kulturowej regionu. Tradycyjnie wytwarzana żywność jest również istotnym czynnikiem rozwoju lokalnego i regionalnego przede wszystkim na obszarach wiejskich. Rośnie też znaczenie specjałów kulinarnych w turystyce, co częściowo jest wynikiem zmian społecznych i kulturowych

w społeczeństwie, w którym zainteresowanie jakością żywności, ekologią, aspektami zdrowotnymi oraz tradycją kulinarną poprzednich pokoleń staje się coraz bardziej istotne [Gralak 2013].

Turystyka kulinarna według Dominika Orłowskiego i Magdaleny Woźniczko [2015a] jest „tematycznym podróżowaniem w celu poznawania lokalnych, regionalnych i narodowych surowców, produktów żywnościowych, a także tradycyjnych potraw w przestrzeni turystycznej, zarówno obszarów wiejskich, jak i miejskich. Ten rodzaj turystyki przynosi satysfakcję jej uczestnikom poprzez czerpanie przyjemności z możliwości osobistego doświadczania nowych smaków i zapachów oraz wracania do tych już wcześniej poznanych. Odbywa się to poprzez udział w wydarzeniach kulinarnych, przemierzając szlaki kulinarne, odwiedzając lokale gastronomiczne, zwiedzając muzea ukierunkowane na sztukę kulinarną, podpatrując procesy technologiczne w zakładach przetwórstwa spożywczego, jak i w trakcie nauki sporządzania konkretnych specjałów kulinarnych” [Woźniczko i in. 2015].

Na obszarach wiejskich turystyka kulinarna rozwija się głównie w regionach i miejscowościach, które specjalizują się w wytwarzaniu określonych produktów rolnych lub są znane z tradycji kulinarnych, jakie są kultywowane w odwiedzanym przez turystów miejscu. Degustacja lokalnych potraw i tradycyjnych produktów żywnościowych jest połączona często z możliwością ich bezpośredniego zakupu. Odbywa się przede wszystkim u gospodarza na miejscu, w przystosowanym do przyjęcia turystów gospodarstwie rolnym, małym zakładzie wytwórczym, w trakcie organizowanych wydarzeń kulinarnych lub na autentycznym wiejskim targu, które w zglobalizowanym świecie stały się bezcenną i wręcz pożądaną atrakcją dla turystów kulinarnych [Mika 2007].

Warto wspomnieć, że autentyczne dziedzictwo kulinarne jest coraz częściej traktowane jako jeden z elementarnych czynników rozwoju turystyki na terenach wiejskich. Turyści z dużych aglomeracji miejskich w trakcie swojego pobytu na wsi oczekują wręcz regionalnych doznań smakowych, jak również degustacji oraz zakupu tradycyjnej żywności, która została sporządzona przy zastosowaniu dawnych metod, urządzeń i przepisów kulinarnych [Woźniczko, Orłowski 2010].

Istnieje wiele motywów wyboru turystyki kulinarnej, które są uzależnione od indywidualnych zainteresowań poszczególnych turystów. Do najważniejszych motywów związanych z tradycyjną żywnością i regionalnym żywieniem, które skłaniają turystów kulinarnych do wyjazdu na obszary wiejskie zalicza się [Orłowski, Woźniczko 2014, 2015b]:

- czynny udział w degustacjach tradycyjnych produktów żywnościowych i potraw regionalnych, które są przygotowywane przez koła gospodyń wiejskich, lokalne grupy działania lub właścicieli gospodarstw agroturystycznych;
- aktywne uczestniczenie w prezentacjach lokalnego dziedzictwa kulinarnego, które organizowane są w wiejskich obiektach użyteczności publicznej;
- zwiedzanie domowych muzeów zlokalizowanych na wsi, które prezentują materialne zabytki związane z dawnym wyposażeniem wykorzystywanym w wiejskiej kuchni do sporządzania posiłków i przetwórstwa żywności;

- poruszanie się szlakami kulinarnymi, które przebiegają w całości przez obszary wiejskie, gdzie każdy punkt tematycznego szlaku prezentuje konkretny aspekt dziedzictwa kulinarnego regionu;
- wizyty w folklorystycznych zakładach gastronomicznych, które oferują kuchnię regionalną i zlokalizowane są w drewnianych budynkach nawiązujących do specyfiki regionu etnograficznego wraz z wyposażeniem, strojami ludowymi obsługi oraz folklorem muzycznym prezentowanym turystom;
- uczestniczenie w świętach, festynach, kiermaszach, jarmarkach i konkursach kulinarnych, gdzie na atrakcyjnie udekorowanych stoiskach jest prezentowane wiejskie dziedzictwo kulinarne, które jest typowe dla konkretnej miejscowości lub regionu;
- wizyty w małych i rodzinnych manufakturach wytwarzających tradycyjne i regionalne produkty żywnościowe, gdzie turyści mogą zobaczyć cały proces technologii produkcji, zdegustować konkretny wyrób oraz nabyć jako kulinarną pamiątkę turystyczną z danej wsi;
- spotkania z miejscowym miłośnikiem i propagatorem regionalnej kuchni, które połączone jest z degustacją dań przez niego przygotowanych na bazie lokalnych i tradycyjnych produktów żywnościowych;
- uczestniczenie w jednodniowych lub weekendowych szkoleniach kulinarnych, które są organizowane przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych lub koła gospodyń wiejskich;
- pobyty w gospodarstwach agroturystycznych, które w ofercie żywieniowej proponują wypoczywającym w nich turystom autentyczną kuchnię regionalną;
- uczestniczenie w wycieczkach tematycznych związanych z prezentowaniem lokalnego lub regionalnego dziedzictwa kulinarnego, które organizowane są we współpracy z lokalnymi grupami działania, kołami gospodyń wiejskich i właścicielami gospodarstw agroturystycznych;
- zakup i kolekcjonowanie regionalnych wydawnictw, które dotyczą wszelkich zagadnień związanych z wiejskim dziedzictwem kulinarnym;
- samodzielne zbieranie warzyw, owoców i ziół, które często pochodzą z bardzo starych odmian, a następnie ich przetwarzanie w kuchni znajdującej się w gospodarstwie agroturystycznym i przy pomocy miejscowej gospodyni;
- uprawianie wędkarstwa na rzekach, jeziorach lub morzu, które znajdują się w pobliżu gospodarstwa agroturystycznego, a następnie przygotowywanie ryb w kuchni przy pomocy miejscowej gospodyni lub samemu;
- uprawianie myślistwa w kompleksach leśnych, które znajdują się w pobliżu gospodarstwa agroturystycznego, a następnie przygotowywanie mięsa w kuchni przy pomocy gospodyni lub gospodarza albo samemu;
- odwiedzanie wiejskich targowisk z produktami rolnymi pochodzącymi z małych, ekologicznych i tradycyjnych upraw roślin oraz hodowli zwierząt;
- kupowanie lokalnych składników na przydrożnych straganach, które są wykorzystywane do samodzielnego przygotowania posiłków w gospodarstwie agroturystycznym lub we własnym domu po powrocie z wypoczynku na wsi;

- poszukiwanie unikalnych produktów spożywczych w miejscowych sklepach z żywnością, które wpływają na przygotowanie oryginalnych potraw, które charakteryzują dany region lub wieś;
- korzystanie ze sprzedaży bezpośredniej żywnościowych produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych u rolników, właścicieli rodzinnych manufaktur, członków kół gospodyń wiejskich lub właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

Rozwój turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich przez podejmowanie aktywności w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulinarnego w usługach agroturystycznych jest alternatywą dla prowadzonej działalności rolniczej. Szczególnie istotne jest to w przypadku osób starszych niepracujących już czynnie w gospodarstwie rolnym. Doświadczone przez lata gospodynie wiejskie, ale też i sami gospodarze dbający o tradycje kulinarne swoich przodków – wpływają przy pomocy nowych pokoleń lub za pomocą rozmaitych inicjatyw podejmowanych w społeczności lokalnej, jak np. aktywne członkostwo w kole gospodyń wiejskich, na wzrost atrakcyjności oferty żywieniowej w gospodarstwie agroturystycznym.

Seniorzy ze względu na posiadaną wiedzę o dawnych tradycjach kulinarnych i mający umiejętności praktyczne z zakresu sporządzania regionalnych potraw oraz tradycyjnych napojów bezalkoholowych lub alkoholowych głęboko zakorzenionych w lokalnej tradycji – przyczyniają się do rozwoju czy wręcz tworzenia turystyki kulinarnej w gospodarstwach agroturystycznych. Niepowtarzalność oraz bogactwo doświadczeń, które wiążą się zarówno z pobytem w gospodarstwie rolnym, jak i doznaniem kulinarnymi sprawiają, że wiejska turystyka kulinarna jest formą turystyki, która w ostatnim czasie cieszy się coraz większym zainteresowaniem ze strony turystów [Dorocki, Struś 2015].

Na obszarach wiejskich, to przede wszystkim turyści kulinarni doceniają możliwość bezpośredniego kontaktu z aktywnym uczestnictwem w procesie wytwarzania i zakupu tradycyjnie produkowanej żywności przez rolników, którzy prowadzą działalność agroturystyczną. W trakcie pobytu w gospodarstwie agroturystycznym mogą nawet pokusić się o przedłużenie swojego pobytu w jednym miejscu ze względu na dostępność regionalnych produktów spożywczych oraz atrakcje kulinarne, które są z nimi związane [Gralak 2012].

Wraz z odpowiedzią na obserwowany w zglobalizowanym świecie wzrost tempa życia, którego wyrazem jest m.in. „fast food”, przybiera na sile zainteresowanie życiem i żywnością w stylu unikalnym, czyli *slow life* i *slow food* [Dorocki, Struś 2015]. Z wyników badań przeprowadzonych przez Martę Pisarek [2011]. można stwierdzić, że idea *slow food* w pełni wpisuje się w agroturystykę, a większość badanych osób jednoznacznie deklaruje, że dodanie do oferty gospodarstw agroturystycznych rozmaitych atrakcji kulinarnych wpływa na postrzeganie ich jako interesujących.

W opinii Krzysztofa Widawskiego [2011] turystą kulinarnym jest osoba z wyższym wykształceniem, która rzadziej podróżuje z małymi dziećmi, ma wyższy niż przeciętnie dochód, jest skłonna do udziału w różnego rodzaju ofercie okołogastronomicznej, takiej jak udział w festiwalach, jarmarkach, pokazach czy degustacjach. Tacy turyści

skłonni są więcej zapłacić za produkty kojarzone lokalnie i poszukują takich specjalów kulinarnych, które wyrażają lokalną tożsamość, a przy tym są skłonni zapłacić za ten walor więcej niż wynosi koszt przeciętnego posiłku. Osoby uprawiające turystykę kulinarną tzw. *foodies*, czyli smakosze, poszukują doznań smakowych, pragną poszerzać swoją wiedzę zarówno o produktach żywnościowych, jak i metodach ich wytwarzania oraz są zainteresowani bezpośrednim zakupem żywności tradycyjnej i regionalnej [Woźniczko i in. 2015].

Wiejskie dziedzictwo kulinarne w ofercie żywieniowej i działalności edukacyjnej gospodarstw agroturystycznych

Występująca powszechnie kultura masowa powoduje, że wielu mieszkańców Europy Zachodniej, w tym także i Polski poszukuje swoich korzeni, a zwłaszcza wraca do smaków oraz zapachów zapamiętanych z dzieciństwa przy stole i w kuchni. Turyści mieszkający na co dzień w dużych aglomeracjach miejskich poszukują na obszarach wiejskich specjalów kulinarnych, które są charakterystyczne dla określonego regionu czy konkretnej miejscowości, w której wytwarza się konkretny produkt tradycyjny lub regionalny. W związku z tym wiejskie dziedzictwo kulinarne nabiera coraz większego znaczenia w działalności agroturystycznej [Józefczyk, Ruda 2007].

Turyści wypoczywający na obszarach wiejskich, jak słusznie zauważa Anna Jęczmyk, „uczestniczą w różnych formach turystyki, które mają albo mogą nie mieć związku z gospodarstwem rolnym. Z wypoczynkiem na wsi najczęściej jest kojarzona agroturystyka, która dostosowuje się do potrzeb odbiorców, gdzie coraz częściej konsumenci poszukują żywności regionalnej. Aspekt kulinarny związany z potrzebą poznania, próbowania i doświadczenia produktów żywnościowych czy potraw typowych dla konkretnego miejsca lub regionu podczas podróży turystycznych staje się coraz bardziej pożądanym” [Jęczmyk 2015].

Ważną cechą podkreślającą unikalność i jakość pobytu w gospodarstwie agroturystycznym jest oryginalna oferta usług żywieniowych, której doskonałym wyróżnikiem jest regionalne dziedzictwo kulinarne [Kuźniar 2010]. Oferta żywieniowa jako działalność usługowa gospodarstw agroturystycznych jest związana przede wszystkim z gospodarstwami drobnotowarowymi o wielokierunkowej produkcji. Na bazie większości produktów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, które pochodzą z własnego gospodarstwa – przygotowuje się posiłki dla turystów, a tylko wybrane składniki, których gospodarze nie mogą wytworzyć samemu są bezpośrednio kupowane w sieci placówek handlowych [Sammel 2009].

Współczesna agroturystyka proponuje szeroką gamę usług agroturystycznych, wśród których Michał Sznajder i Lucyna Przezbórska [2006] wyróżnili agrogastronomię, która jest integralną częścią tej formy turystyki, a jej istotą jest różnorodność powodująca, że posiłki oferowane w jednym gospodarstwie są odmienne od posiłków oferowanych w innym. Turyści przebywający w gospodarstwie rolnym mogą spożywać posiłki sporządzone we własnym zakresie, korzystać z prowadzonej karczmy regionalnej przez gospodarzy lub oferowanych usług żywieniowych przez cały dzień w

gospodarstwie agroturystycznym. Według M. Sznajdera i L. Przezbórskiej, zazwyczaj spotyka się następujące formy świadczenia usług agrogastronomicznych:

- w domu, gdzie turyści przebywający w gospodarstwie agroturystycznym spożywają wszystkie posiłki z rodziną rolnika;
- w jadalni, gdzie turyści spożywają posiłki bez udziału rodziny rolnika, a godziny wydawania posiłków oraz menu są narzucone przez właściciela gospodarstwa agroturystycznego;
- w karczmie regionalnej prowadzonej przez rolnika, gdzie z posiłków korzystają turyści przebywający w danym gospodarstwie agroturystycznym, a także goście z zewnątrz;
- na polach piknikowych, w ogrodach lub nad wodą, gdzie turyści spożywają proste posiłki niewymagające specjalnego przygotowania i mogą podziwiać walory przyrodnicze gospodarstwa agroturystycznego [Sznajder, Przezbórska 2006].

Turysta korzystający z usług agroturystycznych rozwija swoją wiedzę i umiejętności w trakcie pobytu w gospodarstwie rolnym przez możliwość aktywnego uczestniczenia w procesie produkcji i pozyskiwania żywności. W gospodarstwie agroturystycznym może przez pomoc i bezpośrednie uczestniczenie w działalności produkcyjnej poznać część gospodarstwa, które spełnia funkcję użytkową, obejmującą sady owocowe, warzywniki, pasieki lub ogródki zielarskie. Interesujący może być dla niego zakres pracy i często wykazuje chęć uczestniczenia w pracach przy zbiorze warzyw i owoców. Dużą atrakcją turystyczną, a jednocześnie formą edukacji jest kontakt ze zwierzętami chowanymi w gospodarstwie rolnym, który ukazuje zainteresowanym turystom, jak dużo pracy trzeba włożyć, żeby pozyskać w finalnym etapie rozmaite produkty żywnościowe pochodzenia zwierzęcego [Marks i in. 2007].

Działalność kulinarna gospodarstw agroturystycznych nie ogranicza się jedynie do zaoferowania własnych wyrobów kulinarnych, lecz nadaje również okazjonalność uczestniczenia w ich przygotowaniu oraz wytwarzaniu wspólnie z gospodynią. Turyści mogą w miarę specyfiki oferowanych produktów gastronomicznych partycypować w całym cyklu produkcyjnym, m.in. od etapu zbioru produktów rolnych po produkt finalny na talerzu [Dorocki, Struś 2015]. Gospodarstwo agroturystyczne zachęca do poznawania miejscowych oraz regionalnych tradycji kulinarnych, co przyczynia się do podejmowania różnorodnych działań edukacyjnych przez właścicieli gospodarstw świadczących usługi agroturystyczne. Turyści kulinarni doceniają walory edukacyjne, które związane są z uczestniczeniem w pracach kuchennych, nauką sporządzania regionalnych potraw i napojów oraz nabywaniem umiejętności związanych z tradycyjnym przetwórstwem żywności [Marks i in. 2007].

Wiejskie dziedzictwo kulinarne w Polsce jest znaczącym elementem oferty żywieniowej gospodarstw agroturystycznych, która umożliwia poznać turystom dawne zwyczaje i tradycje kulinarne regionu. Ułatwia również powiązać przeszłość z teraźniejszością, gdyż daje ono możliwość doświadczenia niezapomnianych przeżyć w czasie działań edukacyjnych, które prowadzone są w gospodarstwach agroturystycznych. Turyści kulinarni są zainteresowani poznawaniem dawnych technologii produkcji żywności, które często odbywają się za pomocą zabytkowych naczyń i urządzeń

kuchennych. Dodatkową atrakcją w trakcie prowadzonych warsztatów kulinarnych jest opowiadanie historii powstania konkretnej potrawy [Sieczko 2009]. Do przykładowych kulinarnych działań edukacyjnych, które prowadzone są w gospodarstwach agroturystycznych na terenie Polski zalicza się [Orłowski 2008]:

- mielenie mąki za pomocą różnego rodzaju zabytkowych żaren;
- tłuczenie kasz za pomocą różnego rodzaju zabytkowych stęp lub kaszarników
- tradycyjny wypiek chleba przy użyciu dawnych sprzętów: dzieży, niecki, po-grzebaczka, pomiotła i łopaty w piecach usytuowanych w domowej kuchni lub na zewnątrz gospodarstwa agroturystycznego w ogrodzie;
- wypiek różnego rodzaju ciast oraz ciasteczek – świątecznych lub obrzędowych przy użyciu tradycyjnych sprzętów i pieca kuchennego;
- wyrób i formowanie masła za pomocą różnego rodzaju drewnianych maselnic i drewnianych foremek;
- wyrób sera twarogowego prasowanego za pomocą płóciennego woreczka i różnego rodzaju drewnianych pras serowarskich;
- wyrób sera podpuszczkowego za pomocą worka płóciennego i drewnianych foremek otwartych lub zamkniętych;
- świniobicie, czyli pokazanie całego przebiegu uboju zwierząt rzeźnych;
- konserwacja mięsa zwierząt rzeźnych, dziczyzny i drobiu – suszenie, solenie, wędzenie przy użyciu tradycyjnych sprzętów kuchennych;
- przetwórstwo mięsa – produkcja kiełbasy, salcesonu, kaszanki, galarety;
- wędzenie i wyrób wędlin – szynki, baleronu, polędwicy;
- wędzenie oraz przetwórstwo ryb słodkowodnych i morskich przy wykorzystaniu domowych wędzarni oraz tradycyjnych sprzętów kuchennych;
- przetwórstwo warzyw i owoców, czyli kiszenie kapusty, kwaszenie ogórków, suszenie owoców, wyrób soków, konfitur, marmolad, dżemów i smażenie powideł za pomocą tradycyjnych sprzętów używanych w wiejskim gospodarstwie domowym: siekaczy, szatkownic, tasaków, kamionkowych garnków, słoików, drewnianych tłuków i beczek, płóciennych worków do suszenia owoców, pras do wyciskania soku, miedzianych kotłów do smażenia powideł;
- suszenie ziół i grzybów za pomocą płóciennych worków i płacht;
- tradycyjne podbieranie i odwirowywanie miodu w pasiece zlokalizowanej w sadzie owocowym lub w ogrodzie;
- tłoczenie oleju za pomocą tradycyjnych pras w przydomowej olejarni;
- sporządzanie napojów bezalkoholowych z wykorzystaniem owoców lasu i ogrodu – różnego rodzaju kwasów, np. buraczanego lub chlebowego, soku z brzozy, klonu, napojów miętowego lub z kwiatów czarnego bzu oraz podpiwka i kawy żółodziowej;
- sporządzanie napojów alkoholowych – nalewek owocowych i ziołowych, miodów pitnych, piw jasnych i ciemnych, win białych i czerwonych oraz bimbru;
- sporządzanie potraw regionalnych – jeśli jest możliwe, to przy użyciu tradycyjnego wyposażenia używanego w dawnej kuchni wiejskiej oraz na piecu opalonym drewnem;

- degustacja regionalnych potraw i tradycyjnych produktów żywnościowych przyrządzanych według wielopokoleniowych receptur – biesiady kulinarne oraz pokazy połączone ze szkoleniami dla różnych grup wiekowych turystów zainteresowanych poznawaniem wiejskiego dziedzictwa kulinarnego.

Turyści kulinarni przyjeżdżający do gospodarstwa agroturystycznego, oczekują od właścicieli obiektu licznych atrakcji tematycznych, które umożliwiają im ciągły kontakt z wiejskim dziedzictwem kulinarnym. W trakcie całego pobytu tzw. smakosze życzą sobie, aby mieć zagwarantowaną przez kwaterodawców możliwość poznawania nowych smaków, zgłębiania lokalnych tradycji żywieniowych oraz ciągłego doświadczania tożsamości kulinarnej wsi [Warmińska, Łoboda 2009].

Działania popularyzujące wiejskie dziedzictwo kulinarne w gospodarstwach agroturystycznych zrzeszonych w OSZE – wybrane przykłady

Bogactwo dziedzictwa kulinarnego występujące w wielu regionach Polski i umiejętność jego wkomponowanie w codzienny program oferowanych produktów turystycznych jest mocną stroną modelu gościnności w agroturystyce. Niewątpliwą atrakcją gospodarstwa agroturystycznego są edukacyjne pokazy przetwórstwa spożywczego oraz praktyczna nauka sporządzania regionalnych potraw i tradycyjnych produktów żywnościowych, które mają miejsce przy wykorzystaniu ekologicznych oraz lokalnych surowców pochodzących z gospodarstwa rolnego [Orłowski, Woźniczko 2008].

Udział w kulinarnym życiu gospodarstwa agroturystycznego jest obustronną wymianą doświadczeń pomiędzy gospodarzami świadczącymi tego rodzaju usługi, a gośćmi wypoczywającymi aktywnie i twórczo przez naukę w kuchni lub przydomowej manufakturze wytwarzającej regionalną żywność. Turyści kulinarni uczą się wykonywania rozmaitych czynności kuchennych, które są typowe dla danego specjału i poznają regionalne tradycje kulinarne, charakterystyczne dla odwiedzanego przez nich miejsca. Natomiast sami gospodarze mogą się wiele dowiedzieć od swoich gości o innych kuchniach regionalnych występujących w Polsce lub kuchniach narodowych na świecie czy też o nowych możliwościach przygotowywania żywności.

Warunkami sprzyjającymi do prowadzenia działalności edukacyjnej w zakresie kulinariów na terenie gospodarstwa agroturystycznego są przede wszystkim: jego położenie, posiadany sprzęt gospodarstwa domowego wykorzystywany dawniej i obecnie w kuchni, a także tradycyjna hodowla zwierząt oraz uprawa warzyw i owoców. Kulinarne zaplecze edukacyjne stanowią wszelkiego rodzaju budynki służące przetwórstwu żywności, jak np.: młyny wiatrowe i wodne, kaszarnie, domowe piekarnie, rzeźnie, wędzarnie, serownie, olejarnie, suszarnie, powidlarnie, tłoczarnie soków, pasieki i miodosytnie, winnice oraz przydomowe gorzelnie. Tego rodzaju obiekty w regionalnym stylu podnoszą dodatkowo atrakcyjność oferty turystycznej, która ukierunkowana jest na prowadzenie działań edukacyjnych dla turystów zainteresowanych bezpośrednim kontaktem z wiejskim dziedzictwem kulinarnym.

Popularną ofertą gospodarstw agroturystycznych w Europie są tzw. gospodarstwa edukacyjne, np. we Francji „Ferme Pédagogique”, gdzie dzieci i młodzież po-

znają lokalne potrawy oraz obserwują w całości proces ich wytwarzania [Dorocki, Struś 2015]. Do przedsięwzięć związanych z edukacją m.in. w zakresie poznawania i nauki przygotowywania specjałów kulinarnych w gospodarstwie rolnym, jakie są podejmowane w innych krajach europejskich zalicza się także: „Scuola in Fattoria” i „Fattorie Didattiche” we Włoszech, „Schule auf dem Bauernhof” w Szwajcarii, „Schule am Bauernhof” w Austrii, „Open Farms” and „City Farms” w Wielkiej Brytanii oraz Irlandii, a także „Granjas Escuelas” w Hiszpanii czy „School Boerderij” w krajach Beneluxu. Gospodarstwa edukacyjne tego typu rozwijają się od ponad 15 lat i mają swój ugruntowany wkład w rozwój idei wielofunkcyjnego ożywiania obszarów wiejskich Europy, a także przyczyniają się do rozwoju wiejskiej turystyki kulinarnej w jej aspekcie edukacyjnym [www.lifescienceopenspace.pl].

Rolnicy w Polsce z powodzeniem od wielu lat podejmują rozmaite inicjatywy edukacyjne, jednak dopiero po utworzeniu w 2011 roku OSZE ich działalność edukacyjna zyskała inny wymiar. Duże zasługi na rzecz rozwoju edukacji w gospodarstwach agroturystycznych przysługują Elżbiecie Kmicie-Dziasek [2015] oraz Klaudii Kieljan [2015], które z powodzeniem od kilku lat rozwijają i popularyzują nowoczesne podejście do edukacji na obszarach wiejskich. Ich działania przyczyniają się do tego, że gospodarstwo rolne, które oferuje usługi agroturystyczne jest atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych integrujących teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów.

Prawo do posługiwania się nazwą i logo „Zagroda edukacyjna” mają wyłącznie sprawdzone i rekomendowane przez system doradztwa rolniczego obiekty zlokalizowane na obszarach wiejskich i prowadzące zajęcia dydaktyczne oparte o własny potencjał rolniczy, w szczególności w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej, dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej oraz produkcji roślinnej lub zwierzęcej, a przede wszystkim przetwórstwa płodów rolnych. Zagrody te proponują zindywidualizowane programy edukacyjne wynikające z profilu gospodarstwa oraz pasji samych gospodarzy. Oferta turystyczna obejmuje pokazy i warsztaty aktywnie angażujące w zajęcia zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe, co w szczególności dotyczy turystów kulinarnych. Usługi edukacyjne są jedną z możliwych specjalizacji gospodarstw agroturystycznych i polegają na oferowaniu gościom przebywającym na wypoczynku – dodatkowego programu edukacyjnego związanego z działalnością gospodarstwa oraz wykorzystują szczególne umiejętności członków rodziny [Kmita-Dziasek 2015].

Wiejskie dziedzictwo kulinarne nabiera również w ostatnim czasie coraz większego znaczenia w codziennym i świątecznym spożywaniu posiłków w gospodarstwach agroturystycznych i zdecydowanie przyczynia się do rozwoju turystyki kulinarnej na obszarach wiejskich w Polsce. OSZE w swoich założeniach opiera się głównie na upowszechnianiu wiedzy na temat pochodzenia żywności. Tematyka zajęć oferowanych w ramach tego celu dotyczy żywności tradycyjnej i ekologicznej, kuchni regionalnej, przetwórstwa surowców pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, które wytwarzane są w gospodarstwie rolnym oraz poznawania zwyczajów związanych z przygotowaniem potraw, bo często wyróżniają one jakiś region lub konkretną miejscowość.

W OSZE większość gospodarstw prowadzi edukację kulinarną. Zagrody te stawiają na praktyczne nauczanie o pochodzeniu żywności, o produktach wytwarzanych tradycyjnymi metodami oraz regionalnym i domowym przetwórstwie żywności. Oferowane przez nich wyżywienie oparte jest na lokalnych surowcach produkowanych w gospodarstwie i starych recepturach sporządzania potraw. Wiele zagród jest też członkiem Regionalnych Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne (RSRDK) – w Polsce jest 10 regionów, które funkcjonują w ramach Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne (ESRDK) – w Europie przystąpiło do niej 35 regionów, a inne prowadzą edukację w oparciu o produkty, które zostały wpisane na krajową Listę Produktów Tradycyjnych (LPT) lub pochodzą z rolnictwa ekologicznego [Kieljan 2015].

Przykładowe gospodarstwa agroturystyczne oferujące kulinarne programy edukacyjne

Gospodarstwo rolno-agroturystyczne „Dereniówka (woj. lubuskie) – oferta gospodarstwa bazuje na dużym doświadczeniu gospodyni Grażyny Dereń, jako kucharza oraz wielokrotnej laureatki ogólnopolskich konkursów kulinarnych m.in. „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”. Gospodyni jest znaną propagatorką regionalnego dziedzictwa kulinarnego na terenie województwa lubuskiego, gdyż oprócz prowadzenia kulinarnych działań edukacyjnych w swoim gospodarstwie, aktywnie publikuje artykuły w prasie rolniczej i realizuje filmy o żywnościowych produktach regionalnych Ziemi Lubuskiej. Oferta edukacyjna oparta jest o warsztaty kulinarne oraz kursy gotowania i pieczenia dla różnych grup wiekowych dzieci, ale przede wszystkim dorosłych. Program edukacyjny „Warsztaty kulinarne” obejmuje przygotowywanie produktów tradycyjnych, które zostały przez gospodynię wprowadzone na LPT, czyli: schab tradycyjny ślubicki, chleb domowy na zakwasie, pierogi z kaszą gryczaną i twarogiem, pierogi z kapustą i grzybami leśnymi oraz nalewka z owoców derenia. Do działań kulinarnych, jakie są oferowane w gospodarstwie zalicza się również tradycyjne przetwórstwo żywności, np. smażenie konfitur, wędzenie wędlin, kiszenie ogórków lub suszenie grzybów i owoców. Wszystkie sporządzone potrawy oraz produkty żywnościowe są przez turystów degustowane i omawiane na kolacji wspólnie z gospodynią prowadzącą warsztaty kulinarne [www.dereniowka.eu].

Gospodarstwo agroturystyczne „Trzy Świerki” (woj. warmińsko-mazurskie) – jest członkiem ESRDK, a gospodyni Sława Tarasiewicz oferuje swoim turystom autentyczną kuchnię regionalną, która oparta jest na produktach żywnościowych pochodzących z upraw ekologicznych. Proponowany przez gospodynię kulinarny program edukacyjny „Ciasto na wałku” zapoznaje z historią powstania sękacza mazurskiego i daje turystom praktyczną możliwość nauki jego wypieku tradycyjną metodą, a kończy się wspólną degustacją świeżo upieczonego ciasta, który jest wpisany na LPT. Inną propozycją skierowaną nie tylko dla dorosłych, ale także różnych grup wiekowych dzieci są zajęcia zatytułowane „Zioła naszych pól”, które są okazją do poznania najpospolitszych ziół, w tym przydatnych w kuchni domowej. W trakcie zajęć uczestnicy uczą się rozpoznawania popularnych roślin, a integralną ich częścią są ćwiczenia w komponowaniu herbat

ziołowych. Na zakończenie zajęć wszyscy degustują herbatę parzoną w XIX-wiecznym samowarze. Turyści wypoczywający w gospodarstwie agroturystycznym mają również okazję do kosztowania w trakcie oferowanych posiłków m.in. upieczonego wiejskiego chleba i ubitego masła, zrobionego twarogu, wędzonych dymem wędlin, ekologicznych konfitur z owoców, puszczańskich miodów, grzybów zebranych w lasach, ryb złowionych w pobliskim jeziorze oraz lokalnych nalewek [www.trzyswierki.dt.pl].

Gospodarstwo rolno-agroturystyczne „Pod lipą” (woj. podkarpackie) – obiekt ten jest uhonorowany wieloma nagrodami zdobytymi przez gospodynię Czesławę Zawadzką w ogólnopolskich konkursach, które związane są propagowaniem kultury kulinarnej, jak np. „Mistrzostwa Kulinarne Gospodarstw Agroturystycznych” i „Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów”. W swojej ofercie gospodarstwo ma pakiet edukacyjny dla dzieci i młodzieży pod nazwą „Od ziarenka do bochenka”, który ukazuje tradycyjne czynności oraz sprzęty związane z obróbką zboża od siewu do pozyskania mąki, budowę oraz wykorzystanie tradycyjnego pieca do wypieku chleba i innych produktów piekarniczych, jak np. podpłomyki lub popularne na Podkarpaciu proziaki. Tradycyjny wypiek chleba kończy się wspólną degustacją, w czasie której gospodyni przekazuje uczestnikom siedzącym przy stole zwyczaje związane z wypiekiem i rolą chleba w kulturze ludowej. Na terenie gospodarstwa agroturystycznego organizowane są również warsztaty kulinarne dotyczące produkcji wiejskiego masła i sera białego. Odbývają się one przy wykorzystaniu dawnych sprzętów kuchennych, czyli maselnicy i prasy do sera, które kiedyś służyły do przygotowania tych podstawowych produktów żywnościowych występujących w wiejskiej kuchni. Dużą atrakcją dla dorosłych turystów kulinarnych jest praktyczna nauka domowego robienia nalewek spirytusowych na bazie owoców, ziół i mleka oraz win z owoców ogrodowych, polnych lub leśnych, a nawet z warzyw w postaci ziemniaka lub dyni. Gospodyni wykorzystuje tradycyjne receptury oraz ekologiczne surowce, które pochodzą z przydomowego ogrodu i pobliskiego kompleksu leśnego. W ramach edukacji kulinarnej właścicielka gospodarstwa agroturystycznego przekazuje uczestnikom swoją wiedzę oraz szacunek dla wiejskiego dziedzictwa kulinarnego Podkarpacia [www.podlipa.lezajsk.pl].

Podsumowanie

Na obszarach wiejskich w Polsce od kilku lat coraz bardziej rozwija się moda na oferowanie regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulinarnego w ofercie żywieniowej skierowanej do turystów wypoczywających w gospodarstwach agroturystycznych. Dynamicznie rozwijająca się wiejska turystyka kulinarna na terenie kraju oparta jest na osobistej celebracji smakowania, bezpośrednim uczestniczeniu w nauce oraz zakupie miejscowych produktów spożywczych, które pochodzą z konkretnego gospodarstwa agroturystycznego.

Kulinarna działalność edukacyjna prowadzona w atrakcyjnie turystycznych miejscach zlokalizowanych na wsi lub na terenach nieposiadających szczególnych walorów turystycznych od lat sprawdza się w takich krajach, jak: Francja, Włochy, Niemcy, Austria czy Szwajcaria. Dlatego przykłady tej formy działań mogą i powinny być zachętą

dla osób prowadzących działalność agroturystyczną do tworzenia lub rozwijania już istniejących podobnych ofert, które przez działania edukacyjne promują wiejskie dziedzictwo kulinarne w Polsce.

Agroturystyka zdecydowanie sprzyja zachowaniu i kultywowaniu odrębności kulinarnej regionu. Wiejskie dziedzictwo kulinarne w coraz bardziej zglobalizowanym świecie staje się wartościowym produktem rynkowym i oczekiwanym przez turystów, którzy są zainteresowani bezpośrednim doświadczeniem autentycznej kuchni regionalnej. Propagowanie tradycji kulinarnych i serwowanie gościom wypoczywającym w gospodarstwach agroturystycznych typowych potraw, które są sporządzone zgodnie z wielopokoleniowymi i lokalnymi recepturami, a także z wykorzystaniem żywnościowych produktów wytwarzanych przez miejscowych rolników jest znakomitą wizytówką regionu i znajduje chętnych nabywców wśród turystów kulinarnych.

Edukacja kulinarna prowadzona w gospodarstwach agroturystycznych nabiera coraz większego rozmachu, a przy tym bez wątpienia poszerza swój udział na rynku usług agroturystycznych Polski. Rośnie na nią popyt, co stanowi przekonywujący argument dla właścicieli gospodarstw i wytwórców tradycyjnych produktów żywnościowych, aby w większym stopniu docenić jej znaczenie. Prowadzone często przez całe rodziny działania edukacyjne mają do zaoferowania bogaty program pokazów, warsztatów i kursów, które przyciągają uwagę zarówno dzieci i młodzieży w różnym wieku, ale również osób dorosłych, które doceniają zaangażowanie mieszkańców wsi w zachowanie wiejskiego dziedzictwa kulinarnego.

Istotną rolę w edukacji kulinarnej związanej z nauką sporządzania regionalnych potraw i tradycyjnych produktów żywnościowych odgrywają przede wszystkim gospodarstwa agroturystyczne, które należą do OSZE. Tego rodzaju obiekty prowadzone są na ogół przez lokalnych pasjonatów wiejskiego dziedzictwa kulinarnego, dla których przekazywanie wiedzy i umiejętności praktycznych związanych z kuchnią regionalną jest swojego rodzaju misją. Działania edukacyjne w tych wyjątkowych gospodarstwach agroturystycznych są realizowane nie tylko z zamiłowaniem do dobrego smaku, ale przede wszystkim z szacunku dla regionalnej kultury ludowej. Właściciele zagród edukacyjnych uważają, że bezpośredni kontakt z autentycznym pożywieniem jest magnesem przyciągającym turystów w każdym wieku i zajmuje ono szczególne miejsce w krajowej ofercie agroturystycznej.

Bibliografia

- Ditrich B., 2012, *Goście lubią regionalne smaki*, Magazyn Informacyjny Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego, Smak i Tradycja, nr 11, s. 54-55.
- Dorocki S., Struś P., 2015, *Regionalne zróżnicowanie turystyki kulinarnej na terenach wiejskich Francji*, Turystyka Kulturowa, nr 7, <http://www.turystykakulturowa.org>, dostęp 01.02.2016, s. 6-17.
- Gralak K., 2012, *Slow tourism – nowy trend w rozwoju współczesnej turystyki*, [w:] *Współczesna turystyka i rekreacja – nowe wyzwania i trendy*, red. I. Ozimek, Wyd. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s. 235-248.
- Gralak K., 2013, *Potencjał rozwoju turystyki kulinarnej w województwie podlaskim*, [w:] *Kulturowe uwarunkowania żywienia w turystyce*, red. H. Makała, Wyd. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, Warszawa, s. 57-76.

- Jęczmyk A., 2015, *Tradycyjne i regionalne produkty żywnościowe jako element rozwoju gospodarstw agroturystycznych*, [w:] *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, red. W. Kamińska, Studia KPZK PAN, t. CLXIII, Warszawa, s. 143-154.
- Józefczyk B., Ruda M., 2007, *Produkty lokalne i regionalne jako atrakcja oferty agroturystycznej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, seria Zarządzanie i Marketing z. 9 (239), s. 5-13.
- Kieljan K., 2015, *Zagrody edukacyjne w promocji produktów lokalnych*, [w:] *Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, Pakiet informacyjno-edukacyjny*, Wyd. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Kraków.
- Kmita-Dziasek E., 2015, *Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym*, [w:] *Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, Pakiet informacyjno-edukacyjny*, Wyd. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Kraków.
- Kowalczyk A., 2005, *Turystyka kulinarna – ujęcie geograficzne*, Turyzm, nr 15/1-2, s. 163-186.
- Kowalczyk A., 2008, *Turystyka kulinarna jako element turystyki kulturowej*, Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji im. M. Orłowicza w Warszawie, t. 7, s. 22-30.
- Kowalczyk A., 2011, *Turystyka kulinarna jako potencjalny czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego*, Turystyka i Rekreacja, t. 7, s. 13-26.
- Kuźniar W., 2010, *Rola produktów tradycyjnych w rozwoju usług agroturystycznych na przykładzie województwa podkarpackiego*, Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia, t. 9, z. 4, s. 245-254.
- Marks M., Jaszczak A., Marks E., 2007, *Relacje między agroturystyką a edukacją środowiskową*, [w:] *Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary*, red. J. Sikora, Wyd. Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań, s. 39-49.
- Mika M., 2007, *Formy turystyki poznawczej*, [w:] *Turystyka*, red. W. Kurek, Wyd. PWN, Warszawa, s. 222-226.
- Orłowski D., 2008, *Pożywienie ludowe jako znacząca atrakcja turystyki etnograficznej*, [w:] *Innowacje w rozwoju turystyki*, red. M. Jalinik, Wyd. Politechnika Białostocka, Białystok, s. 181-191.
- Orłowski D., Woźniczko M., 2008, *Specyfika i organizacja żywienia w agroturystyce*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, Turystyka i Rekreacja, z. 1 (2), s. 39-64.
- Orłowski D., Woźniczko M., 2014, *Turystyka kulinarna, czyli wędrówki po smakach regionów*, [w:] *Smaki regionów. Dziedzictwo kulinarne w muzeach na wolnym powietrzu*, red. S. Klein-Wrońska, Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce nr 14, s. 13-45.
- Orłowski D., Woźniczko M., 2015a, *Turystyka kulinarna w Polsce – wstępne badania naukowe nad fenomenem zjawiska* (materiały niepublikowane).
- Orłowski D., Woźniczko M., 2015b, *Turystyka kulinarna na wiejskim rynku turystycznym*, [w:] *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, red. W. Kamińska, Studia KPZK PAN, t. CLXIII, Warszawa, s. 121-142.
- Pisarek M., 2011, *Oddziaływanie idei Slow Food na rozwój agroturystyki w opinii mieszkańców wybranych miejscowości Podkarpacia*, [w:] *Współczesne dylematy polskiego rolnictwa*, red. S. Kondracki, J. Skrzyżczyńska, K. Zarzecka, Wyd. Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska, s. 241-251.
- Sammel A., 2009, *Dziedzictwo kulinarne jako potencjalny markowy produkt turystyczny obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Marka wiejskiego produktu turystycznego*, red. P. Palich, Wyd. Akademia Morska w Gdyni, s. 263-270.
- Sieczko A., 2009, *Dziedzictwo kulinarne a oferta gospodarstw agroturystycznych*, [w:] *Rozwój turystyczny regionów a tradycyjna żywność*, red. Z.J. Dolatowski, D. Kołożyn-Krajewska, Wyd. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie, Częstochowa, s. 176-184.
- Stasiak A., 2013, *Nowe przestrzenie i formy turystyki w gospodarce doświadczeń*, Turyzm, nr 23/2, s. 65-74.
- Sznajder M., Przezbórska L., 2006, *Agroturystyka*, Wyd. PWE, Warszawa.
- Świtłała-Trybek D., 2014, *Dziedzictwo kulinarne w kontekście europejskiego ruchu turystycznego*, [w:] *Globalizacja jako wyzwanie dla zachowania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. H. Rusek, J. Szczyrbowski, Studia Etnologiczne i Antropologiczne t. 14, Wyd. Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, s. 28-41.
- Tomczyk-Miczka E., 2011, *Dziedzictwo kulinarne elementem tworzenia marki regionu*, [w:] *Związki polskiego dziedzictwa kulturowego z turystyką*, red. D. Orłowski, J. Wyleżałek, Wyd. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, Warszawa, s. 255-275.

- Tomczyk-Miczka E., 2015, *Jak zmierzyć zawartość kultury w turystyce kulinarnej? Atrakcje kulinarne: moda czy autentyczne zapotrzebowanie?*, [w:] *Kultura i turystyka - wokół wspólnego stołu*, red. B. Krakowiak, A. Stasiak, Wyd. Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego oraz Instytut Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 55-63.
- Warمیńska M., Łoboda D., 2009, *Tożsamość kulinarna wsi jako element produktu markowego gospodarstwa agroturystycznego*, [w:] *Rozwój turystyczny regionów a tradycyjna żywność*, red. Z.J. Dolatowski, D. Kołozyn-Krajewska, Wyd. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie, Częstochowa, s. 226-238.
- Widawski K., 2011, *Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego nr 17, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Woźniczko M., Jędrzyak T., Orłowski D., 2015, *Turystyka kulinarna*, Wyd. PWE, Warszawa.
- Woźniczko M., Orłowski D., 2010, *Etnografia i jej znaczenie w kształtowaniu współczesnej turystyki kulinarnej w Polsce*, [w:] *Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce*, red. D. Orłowski, E. Puchnarewicz, Wyd. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, Warszawa, s. 163-180.
- Zieliński K., 2015, *Szlak Kulinaryny Podkarpackie Smaki. Przewodnik kulinarno-turystyczny*, Wyd. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” w Rzeszowie, Rzeszów.
<http://www.dereniowka.eu>, dostęp 07.02.2016.
<http://www.lifescienceopenspace.pl>, dostęp 07.02.2016.
<http://www.www.podlipa.lezajsk.pl>, dostęp 07.02.2016.
<http://www.trzyswierki.dt.pl>, dostęp 07.02.2016.

CULINARY EDUCATION IN AGRITOURISM

Summary. *In Poland in rural areas it happens quite often that exploring regional and traditional tastes becomes an end in itself which encourages to take up culinary tourism. Gaining knowledge connected with the skill of preparing dishes and food products based on multigenerational recipes is a magnet attracting tourists from urban areas to the holiday farms. The aim of this thesis is showing the significance of culinary education connected with practical knowledge of preparing regional dishes and traditional food products which are offered by the owners of agritourism for different age groups of tourists interested in discovering rural culinary heritage.*

Key words: culinary education, culinary tourism, agritourism

Translated by ANNA MIROŃCZUK

Rozwój turystyki wiejskiej w gminie Golub-Dobrzyń na przykładzie wiosek tematycznych

Małgorzata Jankun, Ewa Janicka, Paweł Woźnicki,
Grażyna Furgała-Selezniew

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wstęp

Życie na wsi nieustannie się zmienia. Wieś nie jest już terenem, na którym mieszka i pracuje ludność żyjąca wyłącznie z rolnictwa. Właściciele mniejszych gospodarstw muszą szukać dodatkowej pracy, aby się utrzymać [Sznajder, Przezbórska 2006, Nurzyńska 2014]. Młodzi ludzie mieszkający na wsi mają coraz wyższe aspiracje edukacyjne i materialne. Wśród tych aspiracji perspektywa bycia rolnikiem nie jest zbyt atrakcyjna. Dlatego młodzież wyjeżdżając do miasta na studia, na ogół już nie wraca na wieś [Wilkin, Nurzyńska 2012]. Aby poprawić sytuację panującą na wsi należy poszukać nowych rozwiązań. Przykładem takiego rozwiązania może być tworzenie wiosek tematycznych [Idziak 2008]. Wsie oddalone od miast, ukierunkowane na rolnictwo z reguły nie mają do czynienia z turystyką. Świadomość mieszkańców odnośnie znajdujących się we wsi walorów krajobrazowych, kulturowych, przyrodniczych często nie jest zbyt duża [Czapiewska 2012].

Wioski tematyczne są to wsie, których mieszkańcy lub część z nich, mają wspólny pomysł na rozwój [Idziak 2008]. Wieś tematyczna wyróżnia się tym, że jej specjalizacja jest dostosowana do gospodarki, która opiera się na twórczości, wiedzy i doznaniach. Powstaje w oparciu o czynniki natury materialnej oraz niematerialnej. Temat rozwoju wsi nie jest wybrany przypadkowo. Pracuje się nad nim starannie i systematycznie, wykorzystując różne metody tworzenia pomysłów. Działalność wioski tematycznej opiera się na oryginalnym pomysle oraz wykorzystaniu dostępnych zasobów [Wacięga 2011]. Turystyka wiejska jest coraz bardziej popularną formą spędzania czasu wolnego i jest preferowana przez różne grupy społeczne [Sikora 1999]. Lokalny folklor i rzemiosło, krajobrazy wiejskie oraz produkty rolne są przykładem zasobów, z których społeczność wiejska może czerpać korzyści.

Proces tworzenia wsi tematycznej nie jest sformalizowany, ponieważ nie wymaga rejestracji firmy. Tworzenie wioski tematycznej opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu umiejętności i talentów mieszkańców [Łebek-Obrycka, Prokopowicz 2011]. Utworzenie wioski tematycznej nie zawsze związane jest z korzyściami ekonomicznymi [Idziak 2008]. Czasami powodem powstania takiej wioski jest chęć poprawy życia kulturowego, a także integracja mieszkańców, ożywienie danej miejscowości przez napływ turystów, zwrócenie uwagi na wieś, do której wcześniej nikt nie przyjeżdżał. Oferty powstałych wiosek tematycznych są różnorodne i przede wszystkim prezentują lokalne dziedzictwo regionu [Idziak 2015].

Pierwszą próbę utworzenia w Polsce wioski tematycznej podjęto w 1998 roku w miejscowości Wierzbiniek [Idziak 2008]. Do tworzenia specjalizacji, która miała związek z wielokierunkowym wykorzystaniem wierzby wykorzystano nazwę wsi. Obecnie, mimo że wioska tematyczna już w Wierzbinku nie funkcjonuje, corocznie (od 18 lat) odbywają się tam Ogólnopolskie Targi Wierzby i Wikliny „Salix” [Wierzbiniek 2015]. Wioska Hobbitów w Sierakowie Sławieńskim była jedną z pierwszych wiosek tematycznych, która funkcjonuje do dzisiejszego dnia [Idziak 2011]. Przy tworzeniu tej wioski zdobyto doświadczenie, które zostało wykorzystane w Dąbrowie (Wioska Zdrowego Życia), w Iwęcinnie (Wioska Końca Świata), w Paprotach (Wioska Labiryntów) oraz w Podgórkach (Wioska Bajek i Rowerów). Wymienione wioski rozwijane były w latach 2005-2008 przez Partnerstwo Razem, w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej „Equal”. W procesie upowszechniania rezultatów działań Partnerstwa Razem zaczęły powstawać kolejne wioski tematyczne. Ich główne skupiska na terenie Polski znajdują się w województwach: zachodnio-pomorskim, kujawsko-pomorskim, lubelskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim i łódzkim. Powstałe wioski tematyczne są na różnym poziomie rozwojowym i nie zawsze posiadają ofertę rynkową.

Celem pracy jest charakterystyka wsi tematycznych w gminie Golub-Dobrzyń oraz ocena wpływu utworzenia wiosek tematycznych na życie mieszkańców.

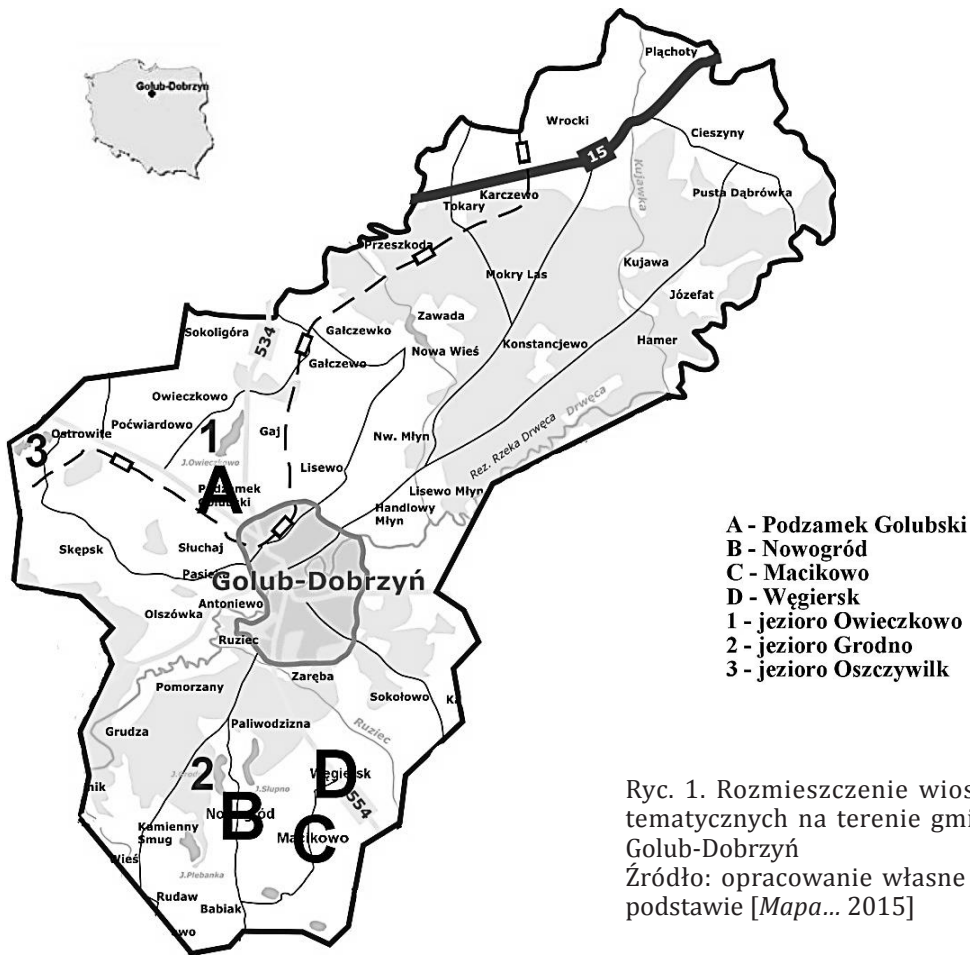
Charakterystyka gminy Golub-Dobrzyń

Siedzibą gminy jest miasto Golub-Dobrzyń, które jest oddzielną gminą miejską (ryc. 1). Powierzchnia gminy wiejskiej wynosi 19 779 ha [GUS 2014]. Społeczność gminy utrzymuje się głównie z rolnictwa, natomiast brakuje zakładów przemysłowych [Powiat... 2015]. Na terenie gminy Golub-Dobrzyń mieszczą się zabytki architektury sakralnej i świeckiej oraz zabytkowe parki podworskie [Zabytki... 2015]. W Golubiu-Dobrzyniu znajduje się średniowieczny zamek krzyżacki [Słownik... 2000]. W gminie znajduje się 16 pomników przyrody oraz rezerwat „Rzeka Drwęca”, a także 11 jezior, z których największe to Owieczkowo, Grodno i Oszczywilk (powierzchnia odpowiednio 30,2, 22,3 i 18,6 ha) [Plan... 2008, Powiat... 2015]. Przez gminę biegną dwa oznakowane turystyczne szlaki piesze i jeden rowerowy oraz szlak wodny rzeki Drwęcy [Walory... 2015].

Na terenie gminy Golub-Dobrzyń znajdują się 4 wioski tematyczne (ryc. 1) oraz 8 gospodarstw agroturystycznych w miejscowościach: Sadykierz, Sokołowo, Nowogród, Macikowo, Handlowy Młyn, Ruziec. Łączna liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach wynosi 102, w tym 97 całorocznych (dane Urzędu Gminy Golub-Dobrzyń).

Wioski tematyczne w gminie Golub-Dobrzyń

Wykorzystano opracowania teoretyczne, foldery, broszury i przewodniki, źródła internetowe, dane GUS, wywiady z przedstawicielami wiosek tematycznych i materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Golubiu-Dobrzyniu. Ponadto opracowano ankietę, którą przeprowadzono wśród mieszkańców wsi funkcjonujących jako wioski tematyczne.

Ryc. 1. Rozmieszczenie wiosek tematycznych na terenie gminy Golub-Dobrzyń
 Źródło: opracowanie własne na podstawie [Mapa... 2015]

Pomysł utworzenia wiosek tematycznych na terenie gminy Golub-Dobrzyń zrodził się na początku 2010 roku. W tym celu napisano projekt „Ekonomiczna wieś” (tab. 1). Celem projektu była aktywizacja i integracja mieszkańców gminy przez szerzenie idei tworzenia wsi tematycznych. W ramach projektu powstały trzy wioski. Pomysł utworzenia wsi tematycznych na terenie gminy Golub-Dobrzyń cieszył się dużym zainteresowaniem, w związku z tym napisano kolejny projekt pt. „Ekonomiczna społeczność”, w ramach którego utworzono kolejne trzy wioski (tab. 1). Nowo powstałe wioski potrzebowały wypracowania konkretnych ofert. W tym celu podjęto kolejny projekt pt. „Ekonomicznie przyjazna wieś”. W ramach projektu odbył się cykl 6 szkoleń (tab. 1). Obecnie na terenie gminy Golub-Dobrzyń działają 4 wioski tematyczne. Są to: Macikowo – Wieś Maciejowej Duszy, Nowogród – Miejsce Mocy, Podzamek – Wioska Orzechowa oraz Węgieńsk – Owocowa Kraina.

Tabela 1. Podsumowanie zrealizowanych projektów dotyczących tworzenia wiosek tematycznych na terenie gminy Golub-Dobrzyń.

Nazwa projektu	Realizator projektu	Czas trwania	Rodzaj finansowania	Szkolenia*	Efekty
Ekonomiczna wieś	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Ostrowite Golubskie we współpracy z Urzędem Gminy Golub-Dobrzyń	15.07.2010-15.12.2010	dofinansowanie z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich	produkt regionalny i tradycyjny, wioski tematyczne, PR, marketing	powstanie trzech pierwszych wsi tematycznych: Macikowo – Wieś Maciejowej Duszy, Nowogród – Miejsce Mocy, Węgiersk – Owocowa Kraina
Ekonomiczna społeczność	Stowarzyszenie Kujawsko-Pomorski Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Pozarządowych TŁOK z Torunia	1.10.2010-30.03.2011	współfinansowanie przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach działania 7.3. Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji		powstanie trzech kolejnych wsi tematycznych: Gałczewko – Wioska Kwiatowa, Lisewo – Lisia Wioska, Podzamek Golubski – Wioska Orzechowa
Ekonomicznie przyjazna wieś	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Ostrowite Golubskie w partnerstwie z Urzędem Gminy Golub-Dobrzyń	1.07.2011-31.12.2011	dofinansowanie ze środków Programu Operacyjnego Funduszy Inicjatyw Obywatelskich	pedagogika, techniki dramowe w pracy z grupą, rękodzieło, pierwsza pomoc, prace w drewnie, <i>nordic-walking</i>	wypracowanie konkretnej oferty powstałych wiosek tematycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiału z Urzędu Gminy Golub-Dobrzyń oraz (*) wywiadu z przedstawicielem wioski Macikowo – Wieś Maciejowej Duszy

Przed utworzeniem wiosek tematycznych turyści odwiedzali tylko Nowogród w związku z ośrodkiem rekreacji nad jeziorem Grodno. Oferta wiosek jest skierowana do grup zorganizowanych i zawiera propozycje dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Warsztaty trwają około 5 godzin. Wioski tematyczne przyjmują po 3-4 grupy w ciągu roku w okresie od maja do października. W badanych wsiach odnotowano pozytywne zmiany związane z utworzeniem wiosek tematycznych. We wszystkich wsiach wyremontowano świetlice, zadbano o teren wokół nich i postawiono tablice informacyjne. W trzech wioskach odbywają się biesiady i pikniki (Piknik Orzechowy, Święto Macieja, Nowogrodzka Biesiada). W Węgiersku wdrożono projekt pt. „Chronimy sady naszych przodków”, w ramach którego posadzono stare odmiany drzew owocowych oraz przeprowadzono szkolenie na temat zakładania sadów i szczepienia starych odmian drzew. Podstawowe informacje o wioskach tematycznych, działających na terenie gminy Golub-Dobrzyń przedstawiono w tabeli 2.

Oferty poszczególnych wiosek nawiązują do lokalnych tradycji. Każda ze wsi wypracowała ofertę turystyczną związaną z tematyką miejscowości, opartą na historii, naturalnych zasobach oraz wiedzy i umiejętnościach mieszkańców. Obejmują one degustację potraw, zwiedzanie wsi oraz elementy dynamizujące, czyli gry i zabawy ruchowe. Główną ideą jest łączenie pokoleń. Ponadto każda ze wsi tematycznych oferuje posiłek. Każda z wiosek przygotowała ofertę wyjazdową, na której prezentowane są przede wszystkim wyroby i przetwory spożywcze nawiązujące do tematyki danej wsi. Oferowane są też zajęcia warsztatowe, konkursy, quizy, gry i zabawy ruchowe.

Wyniki badań ankietowych

Ankieta została przeprowadzona wśród mieszkańców wsi gminy Golub-Dobrzyń, w których działają wioski tematyczne. Ankietę wypełniły 102 osoby. W pytaniu o główny cel utworzenia wsi tematycznych ponad połowa badanych zadeklarowała, że głównym celem była integracja i aktywizacja mieszkańców, 33% respondentów za główny cel uznała chęć wypromowania wsi. Tylko nieliczni nie mieli zdania (4%) lub wskazali za główny cel zarabianie na stworzonej ofercie (5%). Zdecydowana większość badanych (82%) deklarowała, że stworzenie wioski tematycznej miało wpływ na zaangażowanie mieszkańców do wspólnej pracy. Większość respondentów (70%) uważała, że „temat” wsi został odpowiednio wybrany. Tylko 8 osób było przeciwnego zdania, a 22% nie było przekonanych co do wyboru tematu. Znacząca większość respondentów (78%) uznała, że władze lokalne pomagały w tworzeniu wioski tematycznej. Większość respondentów (66%) była zdania, że utworzona wioska dobrze spełnia swoją rolę i cieszy się popularnością, 30% nie miało zdania. Większość badanych (58%) nie była w stanie jednoznacznie wskazać czy utworzenie wioski wpłynęło na liczbę przyjeżdżających turystów. Ponad jedna trzecia (35%) respondentów zauważyła wzrost liczby turystów.

Spośród wszystkich respondentów 20% nie zauważyło konkretnych korzyści wynikających z utworzenia wsi tematycznej, natomiast 45% zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”. Około 35% ankietowanych zadeklarowało, że utworzenie wsi tematycznej przełożyło się na konkretne korzyści dla mieszkańców wsi. Do korzyści najczęściej wymienianych przez respondentów należały integracja oraz aktywizacja mieszkańców.

Tabela 2. Podstawowe informacje o wioskach tematycznych działających na terenie gminy Golub-Dobrzyń.

Nazwa wioski tematycznej	Podzamek Golubski – Wioska Orzechowa	Węgiersk – Owocowa Kraina	Macikowo – Wieś Maciejowej Duszy	Nowogród – Miejsce Mocy
Liczba mieszkańców	279	507	221	303
Wykaz organizacji działających społecznie na terenie wsi	Koło Gospodyń Wiejskich, Ochotnicza Straż Pożarna Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Wsi Węgiersk i Macikowo, Stowarzyszenie Przyjaciół Macikowa i Okolic Towarzystwo Wsi Nowogród i Okolic			
Twórcy oraz osoby zaangażowane w działalność wioski tematycznej	panie z Koła Gospodyń Wiejskich i ich rodziny grono pedagogiczne, uczniowie, rada rodziców, ksiądz proboszcz, ochotnicza straż pożarna, rada sołecka, samorząd wiejski, Towarzystwo Wsi Nowogród i Okolic			
Miejsce warsztatów	świątlica wiejska domek letniskowy nad jeziorem Grodno, szkoła podstawowa w Nowogrodzie			
Promocja oferty wioski tematycznej	na portalu www.aktynawies.pl promującym kujawsko-pomorską wieś ulotki, broszury, pocztówki, na facebooku ulotki, broszury, tabliczki na domach mieszkańców z numerami tematycznej			
Promocja wioski tematycznej na wyjazdach	uczestnictwo w Regionalnym Forum Ekonomii Społecznej oraz Targach Ekonomii Społecznej, 15-lecie Powiatu Golubsko-Dobrzyńskiego, wyjazdy do szkół i innych wiosek tematycznych, udział w dożynkach, festynach, piknikach, jarmarkach, targach i innych imprezach odbywających się głównie w pobliskich miejscowościach			
Atrakcję preferowane wśród dzieci	degustacja ciasteczek w kształcie orzecha oraz wykonywanie orzechowych zwierzątek	wyrobienie ciasta drożdżowego	pisanie gęsim piórem	wyrób talizmanów
Atrakcję preferowane wśród dorosłych		degustacja ciasta	degustacja potraw na bazie ziół i gęsi	warsztaty florystyczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami wiosek tematycznych

Podsumowanie

Wioski tematyczne w gminie Golub-Dobrzyń zaczęto tworzyć w 2010 roku. Wiodący temat wsi jest uzależniony od wyobraźni mieszkańców, którzy znają zarówno mocne, jak i słabe strony swojej miejscowości [Idziak 2008]. Temat jest bardzo istotny, jego zadaniem jest przyciągnięcie uwagi potencjalnego turysty. Wybrany temat powinien być krótki i kreatywny. Może mieć on związek z nazwą lub legendą miejscowości, tradycją, historią, umiejętnościami mieszkańców, a często z lokalnym produktem. Przykładem może być Wioska Chlebowa w Janiej Górze, gdzie uczestnicy odbywających się warsztatów mają okazję uczestniczyć w wyrabianiu i pieczeniu chleba [Aktywna... 2015]. W niektórych wioskach temat powstał na podstawie filmów i literatury. Przykładem takiej wioski jest wioska Hobbitów w Sierakowie Sławieńskim. Warsztaty, które się tam odbywają nawiązują do twórczości J.R.R. Tolkiena [Wioska... 2015]. Wybrany temat przekłada się również na rodzaj scenografii, np. w Wiosce Labiryntów i Źródeł tworzone są wierzbowe labirynty, a w Wiosce Węgiersk – Owocowa Kraina sadzone są drzewa owocowe.

Oferty wiosek tematycznych w gminie Golub-Dobrzyń są do siebie zbliżone, lecz nie są takie same, ponieważ każda z nich związana jest z motywem przewodnim wsi. W każdej wsi na turystów czekają atrakcje o podobnym przesłaniu, do których należą wszelkiego rodzaju animacje oraz gry i zabawy ruchowe, degustacja potraw, zwiedzanie wsi, informacja na temat charakterystycznych elementów, na których opiera się oferta wioski.

Z przeprowadzonej ankiety wynika, że głównym celem i osiągniętym efektem utworzenia wsi tematycznej była integracja i aktywizacja mieszkańców. Utworzenie wioski tematycznej miało wpływ na zaangażowanie mieszkańców do wspólnej pracy. Według większości respondentów temat wsi został odpowiednio wybrany. Znacząca większość ankietowanych uważała, że władze lokalne pomagały w tworzeniu wioski tematycznej. Mieszkańcy badanych wiosek twierdzili także, że utworzona wioska tematyczna dobrze spełnia swoją rolę i cieszy się popularnością. Większość badanych nie było w stanie jednoznacznie wskazać, czy powstanie wioski wpłynęło na liczbę przyjeżdżających turystów oraz czy utworzenie wioski tematycznej przełożyło się na konkretne korzyści dla jej mieszkańców.

Oferta miejscowości tematycznej wymaga ciągłego uzupełniania i dopracowywania. Potrzebna jest wspólna mobilizacja mieszkańców, chęć współpracy, wnikliwe zagłębienie się w dziedzictwo historyczne, przyrodnicze i kulturowe, które w połączeniu z wyobraźnią może przełożyć się na powstanie bogatej oferty wioski tematycznej.

Bibliografia

- Aktywna Wioska Chlebowa, 2015, <http://www.aktynawies.pl/wioska-chlebowa>, dostęp 16.01.2016.
- Czapiewska G., 2012, *Wioski tematyczne sposobem na aktywizację gospodarczą i społeczną regionu*, Studia i Materiały, Miscellanea Oeconomicae, 16 (1), s. 109-123.
- GUS, 2014, http://stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.display?p_id=815455&p_token=0.760445335056377.
- Idziak W., 2008, *Wymyśleć wieś od nowa*, Wydawnictwo Alta Press, Koszalin, ss. 207.

- Idziak W., 2011. *Gospodarka kreatywna na wsi i kreatywne regiony*, Regionalny Kongres Kultury, Łódź, http://www.kongres-kultury.pl/arttag-wsie+tematyczne/art-waclaw_idziak_gospodarka_kreatywna_na_wsi_i_kreatywne_regiony.html, dostęp 18.01.2016.
- Idziak M., 2015, *Wioski tematyczne w Polsce w latach od 1997 do 2013*, <http://wioskitematyczne.org.pl/publikacje.html>, dostęp 16.01.2016.
- Łebek-Obrycka A., Prokopowicz J. (red.), 2011. *Miejscowość tematyczna. Pomysł na lokalną aktywność i pracę*, Wydawnictwo Elbląskiego Stowarzyszenia Wspierania Inicjatyw Pozarządowych, Elbląg, ss. 40.
- Mapa gminy Golub-Dobrzyń*, 2015, Plan gminy, <http://serwis.bip.golub-dobrzyn.com.pl/531,mapy-powiatu.html>, dostęp 16.01.2016.
- Nurzyńska I., 2014. *Przemiany struktury gospodarki wiejskiej*, [w:] *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi*, red. I. Nurzyńska, W. Poczta, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Plan rozwoju lokalnego gminy Golub-Dobrzyń na lata 2007-2015*, 2008, Załącznik do Uchwały nr XVI/91/08 Rady Gminy Golub-Dobrzyń z dnia 20.03.2008, Gmina Golub-Dobrzyń.
- Powiat golubsko-dobrzyński*. 2015. Gmina Golub-Dobrzyń, adres URL: <http://serwis.bip.golub-dobrzyn.com.pl/539,gm-golub-dobrzyn.html> (stan na 18.01.2016).
- Sikora J., 1999, *Agroturystyka. Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss. 69.
- Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, 2000, Wydanie IV, PWN, Warszawa.
- Sznajder M., Przezbórska L., 2006, *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Waciegą S., 2011, *Przedsiębiorczość obywatelska w działalności wioski tematycznej*, Folia Pomer. Univ. Technol. Stetin., Oeconomica, 288 (64), s. 81-90.
- Walory turystyczne i krajoznawcze*, 2015, Gmina Golub-Dobrzyń, <http://www.uggolub-dobrzyn.pl/page/walory-turystyczne-i-krajoznawcze>, dostęp 16.01.2016.
- Wierzbinek, 2015, <http://wierzbinek.pl/index/1/targi-salix.html>
- Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), 2012, *Raport o stanie wsi. Polska wieś 2012*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, ss. 244.
- Wioska Hobbitów*, 2015. Sierakowo, <http://www.sierakowo.wioskitematyczne.org.pl>, dostęp 16.01.2016.
- Zabytki*, 2015, Gmina Golub-Dobrzyń, <http://www.uggolub-dobrzyn.pl/page/zabytki-0>, dostęp 16.01.2016.

THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE COMMUNE OF GOLUB-DOBZYŃ: A CASE STUDY OF THEMATIC VILLAGES

Summary. *Four thematic villages in the commune of Golub-Dobrzyń have been investigated. The process of creation of thematic villages and attractions offered was described. Workshops for children and adults, including preparation and tasting of regional dishes, outdoor games and recreation are a major tourist attraction of these villages. The results of the survey showed that the establishment of thematic villages caused integration and mobilization of local communities. The majority of respondents believed the rural theme was well chosen. Residents appreciated the assistance of local authorities in creating a theme village.*

Key words: local community, innovation in rural tourism, thematic villages

Translated by MAŁGORZATA JANKUN

Próba stworzenia szlaku turystycznego w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego

Aleksandra Tusińska, Ewa Szczepanowska, Tomasz Duda

Uniwersytet Szczeciński

Wstęp

Osadnictwo olenderskie określało nie tylko pochodzenie etniczne i środowisko przyrodnicze, w którym kolonistom wypadało przygotowywać grunt pod uprawy rolnicze, ale również prawo przyniesione i stosowane przez pierwszych Holendrów-meliorantów gruntów zalewowych. Osadnictwo olenderskie nie wiąże się jedynie z jednym obszarem – ma ono wymiar ponadregionalny i w takim kontekście winno być rozpatrywane. W literaturze historycznej i etnograficznej przyjęło się sądzić, że liczba osad założonych przez Olendrów była bardzo ograniczona. Tymczasem wyniki prac terenowych i kwerendy archiwalnej wskazują na coś innego. Przykładowo, liczba mazowieckich osad zamieszkałych przez Olendrów, jak nazywano kolonistów w Polsce, powstałych w większości przypadków dość późno (w XVIII i XIX wieku) przekracza ponad 190. Już to może świadczyć o skali zjawiska [www.holland.org.pl, Szałygin 2002].

Omawiany szlak tworzy się w celu uświadomienia obecnym mieszkańcom terenów Doliny Warty i Noteci atrakcyjności swojego miejsca zamieszkania, jak i promocji regionu w kraju i na arenie międzynarodowej oraz dla podkreślenia znaczenia spuścizny olenderskiej dla wspólnego dziedzictwa europejskiego. Szlak posiada duży potencjał i dzięki swojej oryginalności ma szansę stać się interesującą atrakcją, choćby na szczeblu powiatowym. Niestety brak świadomości jego cennych walorów i zaangażowania mieszkańców oraz władz hamuje jego rozwój.

Celem opracowania jest próba stworzenia szlaku turystycznego w Dolinie Warty i Noteci o nazwie „Zaginiony świat Olendrów” na podstawie osadnictwa olenderskiego jako spuścizny historycznej, kształtującej atrakcyjność tych terenów. Praca ma celu wykazanie czy szlak może wpłynąć na tożsamość mieszkańców.

Materiał badawczy

Materiałem badawczym jest osiem obiektów: Zagroda Młyńska w Bogdańcu, Droga przez Kwiatkowice – rowy, kanały, Chwałowice – zabudowa, Włostów – zabudowa, Filia Muzeum Gorzowskiego (zbiorów w Krzyszczyńce), Gostkowice – wał przeciwpowodziowy, Świerkocin, wieża widokowa na wzgórzu za miejscowością Motylewo na terenie rezerwatu Bogdaniec I, znajdujących się na planowanej trasie szlaku „Zaginiony Świat Olendrów”.

Zastosowano waloryzację za pomocą bonitacji punktowej, a metodą badawczą, za pomocą której oceniony został projekt szlaku turystycznego w Dolinie Warty i Noteci na podstawie osadnictwa olenderskiego to analiza SWOT. Dzięki zastosowaniu tej

metody podjęto próbę określenia, czy szlak ma szanse zaistnienia. Analizie zostały podane obiekty, zabudowa, prace wykonane przez Olendrów, które w części lub w pełni były z nimi powiązane. Przeprowadzono również analizę SWOT z rangowaniem mocnych i słabych stron, która pozwoliła określić, w jakim stopniu dany czynnik ma wpływ na charakter wspomnianego szlaku.

Na podstawie przeprowadzonej bonitacji punktowej stwierdzono, że istotnym elementem szlaku będą: Zagroda Młyńska – Oddział Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta w Bogdańcu i miejscowość Świerkocin, dzięki swojej bogatej ofercie skierowanej do turystów. Kojarzone z konkretnymi produktami turystycznymi. Muzeum w Bogdańcu utożsamiane jest z odbywającym się co roku „Świętem Chleba”, a Świerkocin z pięknymi nadwarciańskimi terenami, sprzyjającymi rozwojowi turystyki aktywnej (tj. wypadu rowerowe, spływy kajakowe, wędkowanie) bądź biernej (pikniki, spacer, podziwianie uroków terenów nadwarciańskich) oraz z mostem i ZOO SAFARI. Natomiast na podstawie weryfikacji wyników analizy SWOT zaproponowanego szlaku potwierdzono, że mimo występowania poważnie zagrażających słabych stron, przewaga oraz siła mocnych stron osłabia je i otwiera szanse do jego realizacji. W rangowaniu mocnych stron zauważyć można, jak ważną rolę w szlaku odgrywa przyroda i urozmaicony krajobraz. Natomiast w wyniku przeprowadzonego rangowania słabych stron można stwierdzić, żeby w pełni i sprawnie mógł szlak funkcjonować trzeba jeszcze nad nim popracować i spróbować osłabić lub całkowicie (jeśli jest to możliwe) pozbyć się zagrożeń.

Projekt szlaku „Zaginiony świat Olendrów”

Scharakteryzowano wybrane obiekty niezbędne do stworzenia szlaku turystycznego w Dolinie Warty i Noteci. Są to zarówno budynki mieszkalne, jak i użytkowe, budowle sakralne oraz przykłady interesujących miejsc i terenów o szczególnych walorach przyrodniczych: 1. Zagroda Młyńska w Bogdańcu, 2. Droga przez Kwiatkowice (rowy, kanały), 3. Chwałowice – zabudowa, 4. Włostów – zabudowa, 5. Filia Muzeum Gorzowskiego (zbiorów w Krzyszczyńce), 6. Gostkowice – wał przeciwpowodziowy, 7. Świerkocin, 8. Wieża widokowa na wzgórzu za miejscowością Motylewo na terenie rezerwatu Bogdaniec I.

Obliczono kilometraż i czas przejazdu (samochód):

Bogdaniec → Kwiatkowice = 2,6 km (3 min),

Kwiatkowice → Chwałowice = 5,7 km (7 min),

Chwałowice → Włostów = 2,5 km (2 min),

Włostów → Krzyszczyńka = 1,4 km (1 min),

Krzyszczyńka → Gostkowice = 1,0 km (1 min),

Gostkowice → Świerkocin = 16,0 km (20 min),

Świerkocin → Punkt Widokowy = 4,0 km (6 min),

razem = 33,2 km, czas 40 min.

Szlak w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa Olendrów to szlak kulturowo-krajobrazowy, którego celem jest „przeniesienie” turystów do czasów pierwszych

Tabela 1. Kryteria podlegające ocenie przy waloryzacji obiektów architektury olenderskiej, sakralnych, kulturalno-krajobrazowych oraz melioracyjnych na projektowanym szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa holenderskiego

Kryteria główne, niezbędne do prawidłowego wytyczenia przebiegu szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego
<p>1. Znaczenie obiektu dla ruchu turystycznego (historycznego i współczesnego) oraz znaczenie w kształtowaniu życia mieszkańców miejscowości lub regionu (0-4 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 4 pkt – obiekt funkcjonujący w świadomości regionalnej i ponadregionalnej jako miejsce o dużym znaczeniu kulturowym (docelowym), zarówno w przeszłości, jak i/lub współcześnie; także obiekt kształtujący życie mieszkańców regionu (organizowanie różnorodnych uroczystości oraz wydarzeń religijnych i kulturowych o znaczeniu ponadregionalnym), w przeszłości lub współcześnie; – 3 pkt – obiekt funkcjonujący w świadomości lokalnej i regionalnej jako miejsce o dużym znaczeniu dla ruchu turystycznego (docelowego lub tranzytowego) w przeszłości lub współcześnie; także obiekt kształtujący lokalne życie (osiedla, wsi lub niewielkiego miasta); – 2 pkt – obiekt skupiający wokół siebie życie codzienne miejscowości i jej najbliższych okolic; miejsce o średnim znaczeniu dla ruchu turystycznego (najczęściej jako obiekt stacyjny na trasie pielgrzymkowej); – 1 pkt – obiekt o znaczeniu lokalnym, położony nieco w oddaleniu od historycznych lub współczesnych szlaków turystycznych oraz średniowiecznych traktów; obiekt lokalnie kształtujący życie codzienne; – 0 pkt – obiekt niemający żadnego znaczenia dla ruchu turystycznego; – dodatkowo 1 pkt za obiekt posiadający cechy nawiązujące do kultury olenderskiej. <p>2. Dostępność turystyczna obiektu (0-4 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 4 pkt – obiekt powszechnie dostępny turystycznie, otwarty; możliwość zwiedzania (z przewodnikiem lub na własną rękę); – 3 pkt – obiekt dostępny turystycznie lub bez problemu otwierany na prośbę odwiedzającego; informacja o kluczach lub możliwościach wejścia; – 2 pkt – obiekt częściowo dostępny dla ruchu turystycznego (w tym również indywidualnego); otwierany na prośbę odwiedzającego; – 1 pkt – obiekt jedynie otwierany na prośbę odwiedzającego, brak informacji o miejscu znajdowania się kluczy i możliwościach wejścia; – 0 pkt – obiekt niedostępny turystycznie; zamknięty. <p>3. Obecność bazy noclegowej, dostępnej głównie dla ruchu turystycznego (indywidualnego lub zbiorowego) (0-4 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 4 pkt – obiekt ma własną bazę noclegową, zorganizowaną, z dostępem do kuchni; w przypadku braku własnej bazy – obecność takich obiektów w bezpośrednim sąsiedztwie (do 1 km); cena do 30 zł/osobę; – 3 pkt – obiekt nie ma własnej bazy noclegowej; istnieją możliwości zorganizowania takiej na terenie przy obiekcie lub w obiekcie; obecność bazy w odległości do 2 km od obiektu; przedział cenowy 20-50 zł/osobę; – 2 pkt – obiekt nie ma własnej bazy noclegowej; możliwość zorganizowania takiej w odległej przyszłości; baza noclegowa w pobliżu skromna i nieprzystosowana do ruchu turystycznego; – 1 pkt – obiekt nie ma własnej bazy noclegowej; nie ma możliwości zorganizowania takiej na terenie obiektu; w bezpośrednim sąsiedztwie baza noclegowa (do 2-3 km), słabo dostosowana do charakteru szlaku; – 0 pkt – obiekt nie ma własnej bazy noclegowej; nie ma możliwości zorganizowania takiej na terenie obiektu; brak zorganizowanej bazy noclegowej w bezpośrednim sąsiedztwie lub jest ona nieodpowiednia (drogi hotel, pensjonat lub dostęp jedynie dla turystów spędzających czas dłuższy niż 2-3 dni).

Tabela 1. cd.

Kryteria główne, niezbędne do prawidłowego wytyczenia przebiegu szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego
<p>4. Wartość kulturowa obiektu (0-2 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 2 pkt – obiekt wpisany na listę zabytków; powstały w okresie XIII wieku i wcześniej; zachowany w oryginalnej formie (z ewentualnymi późniejszymi dobudowaniami); duże znaczenie historyczne; wyposażenie całkowicie lub częściowo zachowane; – 1 pkt – obiekt wpisany na listę zabytków; powstały w okresie XIX wieku; zachowany w oryginalnej formie (z ewentualnymi przebudowaniami w okresie późniejszym); wyposażenie historyczne całkowicie lub częściowo zachowane; – 0 pkt – obiekt niemający znaczenia kulturowego, współczesny lub odbudowany w formie nienawiązującej do kultury; brak cennego wyposażenia historycznego lub wyposażenie pochodzące z innej świątyni; – Dodatkowo 1 pkt za wybitne znaczenie kulturowe, unikatowość wystroju lub elementów architektonicznych; <p>5. Dostępność komunikacyjna obiektu (0-2 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 2 pkt – obiekt położony przy głównych drogach lub utartych szlakach turystycznych; – 1 pkt – obiekt położony w odległości 2-3 km od utartych dróg szlaków turystycznych; – 0 pkt – obiekt położony z dala od utartych dróg i szlaków turystycznych (powyżej 3 km).
Dodatkowo
<p>6. Obecność w pobliżu obiektu infrastruktury specjalistycznej dla turystów rowerowych (0 lub 1 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 1 pkt – obecność infrastruktury specjalistycznej (stojaki na rowery lub miejsce do ich zamknięcia i przechowania); dobre oznakowanie dla turystyki rowerowej; – 0 pkt – brak infrastruktury specjalistycznej dla turystów rowerowych. <p>7. Obecność w pobliżu obiektu infrastruktury specjalistycznej dla turystów mobilnych (0 lub 1 pkt)</p> <ul style="list-style-type: none"> – 1 pkt – obecność infrastruktury specjalistycznej (parkingi, drogi utwardzone), dobre oznakowanie dla turystyki objazdowej; – 0 pkt – brak infrastruktury specjalistycznej dla turystów mobilnych.

Źródło: [M. Duda, T. Duda 2011]

osadników Błot Nadwarciańskich i przedstawienie ich ciężkiej pracy oraz wysiłku włożonego w osuszanie i zagospodarowanie obszarów błotnistych. To właśnie dzięki wysiłkowi Olendrów obecni mieszkańcy tych terenów mogą tu swobodnie mieszkać i je użytkować. Szlak ten wiedzie przez Chwałowice, Krzyszczynkę, Włostów, wzdłuż wału przeciwpowodziowego w Gostkowicach, Kwiatkowie, przez most w Świerkocinie, na wieżę widokową na wzgórzu, za miejscowością Motylewo na terenie Rezerwatu Bogdaniec I, aż do muzeum w Bogdańcu.

W celu wytyczenia szczegółowego przebiegu szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego dokonano wnikliwej inwentaryzacji obiektów związanych z architekturą wsi w stylu olenderskim, sakralnych, kulturalno-krajobrazowych oraz melioracyjnych położonych w południowej części Doliny Warty i Noteci. W ramach tych

prac spisano i opisano 8 obiektów o dużych walorach kulturowych, krajobrazowych, a co za tym idzie – turystycznych. Decydujące znaczenie mają obiekty melioracyjne i związane z architekturą holenderską, bez których szlak nie mógłby istnieć. Założono karty inwentaryzacyjne i zgodnie z wszystkimi zasadami inwentaryzacji krajoznawczej, dokładnie scharakteryzowano obiekty pod kątem znaczenia dla projektowanego szlaku, dostępności, wartości kulturowej oraz przydatności dla turystyki rowerowej, zmotoryzowanej i pieszej. Dokonano również ogólnej analizy bazy noclegowej i gastronomicznej, towarzyszącej poszczególnym obiektom [M. Duda, T. Duda 2011].

Zasoby regionu w postaci architektury olenderskiej i obiektów melioracyjnych stanowią o niezwykłym potencjale turystycznym badanego obszaru. Trzeba jednak pamiętać o specyfice szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego jako szlaku typowo krajobrazowo-kulturowego, gdzie najważniejszym elementem jest ukazanie ciężkiej pracy Olendrów, czego potwierdzeniem są wybudowane kanały, wały, a przede wszystkim przeobrażenie tego błotnistego trenu w taki sposób, aby ludzie mogli na nim mieszkać. W celu wyodrębnienia obiektów, które mają największe znaczenie dla ruchu turystycznego na trasie szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego, wszystkie osiem obiektów poddano ocenie pod kątem atrakcyjności i potencjału turystyczno-kulturowego, a w szczególności pod kątem znaczenia dla wyżej wspomnianego szlaku. Miarą atrakcyjności była więc nie tylko wartość kulturowo-krajobrazowa obiektów, ale również ich znaczenie, zarówno w przeszłości, jak i współcześnie, dostępność turystyczna i komunikacyjna, jak również obecność dogodnej bazy noclegowej przy obiekcie lub w jego najbliższej okolicy [M. Duda, T. Duda 2011].

Waloryzację przeprowadzono za pomocą bonitacji punktowej. Każdy z ocenianych obiektów poddawany był analizie w pięciu kategoriach (tab. 1), w ramach których nadawano mu punktację według natężenia zjawiska (od 0 do 2 lub 4 pkt). Kategorie starano się dobierać w taki sposób, aby na ich podstawie możliwe było określenie znaczenia poszczególnych obiektów dla projektowanego szlaku przy jednoczesnym wskazaniu ich wartości kulturowo-krajobrazowej i turystycznej. Dodatkowo dla każdego obiektu wskazano jego dostępność dla turystów rowerowych (kategoria 6.), zmotoryzowanych (kategoria 7.) i pieszych (kategoria 8.). Ostatnie trzy kategorie mają charakter jedynie informacyjny i ich ocena nie wpływa na znaczenie obiektu dla szlaku. Różnice w punktacji pomiędzy kategoriami od 1. do 4. i 5. wynikają przede wszystkim z odmiennego położenia obiektu na projektowanym szlaku [M. Duda, T. Duda 2011].

Szczegółowe wyodrębnienie poszczególnych kategorii oraz dokładne określenie zakresu kategoryzacji pozwala na obiektywną ocenę obiektów i ich porównywalność. Oceną objęto osiem obiektów związanych z osadnictwem olenderskim, zinwentaryzowanych wzdłuż całego obszaru badawczego. Każdemu z nich przypisano odpowiednią liczbę punktów we wszystkich kategoriach. Ostateczne wyniki w postaci zsumowanych punktów i zestawionych w tabeli 2 stały się podstawą klasyfikacji obiektów według ich znaczenia dla projektowanego szlaku w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego.

Waloryzacja obiektów związanych z kulturą olenderską metodą bonitacji punktowej

Na podstawie waloryzacji obiektów związanych z kulturą olenderską na planowanym szlaku „Zaginiony świat Olendrów” wykazano przede wszystkim, że mimo licznych podobieństw pomiędzy badanymi obiektami, istnieje ich znaczne zróżnicowanie pod kątem znaczeniowym dla ruchu turystycznego. Dobór kryteriów oraz punktacji pozwolił na wyodrębnienie grup znaczeniowych, w obrębie których znalazły się obiekty o podobnym przedziale punktowym. Zakres informacji zawartych w poszczególnych kryteriach pozwolił dodatkowo na zbadanie potencjału turystycznego i wskazanie obiektów o największym znaczeniu nie tylko w zakresie kulturowym, ale przy jednoczesnym zachowaniu specyfiki szlaku, również krajoznawczo-turystycznym [M. Duda, T. Duda 2011].

W tabeli 2 zestawiono ocenę ośmiu obiektów „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci na bazie osadnictwa olenderskiego pod względem określonych kryteriów niezbędnych do stworzenia szlaku turystycznego, tj.: znaczenia ruchu turystycznego, dostępności turystycznej obiektów, obecności bazy noclegowej, wartości

Tabela 2. Waloryzacja obiektów niezbędnych do stworzenia szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci

Obiekt	Kryterium oceny						
	znaczenie dla ruchu turystycznego	dostępność turystyczna obiektu	obecność bazy noclegowej	wartość kulturowa obiektu	dostępność komunikacyjna	infrastruktura specjalistyczna dla rowerów	infrastruktura dla turystów zmotoryzowanych
	ocena						
Włostów – zabudowa	3	4	1	2	2	1	1
Chwałowice – zabudowa i kościół	4	3	2	3	2	1	1
Gostkowice – wał przeciwpowodziowy	3	4	1	1	1	1	1
Filia Muzeum Gorzowskiego (zbiorów w Krzyszczynie)	5	1	3	2	2	1	1
Droga przez Kwiatkowice (rowy, kanały)	3	0	3	1	1	1	1
Świerkocin	4	4	3	1	2	4	4
Muzeum w Bogdańcu	5	4	3	4	2	4	5
Wieża widokowa na wzgórzu za miejscowością Motylewo na terenie rezerwatu Bogdaniec I	5	5	1	2	4	1	1

Źródło: opracowanie własne

kulturowej obiektu, dostępności komunikacyjnej, infrastruktury specjalistycznej dla rowerów, infrastruktury dla turystów mobilnych. Na podstawie wartości punktowej można stwierdzić, że najlepiej pod względem oceny wypadło Muzeum w Bogdańcu. Obiekt ten według skali oceny zdobył 27 punktów (wysokie noty związane są z dobrą organizacją wsi, w której muzeum to się znajduje i dobrą promocją regionu). Natomiast najmniejszą liczbę punktów (10) uzyskała droga przez Kwiatkowice (rowy, kanały). Było to prawdopodobnie spowodowane małym zaangażowaniem miejscowej ludności i niewiedzą o posiadanych wartościowych turystycznie terenach. Również „mocnym” obiektem na szlaku jest wieś Świerkocin (20 pkt), ze słynnym na cały świat ZOO SAFARI – jedynym takim obiektem zoologicznym w Polsce. Wieś ta ma piękne tereny pod względem przyrodniczym, przyciągające turystów nie tylko z kraju, ale i zagranicy.

Pozostałe obiekty, tj. Włostów – zabudowa, Chwałowice – zabudowa i kościół, Gostkowice – wał przeciwpowodziowy, Filia Muzeum Gorzowskiego (zbiorów w Krzyszczynce), Wieża widokowa na wzgórzu za miejscowością Motylewo, na terenie rezerwatu Bogdaniec I, mimo swojej atrakcyjności nie były zauważone i oprócz osób tam mieszkających znali je tylko nieliczni. Mieszkańcy nie znają prawdziwej wartości terenów i obiektów, co spowodowało uzyskanie małej liczby punktów.

W tabeli 3 przedstawiono analizę różnego rodzaju cech mających wpływ na powstanie szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów”. Zakwalifikowano je do poszczególnych kategorii: mocne strony (urozmaicony krajobraz i przyroda, ścieżki rowerowe, dostępność komunikacyjna, infrastruktura turystyczna, rezerwat przyrody, bliskość przejścia granicznego polsko-niemieckiego i dużego miasta – Gorzów Wlkp., Zagroda Młyńska w Bogdańcu), słabe strony (baza noclegowa, niedostępność niektórych obiektów, brak świadomości mieszkańców o bogactwie terenu), szanse (połączenie szlaków rowerowych polskich i niemieckich, utworzenie stałego połącze-

Tabela 3. Analiza SWOT dla szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci

Mocne strony	Słabe strony
Urozmaicony, krajobraz i przyroda Ścieżki rowerowe Dostępność komunikacyjna Infrastruktura turystyczna (wiaty dla rowerów, ławeczki) Rezerwaty przyrody Bliskość przejścia granicznego polsko-niemieckiego i dużego miasta – Gorzowa Wlkp. Zagroda młyńska w Bogdańcu	Baza noclegowa Niedostępność niektórych obiektów Brak świadomości mieszkańców o bogactwie tego terenu
Szanse	Zagrożenia
Połączenie szlaków rowerowych polskich i niemieckich Utworzenie stałego połączenia kolejowego z Berlinem	Degradacja przyrody Niszczenie pozostałości po Olenkach

Źródło: opracowanie własne

nia kolejowego z Berlinem), zagrożenia (degradacja przyrody, niszczenie pozostałości po Olendrach). Szlak charakteryzuje się dużą liczbą walorów w mocnych stronach, co sprawia, że jego utworzenie ma dużą szansę powodzenia. Walory wymienione w szansach mają również znaczny wpływ na jego zaistnienie. Niemniej jednak nie należy lekceważyć słabych stron i zagrożeń. Trzeba podjąć odpowiednie środki, aby je zminimalizować lub, jeśli to możliwe, całkowicie zlikwidować.

Pojęcie rangowania oznacza wyłonienie spośród cech tych najsilniejszych lub tych najsłabszych i nadanie im odpowiedniej liczby punktów z jednoczesnym określeniem ich natężenia. W tabeli 4 zestawiono wyniki rangowania mocnych stron szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci. Rangowanie dotyczyło takich czynników, jak urozmaicony krajobraz i przyroda, ścieżki rowerowe, dostępność komunikacyjna, infrastruktura turystyczna, rezerwat przyrody, bliskość przejścia granicznego polsko-niemieckiego i dużego miasta – Gorzowa Wlkp., Zagroda Młyńska w Bogdańcu. Rozpatrywano ich istotność, czyli siłę wpływu i aktualne natężenie, dzięki czemu na koniec wystawiono ocenę ważoną. Z przeprowadzonego rangowania mocnych stron wynika, że najwyższą siłę wpływu i natężenia na szlaku turystycznym ma urozmaicony krajobraz i przyroda z oceną ważoną 6. Potwierdza to przekonanie, że jest to czynnik niezbędny i niezastąpiony, bez którego szlak nie może zaistnieć. Zaraz za nim równie ważna jest bliskość przejścia granicznego polsko-nie-

Tabela 4. Analiza SWOT z rangowaniem szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci – mocne strony*

Czynnik	Istotność, czyli siła wpływu (waga) [od 0,1 do 10]	Aktualne natężenie, czyli (ocena) [od 0 do 10]	Ocena ważona [waga x ocena]
Urozmaicony krajobraz i przyroda	3	2	6
Ścieżki rowerowe	1	1	1
Dostępność komunikacyjna	1	1	1
Infrastruktura turystyczna	0,5	1	0,5
Rezerваты przyrody	0,5	2	0,5
Bliskość przejścia granicznego polsko-niemieckiego i dużego miasta – Gorzowa Wlkp.	2	2	4
Zagroda Młyńska w Bogdańcu	2	1	2
Razem	10*	10*	

* użyto kryterium oceny istotności i aktualnego natężenia mocnych stron (tab. 4) i słabych stron (tab. 5) analizy SWOT z rangowaniem: 0,1/0 – nie ma dużego wpływu/natężenia, 0,5 – mało dostrzegany wpływ/natężenie, 1 – minimalny wpływ/ natężenie, 2 – umiarkowany wpływ/natężenie, 3 – umiarkowanie niski wpływ/natężenie, 4 – umiarkowanie średni wpływ/natężenie, 6 – średni wpływ/natężenie, 10 – ma duży wpływ/natężenie, 10* – pula do wykorzystania przy ocenie istotności i natężenia [Kotler 2002].

Źródło: opracowanie własne

Tabela 5. Analiza SWOT z rangowaniem szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci – słabe strony*

Czynnik	Istotność, czyli siła wpływu (waga) [od 0,1 do 10]	Aktualne natężenie, czyli ocena [od 0 do 10]	Ocena ważona [waga x ocena]
Baza noclegowa	2	3	6
Niedostępność niektórych obiektów	4	5	20
Brak świadomości mieszkańców o bogactwie tego terenu	4	2	8
Razem	10	10	

* kryteria rangowania według oznaczeń w tab. 4

Źródło: opracowanie własne

mieckiego i dużego miasta – Gorzowa Wlkp. z oceną ważoną 4. Tak jak i przyroda, tak i ludzie (mieszkańcy i przyjezdni) są ważni, aby szlak mógł funkcjonować. Wymienione czynniki zamyka Zagroda Młyńska w Bogdańcu, która jest kluczowa dla rozwoju tego szlaku z powodu swojej bogatej oferty skierowanej do turystów. Pozostałe czynniki, tj. ścieżki rowerowe, dostępność komunikacyjna, infrastruktura turystyczna, rezerwat przyrody, aby uzyskać wysoki stopień istotności i natężenia, wymagają jeszcze dużego nakładu pracy.

W tabeli 5 zestawiono wyniki rangowania słabych strony szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci. Rangowanie dotyczyło takich czynników, jak baza noclegowa, niedostępność niektórych obiektów i brak świadomości mieszkańców o bogactwie tego terenu. Dzięki temu na koniec wystawiono ocenę ważoną.

Z przeprowadzonego rangowania słabych stron wynika, że najwyższą siłą wpływu i natężania w szlaku turystycznym ma niedostępność niektórych obiektów z oceną ważną 20. Jest to czynnik utrudniający utworzenie zaproponowanego szlaku, ponieważ turyści w pełni nie będą mogli korzystać z tego szlaku. Niepokojącym czynnikiem jest również brak świadomości mieszkańców o bogactwie naturalnym tego terenu z oceną ważoną 8. Z tego powodu rozwój szlaku może być zagrożony. W tym przypadku brak bazy noclegowej nie stanowi większego zagrożenia (ocena ważona 6), ale jej rozwój może się przyczynić do wzrostu liczby turystów.

Na podstawie próby stworzenia szlaku „Zaginiony świat Olendrów”, przez przeprowadzoną analizę SWOT i analizę SWOT z rangowaniem, można stwierdzić, że szlak ma duże szanse zaistnienia. Podobnie do szlaku utworzonego na Pobrzeżu Gdańskim, gdzie są Żuławy Wiślane. Mają one podobną budowę geologiczną, krajobraz i historię co Dolina Warty i Noteci, lecz z tą różnicą, że są uznane za atrakcję turystyczną, a opisywany region nie. Na terenie Żuław powstał szlak menonitów, głównie ukierunkowany na turystykę rowerową (co nie wyklucza pieszej). Szlak łączy atrakcje krajoznawcze związane z historią osadnictwa olenderskiego [www.Odkrywaj-Na_szlaku-Szlak_Mennonitow/pomorskie.travel].

Można zadać sobie pytanie: Czy Dolina Warty i Noteci również mogłaby stać się atrakcją turystyczną? W pracy pokazano, że jeśli tylko podjąć odpowiednie działania i spełnić określone warunki, to realizacja szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” ma szanse powodzenia. Celem utworzenia szlaku na tych terenach jest ukazanie ogromu pracy ludzkiej, włożonej w zasiedlenie tych terenów i uczynienie ich zdalnych do życia. Praca ta widoczna jest po dzień dzisiejszy w postaci wybudowanych wałów, kanałów, osuszonych dużych połaci terenów i istniejących zabudowań.

Tereny Doliny Warty i Noteci są dla wielu osób nieznanne. Także obecni mieszkańcy tych terenów nie przykładają większej wagi do atrakcyjności miejsca, w którym żyją i nie doceniają jego walorów. Niegdyś tętniące życiem wioski z gospodarstwami i żyznymi polami, to niestety rozpadające się dziś i niszczące budynki i zabudowania, a przecież błota nadwarciańskie na swój sposób są atrakcyjne i kryją w sobie wspaniałą historię ludzi zamieszkujących te tereny. To właśnie dzięki tym pierwszym osadnikom (Olendrom), którzy przyczynili się do osuszenia terenu i zabezpieczenia go przed powodzią, osiedlanie się na tym obszarze było możliwe. Dolina Warty i Noteci to nie tylko kanały melioracyjne, ale także spuścizna Olendrów, ich architektura, nurt rzek otoczonych interesującą fauną i florą.

Czy osadnictwo olenderskie może wpłynąć na tożsamość obecnych mieszkańców Doliny Warty i Noteci, a szlak turystyczny „Zaginiony świat Olendrów” – na rozwój turystyki w Dolinie Warty i Noteci? Tożsamość powstaje tam, gdzie są ludzie i to dzięki nim dane miejsce zyskuje na wartości, otrzymuje swoją „tożsamość”. Miejsce urodzenia i zamieszkania człowieka jest jego „małą ojczyzną”, o którą powinien dbać i być z niej dumny. Próba stworzenia szlaku „Zaginiony świat Olendrów” może wzmocnić tożsamość mieszkańców Doliny Warty i Noteci. Analiza SWOT z rangowaniem, potwierdza, że mocne strony silniej oddziałują niż słabe strony, które nie zamykają szansy do realizacji tego szlaku. W ostatnim czasie tożsamość mieszkańców stopniowo wzrasta. Dzieje się tak za sprawą organizowanej corocznej imprezy „Święta Chleba”, stworzenia gry terenowej „Dolina Młynów w Bogdańcu” i działalności lokalnego koła historyków „Ziemi Bogdanieckiej” oraz osób zainteresowanych historią tych terenów. Obecnie każdy zainteresowany Doliną Warty i Noteci bez problemu może otrzymać informacje o tym regionie, wybierając się do działu promocji Urzędu Gminy w Bogdańcu czy do Gminnej Biblioteki Publicznej w Bogdańcu. Potrzeba jeszcze wielu lat pracy, cierpliwości i zaangażowania nie tylko lokalnych władz, ale i samych mieszkańców, żeby można było mówić, że mieszkańcy utożsamiają się ze swoją „małą ojczyzną” [www.bogdaniec.pl].

Obecnie na tych terenach turystyka jest słabo rozwinięta, ale są czynne obiekty, które chętnie są odwiedzane nie tylko przez krajowych, ale i zagranicznych turystów. Takim przykładem jest Zagroda Młyńska w Bogdańcu czy ZOO SAFARI w Świerkocinie. Powstało dużo stron internetowych, które promują turystykę nie tylko na tym terenie, ale i w całym województwie lubuskim, np. www.wrotalubuskie.eu/PL/433/Turystyka czy www.ziemialubuska.pl. Opracowano program rozwoju turystyki do 2020 roku. *Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 roku* jest dokumentem, który może służyć

podmiotom publicznym i prywatnym w inspiracji i aktywizacji do realizowania zamierzeń rozwojowych w zakresie gospodarki turystycznej w województwie lubuskim. Jego zadaniem jest wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy województwa lubuskiego, poprawę warunków i jakości życia społeczności lokalnych [www.wrotalubuskie.eu].

Utworzenie turystycznego szlaku „Zaginiony świat Olendrów” daje nie tylko szansę na rozwój turystyki i promocji regionu, ale umożliwia przygotowanie nowych miejsc pracy (poprzez budowę obiektów noclegowych i gastronomicznych, zatrudnianie osób w obsłudze). Utworzenie tego szlaku może poszerzyć zaangażowanie lokalnej społeczności, przyczyniając się pogłębiania ich tożsamości. Wskazuje też na cenne walory turystyczne, których nie dostrzegają mieszkańcy, a przez to narażają na niszczenie oraz zapomnienie.

W Polsce od niedawna obserwuje się wzrost zainteresowania historią i krajobrazem terenów niegdyś niewykorzystywanych, zaniedbanych, zapomnianych. To zainteresowanie ma na celu nadanie tym miejscom tożsamości, zwrócenie szczególnej uwagi na wartość oraz pobudzenie wyobraźni. Dzięki tym ideom i zaangażowaniu wielu ludzi powstają szlaki tematyczne, regionalne, których celem jest nie tylko edukacja, ale rekreacja i odnowa sił fizycznych i psychicznych, dzięki możliwości korzystania z pakietu usług znajdujących się w obrębie szlaku. Takim przykładem jest Szlak Piastowski, który leży na obszarze Wielkopolski, części Kujaw i Pałuk. Łączy najważniejsze obiekty i zabytki historii związanej z początkami państwa polskiego. Podobnym przykładem jest również np. Szlak Cysterski czy Św. Jakuba [www.szlakpiastowski.com.pl].

Szlak Piastowski, Szlak Cysterski, czy Św. Jakuba oraz szlak „Zaginiony świat Olendrów” mają dużo wspólnych cech. Poświęcone są kulturze, życiu ówczesnych ludzi i śladom materialnym po nich pozostawionym. Nieodłącznym elementem jest przyroda i woda. Szlaki te mają na celu nie tylko przekazywanie walorów edukacyjnych, ale estetycznych i zdrowotnych. Ukazują ogrom pracy włożonej w powstanie czegoś wielkiego, pozostającego na długie lata w pamięci. Wyróżniają się dużym pakietem usług świadczonych w swoim obrębie (turystyka wodna, rowerowa).

Kolejnym przykładem szlaku jest transgraniczny szlak naftowy, który łączy ze sobą miejsca związane z narodzinami i historią przemysłu naftowego. Jego główną oś: Jasło – Krosno – Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – Sambor -Borysław –Drohobycz – Lwów wzbogacają pętle dla turystyki pieszej i rowerowej [www.beskidniski.org.pl]. Wspólnymi elementami szlaku naftowego i olenderskiego jest ich niepowtarzalna tematyka, nastawienie na rozwój turystyki pieszej i rowerowej, ukazanie, że z niewielkiego terenu można stworzyć atrakcję na skalę ponad krajową.

Dzięki przeprowadzonym badaniom zgodnie z waloryzacją obiektów niezbędnych do stworzenia szlaku turystycznego „Zaginiony świat Olendrów” w Dolinie Warty i Noteci, potwierdzono, że najlepiej pod względem oceny wypadło Muzeum w Bogdańcu. W większości kryteriów oceny zdobyło dużą liczbę punktów (wysokie noty związane są dobrą organizacją wsi, w której się to muzeum znajduje i dobrą promocją regionu), natomiast najgorzej i najmniejszą liczbę punktów zdobyła droga przez Kwiatkowice (rowy, kanały). Wynikało to z małego zaangażowania miejscowej ludności i braku świadomości o posiadaniu terenów wartościowych pod względem turystycznym. Według analizy SWOT

na szlaku występuje duża liczba walorów w mocnych stronach (zakwalifikowano do nich urozmaicony, krajobraz i przyrodę, ścieżki rowerowe, dostępność komunikacyjną, infrastrukturę turystyczną, rezerваты przyrody, bliskość przejścia granicznego, Zagrodę Młyńską w Bogdańcu), co sprawia, że jego zaistnienie ma dużą szansę powodzenia. Połączenie szlaków rowerowych polskich i niemieckich oraz utworzenie połączenia kolejowego z Berlinem mogą również znacząco wpłynąć na zaistnienie szlaku. Nie należy jednak lekceważyć słabych stron (baza noclegowa, niedostępność niektórych obiektów i brak świadomości mieszkańców o bogactwie tego terenu) i zagrożeń (degradacja przyrody, niszczenie pozostałości po Olendrach). Z przeprowadzonego rangowania mocnych stron wynika, że najwyższą siłą wpływu i natężenia na szlaku turystycznym ma urozmaicony krajobraz i przyroda – ocena ważona 6. Na podstawie rangowania słabych stron potwierdzono, że najwyższą siłą wpływu i natężenia na szlaku turystycznym ma niedostępność niektórych obiektów – ocena ważona 9. Jest to czynnik utrudniający, ponieważ bez jego wyeliminowania turyści nie będą mogli korzystać z tego szlaku.

„Zaginiony świat Olendrów” w porównaniu do funkcjonujących szlaków, jakimi są np. Szlak Piastowski czy transgraniczny szlak naftowy ma szansę zaistnienia na opisanym terenie pod warunkiem, że zostaną spełnione wszystkie niezbędne wytyczne, aby szlak mógł funkcjonować, a mieszkańcy, jak i władze lokalne tych terenów zaangażują się w jego realizację oraz promocję.

Podsumowanie

Szlak turystyczny „Zaginiony świat Olendrów” ma dużą szansę zaistnienia. Z przeprowadzonej bonitacji punktowej wynika, że najcenniejszymi obiektami szlaku są Muzeum w Bogdańcu i miejscowość Świerkocin, kojarzone z konkretnymi produktami turystycznymi. Muzeum w Bogdańcu utożsamiane jest z odbywającym się co roku „Świętem chleba”, a Świerkocin z pięknymi nadwarciańskimi terenami sprzyjającymi rozwojowi turystyki aktywnej (tj. wypadu rowerowe, spływy kajakowe, wędkowanie) bądź biernej (pikniki, spaceru, podziwianie uroków terenów nadwarciańskich), mostem oraz ZOO SAFARI. Wyniki Analizy SWOT potwierdzają, że mimo występowania poważnie zagrażających słabych stron, przewaga oraz siła mocnych stron przeważa i stwarza szansę do jego realizacji. W rangowaniu mocnych stron można zauważyć jak ważną rolę w szlaku odgrywa przyroda i urozmaicony krajobraz. Natomiast rangowanie słabych stron pokazało, żeby w pełni i sprawnie szlak mógł funkcjonować, trzeba nad nim popracować i spróbować pozbyć się zagrożeń, jeśli jest to możliwe. Szlak ma duży potencjał i swoją oryginalnością ma szansę wybicia się oraz stania się interesującą atrakcją choćby na szczeblu powiatowym. Niestety brak świadomości jego cennych walorów oraz zaangażowania mieszkańców i władz hamuje jego rozwój.

Bibliografia

- Duda M., Duda T., 2011, *Rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego w rejonie południowego* dostęp 21.12.2015.
- Kotler P., 2002, *Marketing*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
- Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020*, wrotalubuskie.eu/PL/433/554/-Program_Rozwoju_Lubuskiej_Turystyki_do_2020/k, dostęp 27.04.2015.
- Szałygin J., 2002, *Kolonizacja „olęderska” w Polsce – niedoceniany fenomen*, Opcja na Prawo, nr 7-8, www.opcjanaprawo.pl/index.php/2013/itemlist/category/97-nr-7-8-lipiec-sierpień-2002?start=10, dostęp 12.12.2015.
- www.Szlak Piastowski/szlakpiastowski.com.pl/go.live.php, dostęp 07.05.2015.
- www.beskidniski.org.pl/szlaki/naftowy/pl/szlak_main_pl.htm/szlak naftowy, dostęp 13.05.15.
- www.bogdaniec.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=54&strona=1, dostęp 12.12.2015.
- www.holland.org.pl/art.php?kat=art&dzial=polska&id=2_1, dostęp 23.12.2015.
- www.Odkrywaj-Na_szlaku-Szlak_Mennonitow/pomorskie.travel, dostęp 27.01.2015.
- www.wrotalubuskie.eu/PL/433/Turystyka, dostęp: 21.12.2015.
- www.ziemialubuska.pl, dostęp 21.12.2015.

THE ATTEMPT OF CREATING THE TOURIST TRAIL IN WARTA AND NOTEĆ VALEY ON THE BASE OF OLENDER SETTLEMENT

Summary. *Olender settlement is not only ethnic origin and the natural environment in which the colonists behave to prepare the land for farm growing, but also brought law and used to by the first Dutch-amelioration - floodplain land. The tourist trail is discussed to realize inhabitant of the Valley areas of the Warta and Noteć attractiveness of the place where they live, as well as promoting the region in nationally and internationally area. The object of this study is bid to create a tourist trail in the Valley of the Warta and Noteć named „Zaginiony świat Olendrów” and is based on olender settlement as a historical inheritance, shaping the attractiveness of these area. The work demonstrate direction of this trail affected the identity of the inhabitants. The research method by which the project is assessed by the valorization of objects necessary to create a tourist route “Zaginiony świat Olendrów” is SWOT analysis, and SWOT analysis of the ranking of the strengths and weaknesses of the trail. The results of SWOT analysis reinforces that despite of the prevalence of seriously threatening the weaknesses of this advantage and force strengths weakens and opens chance to his realization. In ranking strengths can be seen as an important pathway playing role in nature and varied landscape. In contrasts rank weaknesses makes it clear that in order to fully and efficiently trail function has yet to work on it and try to diminish or completely get rid of the threat, if it is possible. The trail has got a lot of potential and own originality, it has a chance to rise in the world, becoming an interesting attraction even at the county level. Unfortunately, the lack of awareness of it is valuable qualities and commitment to the residents and authorities inhibits its development.*

Key words: tourist trail, Warta and Noteć Valey, olender settlement

Translated by EWA SZCZEPANOWSKA

Atrakcyjność turystyczna rejonu śluz na Kanale Augustowskim¹

Adam Mazur, Marcin Bekta, Michał Siedlecki, Rafał Woźnica

Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie

Wstęp

Kanał Augustowski jest jednym z najważniejszych transgranicznych zabytków techniki położonym na terytorium dwóch państw: znajduje się w północno-wschodniej części Polski i północno-zachodniej części Białorusi. Obiekt o charakterze liniowym. Jest to kanał żeglowny, działowy, który łączy Wisłę przez dopływ Narwi i Biebrzę, Czarną Hańczę z Niemnem. Wykorzystuje polodowcowe obniżenie rynnowe, tworzące pasmo jezior augustowskich oraz doliny rzek Biebrzy, Netty, Czarnej Hańczy i Niemna [Batura 2001]. W skład Kanału Augustowskiego wchodzi naturalne zbiorniki wodne, tj. jeziora: Necko, Białe, Studzieniczne, Orle, Paniewo, Krzywe i Mikaszewo oraz rzeki: Netta, Czarna Hańcza, Klonownica, Płaska (Sucha Rzeczka, Serwianka), Mikaszówka, Perkucia, Szlamica, Wołkuszanka, Ostaszanka, połączone za pomocą sztucznie wykonanych urządzeń hydrotechnicznych typu śluzy i jazy [Batura 2015].

Na trasie kanału augustowskiego jest 18 śluz, w tym 14 na terenie Polski i 3 na terenie Białorusi. Piętnasta śluza, która znajduje się w Kurzyńcu, jest śluzą graniczną. W okresie letnim można tutaj przekroczyć granicę wodną, np. kajakiem. Kanał jest bardzo dobrze zachowany i świadczy o ówczesnym kunszcie inżynierskim, a na wielu śluzach można jeszcze spotkać oryginalne wyposażenie [Orłowski 2008]. W tabeli 1 podano krótką charakterystykę wszystkich śluz na Kanale Augustowskim.

Baza noclegowa w omawianym rejonie jest bardzo rozbudowana pod względem liczbowym i zróżnicowana pod względem jakościowym [Strategia... 2005]. Do dyspozycji gości przyjeżdżających nad Kanał Augustowski są dwa hotele, dwa pensjonaty, 23 obiekty hotelarskie, 20 ośrodków wczasowo-wypoczynkowych, 3 schroniska, 15 pól namiotowych. W rejonie kanału można wynająć 58 domków letniskowych dla 390 osób. Najwięcej jest obiektów noclegowych typu kwatery prywatne i znajdują się one przede wszystkim na terenie Augustowa i w okolicy (111), natomiast na całej długości polskiego odcinka kanału jest ich 95. Łącznie wszystkie kwatery prywatne mogą pomieścić 1392 osoby. Ceny za wynajem takiego noclegu zależą przede wszystkim od jego standardu i od sezonu oraz liczby dób.

Kanał w okolicach Augustowa jest zagospodarowany w miarę potrzeb odwiedzających go turystów. Występuje tu baza noclegowa i gastronomiczna oraz baza towarzysząca. Natomiast począwszy od Jeziora Studziennicznego baza noclegowa staje się bardzo uboga, a baza gastronomiczna w zasadzie nie istnieje.

¹ Artykuł powstał w ramach zadania badawczego pt. *Analiza stanu turystyki w rejonie Kanału Augustowskiego*, realizowanego z działalności statutowej w roku 2014 na Wydziale Turystyki i Rekreacji SGTIR.

Kanał Augustowski jest bez wątpienia atrakcyjną drogą wodną o charakterze turystyczno-historycznym. Łączy on czynniki wpływające na rozwój turystyki, takie jak: przyroda, woda, atrakcje turystyczne, miejsca kultu religijnego, trasy związane ze Świętym Janem Pawłem II. Jest to rejon szczególny, z uwagi na granicę wschodnią Unii Europejskiej, co w przyszłości może wpływać na jednolite zagospodarowanie tej strefy [Fabijańska i in. 2008].

W pracy przedstawiono krótką charakterystykę gmin położonych w rejonie Kanału Augustowskiego wraz z informacją o liczebności bazy agroturystycznej. Dokonano analizy liczby gospodarstw agroturystycznych w gminach wiejskich w obrębie Kanału Augustowskiego oraz przeprowadzono wywiad z osobami odwiedzającymi śluzy na Kanale Augustowskim.

Charakterystyka gmin w rejonie Kanału Augustowskiego

Bargłów Kościelny (województwo podlaskie, powiat augustowski) to gmina znajdująca się na terenie Zielonych Płuc Polski. Jej powierzchnia wynosi 18 751 ha. Gmina ma około 5,6 tys. mieszkańców (dane Urzędu Gminy Bargłów Kościelny). Do jej walorów przyrodniczych należą Biebrzański Park Narodowy, z najlepiej zachowanym w Europie kompleksem torfowisk niskich, oraz jeziora: Tajno, Kroszewo, Kukowo, Pogorzałka i Reszki. Do walorów kulturowych Bargłowa zaliczyć można m.in. neogotycki kościół parafialny z 1883 roku oraz kapliczki przykościelne. Warto zobaczyć także grobowiec rodziny Karwowskich i kapliczkę św. Jana Nepomucena ozdobioną dziełem jednego z ludowych artystów. Inne ciekawe miejsca to np. zabytkowa plebania z 1908 roku oraz pomnik ku czci bargłowian poległych w walkach wyzwoleniczych w latach 1918-1920, wystawiony tuż po zakończeniu I wojny światowej. W zachodniej części gminy znajduje się kilkunastokilometrowy odcinek Kanału Augustowskiego wraz ze śluzą Borki (dane Urzędu Gminy Bargłów Kościelny). Na terenie gminy jest 6 obiektów agroturystycznych i 40 miejsc noclegowych.

Sztabin (województwo podlaskie, powiat augustowski) to gmina o powierzchni 361,80 km², zamieszkała przez 5824 osoby (www.sztabin.ug.gov.pl). Jest to gmina o charakterze typowo rolniczym, ma zarejestrowanych 1083 gospodarstw rolnych o średniej powierzchni 20,1 ha. Ponad 14 500 ha powierzchni całego Sztabina zajmują lasy – pozostałości po części Puszczy Augustowskiej oraz dawnych kompleksach Puszczy Krasnybór i Jaminy. Do walorów przyrodniczych gminy Sztabin należą Biebrzański Park Narodowy oraz rezerваты Glinki i Kozi Rynek. Rezerwat Przyrody Kozi Rynek jest miejscem pamięci narodowej z okresów II wojny światowej, a także powstania styczniowego. Spośród walorów kulturowych wymienić należy skansen w Jagłowie, kościoły w Krasnymborze i Jaminach, dworek w Cisowie, śluzy Dębowo i Sosnowo, Kozi Rynek oraz mogiłę w Czarniewie. Infrastruktura turystyczna gminy składa się z 12 obiektów – kwater prywatnych i gospodarstw agroturystycznych (łącznie 145 miejsc noclegowych).

Płaska (województwo podlaskie, powiat augustowski) to gmina położona w północno-wschodnim rejonie przygranicznym oraz na granicy obszaru zwanego Zielonymi Płucami Polski. Teren gminy znajduje się w obrębie dwóch regionów – Równiny Augustowskiej oraz Kotliny Biebrzańskiej. Dzieje osadnictwa oraz historia tego obszaru należą do terenu badań archeologicznych. Do licznych walorów przyrodniczych gminy Płaska zalicza się m.in. Puszcę Augustowską, najdłuższą rzekę ziemi augustowskiej i całej Suwalszczyzny – Czarną Hańczę oraz jeziora: Gorczyckie, Orlewo, Paniewo, Mikaszewo i Krzywe. Ważnym walorem kulturowym jest Kanał Augustowski. Na terenie Płaskiej odbywają się cykliczne imprezy, np. zawody w sporcie pożarniczym, festyn rekreacyjno-sportowy w Rudawce oraz Rock-Szanty Festiwal Serwy (dane Urzędu Gminy Płaska). Infrastruktura agroturystyczna gminy składa się z 19 obiektów noclegowych przeznaczonych dla 228 osób.

Augustów to gmina położona na Równinie Augustowskiej z siedzibą w mieście Augustów. Bardzo dobre warunki naturalne sprzyjają rozwojowi rolnictwa ekologicznego i turystyki, co czyni z Augustowa gminę typowo rolniczą. Nie ma tu dużego przemysłu. Ponad 50% powierzchni to tereny o szczególnych walorach przyrodniczych (14 950 ha), z czego 345,9 ha przypada na rezerваты przyrody (dane Urzędu Gminy Augustów). Na terenie gminy znajdują się 23 pomniki przyrody, 2 rezerваты przyrody – Jezioro Kolno oraz Stara Ruda. Augustów to teren bogaty w walory kulturowe, należą do nich m.in. młyn wodny w Białobrzegach z początków XX wieku, cmentarzisko kurhanowe w Neckim Borku, drewniane zagrody w Rutkach Starych z przełomu XIX i XX wieku i przydrożna kapliczka z połowy XIX wieku w Żarnowie II. Natomiast w Gabowych Grądach na uwagę zasługują unikatowe domostwa z łaźniami parowymi (banie) oraz obiekty sakralne staroobrzędowców. Spośród atrakcji gminy wymienia się Wigierską Kolej Wąskotorową, której szlak wiedzie przez Puszcę Augustowską oraz Wigierski Park Narodowy. Przez te tereny przebiega Kanał Augustowski ze swoimi śluzami Borki i Białobrzegi. Kolejnymi atrakcjami są malowniczy szlak kajakowy biegnący Rospudą, dwa znaczone szlaki piesze oraz szlak konny w Nadleśnictwie Białobrzegi. W Janówce przy szkole podstawowej istnieje jedyne w północno-wschodniej Polsce Muzeum Armii Krajowej. Natomiast w Kościele p.w. Jana Chrzciciela w Augustowie można obejrzeć muzeum poświęcone Sybirakom. Na terenie gminy mieści się 12 gospodarstw agroturystycznych. Baza noclegowa dostępna dla 109 osób.

Lipsk to gmina położona w rejonie przygranicznym, sąsiadująca na północy z gminą Płaska, na zachodzie z gminą Sztabin, na południu z Dąbrową Białostocką i Nowym Dworem, natomiast na wschodzie z Białorusią. Teren gminy znajduje się w obrębie mikroregionu Kotliny Biebrzańskiej. Aż 65% powierzchni (11 997 ha) to tereny o szczególnych walorach przyrodniczych, gmina ma 4 pomniki przyrody. Do walorów kulturowych zalicza się m.in. neogotycki kościół pod wezwaniem Matki Bożej Anielskiej, cmentarz żydowski z XIX wieku, układ przestrzenny z drugiej połowy XVI wieku, cmentarz parafialny z I połowy XIX wieku i Kopiec Wolności z lat 20. XX wieku. W Lipsku prężnie działa dom kultury z salą widowiskową, kinem i biblioteką oraz muzeum regionalne. Do głównych atrakcji turystycznych zalicza się liczne szlaki turystyczne. Na terenie gminy mieszczą się 3 gospodarstwa agroturystyczne zapewniające 31 miejsc noclegowych.

Nowinka (województwo podlaskie, powiat augustowski) to gmina wiejska z siedzibą w Nowince, położona w pobliżu granicy wschodniej w sąsiedztwie przejścia granicznego Budzisko i Ogrodniki. Nowinka to gmina o charakterze turystyczno-rolniczym. Prawie 3 tysiące mieszkańców zajmuje się rolnictwem i leśnictwem jako podstawowym źródłem utrzymania. Coraz więcej osób stawia też na agroturystykę, na co pozwalają wybitne walory przyrodnicze i krajoznawcze Nowinki, zalicza się do nich m.in. jeziora Wigry, Blizno, Busznica, Długie, Blizienko, Krusznik i Tobołowo. Wśród walorów kulturowych wymienia się kościół w Szczebrze, kościół pod wezwaniem Matki Boskiej Anielskiej w Monkiniach z początków XX wieku, Zespół Komunikacyjny Wąskotorowej Kolei Leśnej i Powstańce – uroczysko leśne na lewym brzegu Blizny (dane Urzędu Gminy Nowinka). Na terenie gminy mieści się 7 gospodarstw agroturystycznych z 131 miejscami noclegowymi.

Materiał i metody badań własnych

Wywiad przeprowadzono w 2015 roku z osobami odwiedzającymi śluzę w obrębie Kanału Augustowskiego. Na każdej śluzie przeprowadzono krótki wywiad z 20 przypadkowymi osobami odwiedzającymi ten obszar, niebędącymi mieszkańcami tego regionu i niekorzystającymi z noclegu w Augustowie, a w okolicach Kanału Augustowskiego. W badaniach wzięło udział 300 osób. W wywiadzie respondenci odpowiadali na następujące pytania (oceny podawano w skali od 1 do 10, gdzie 1 znaczyło mało atrakcyjny, a 10 bardzo atrakcyjny):

1. Proszę o określenie atrakcyjności śluzy dla celów turystyki. Na pytanie odpowiadało po 20 osób dla oceny każdej śluzy (15 śluz).
2. Czy baza noclegowa, z której Państwo korzystacie jest atrakcyjna.
3. Czy uważacie Państwo, iż baza noclegowa jest wystarczająca w tym regionie.
4. Czy uważacie Państwo, iż baza gastronomiczna jest wystarczająca w tym regionie.
5. Czy baza noclegowa i gastronomiczna po za Augustowem jest atrakcyjna.
6. Która śluza jest najbardziej atrakcyjna (proszę podać jej nazwę).

Wyniki badań

Śluza Paniewo (40% pytanych osób) i Przewież (42% pytanych osób) w opinii osób badanych były najbardziej atrakcyjnymi śluzami, otoczenie oraz dostępność śluz wpływały na takie oceny. Wszystkie oceny śluz zawarto w tabeli 1. Najbardziej turystom podobała się śluza Paniewo, aż 80% badanych osób udzieliło takiej odpowiedzi.

Najwięcej turystów (44%) oceniło atrakcyjność bazy noclegowej na 5 punktów. Wyniki te nie zawierały opinii bazy noclegowej w Augustowie. Na 5 punktów oceniło bazę noclegową jako wystarczającą 38% turystów. Najwięcej badanych osób (49%) dało 3 punkty za bazę gastronomiczną jako wystarczającą.

Tabela 1. Nazwy śluz na kanale augustowskim wraz z podstawowymi danymi i oceną atrakcyjności śluz do celów turystycznych

Opis śluz	Ocena atrakcyjności turystycznej (1 mało atrakcyjna, 10 bardzo atrakcyjna)
Śluza Dębowo Położenie: 0,35 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,07 m Długość: 43,9 m Szerokość: 6,10 m	6,0
Śluza Sosnowo Położenie: 13,2 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,77 m Długość: 43,5 m Szerokość: 6,10 m	4,0
Śluza Borki Położenie: 19,25 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,89 m Długość: 44,0 m Szerokość: 6,10 m	2,0
Śluza Białostrzegi Położenie: 26,9 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,08 m Długość: 42,8 m Szerokość: 5,90 m	4,0
Śluza Augustów Położenie: 32,5 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,44 m Długość: 46,8 m Szerokość: 6,02 m	4,0
Śluza Przewięż Położenie: 43,6 kilometr kanału Różnica poziomów: 0,86 m Długość: 46,17 m Szerokość: 5,96 m Jest bardzo popularną śluzą i bardzo chętnie odwiedzaną, nie tylko przez brać wodną, ale i turystów zmotoryzowanych	9,0
Śluza Swobody Położenie: 47,4 kilometr kanału Różnica poziomów: 1,7 m Długość: 45,77 m Szerokość: 5,95 m	5,0

Tabela 1. cd. Nazwy śluz na kanale augustowskim wraz z podstawowymi danymi i oceną atrakcyjności śluz do celów turystycznych

Opis śluz	Ocena atrakcyjności turystycznej (1 mało atrakcyjna, 10 bardzo atrakcyjna)
Śluza Gorczyca Położenie: 57 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,81 m Długość: 43,23 m Szerokość: 5,95 m	6,0
Śluza Paniewo Położenie: 61 kilometr kanału Różnica poziomów: 6,29 m Długość: 88 m Szerokość: 5,95 m Jest to jedyna na całym kanale augustowskim śluza 2-komorowa Czas śluzowania wynosi około 40 minut	9,0
Śluza Perkuć Położenie: 63 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,91 m Długość: 43,5 m Szerokość: 6,02 m	6,0
Śluza Mikaszówka Położenie: 69,1 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,44 m Długość: 43,31 m Szerokość: 6,05 m	5,0
Śluza Sosnówek Położenie: 71,2 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,98 m Długość: 44,40 m Szerokość: 6,10 m	5,0
Śluza Tartak Położenie: 74,4 kilometr kanału Różnica poziomów: 1,72 m Długość: 45,35 m Szerokość: 6,08 m	5,0
Śluza Kudrynki	4,0
Śluza Kurzyniec Położenie: 81,75 kilometr kanału Różnica poziomów: 2,98 m Jest to śluza graniczna, której połowa leży już po stronie Białoruskiej	4,0

Źródło: [<http://atrakcjepodlasia.pl>] i wyniki badań własnych

Tabela 2. Szczegółowe odpowiedzi badanych osób (w skali od 1 do 10 punktów)

Pytania	Liczba punktów									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	% przyznanych punktów									
Czy baza noclegowa, z której korzystano jest atrakcyjna	0	1	2	10	44	10	9	8	8	8
Czy baza noclegowa jest wystarczająca w tym regionie	1	1	6	9	38	9	8	9	8	11
Czy baza gastronomiczna jest wystarczająca w tym regionie	12	17	49	7	7	7	1	0	0	0
Czy baza noclegowa i gastronomiczna po za Augustowem jest atrakcyjna	3	12	40	14	13	12	2	2	2	0

Źródło: badania własne

Wnioski

Baza noclegowa i gastronomiczna w rejonie Kanału Augustowskiego i poza Augustowem jest mało atrakcyjna (69% ocen poniżej 5 punktów). Większość badanych osób określiła bazę gastronomiczną za niewystarczającą (78% ocen niższych od 4 punktów). Baza noclegowa była wystarczająca w tym regionie, jej atrakcyjność jednak została podważona. Tylko 2 śluzy Paniewo i Przewież cieszyły się bardzo dużą popularnością. Wynikało to z łatwej dostępności (dojazd samochodem, rowerem czy drogą wodną) oraz atrakcyjności. Jak wynikało z rozmów z osobami obsługującymi śluzy, najczęściej przekraczającymi śluzy byli turyści w kajakach. Teren Kanału Augustowskiego przy odpowiednim dofinansowaniu i zbudowaniu infrastruktury mogłby być bardzo atrakcyjny dla turystów szukających spokoju i aktywnego wypoczynku.

Bibliografia

- Batura I., 2001, *Augustów i okolice*, Wydawnictwo Hańcza, Suwałki,
 Batura W., 2015, *Kanał Augustowski. Arcydzieło rąk ludzkich i natury*, Wydawnictwo „Bernradinium”, Pelplin,
 Fabijańska M., Balcerak M., Bekta M., 2008, *Baza noclegowa i gastronomiczna rejonu Kanału Augustowskiego*, [w:] *Kanał Augustowski i współczesna ekoturystyka*, red. W. Lenart, A. Zelenkov, AH w Pułtusku, Mińsk, Grodno.
 Orłowski B., 2008, *Znaczenie historyczne Kanału Augustowskiego*, [w:] *Kanał Augustowski i współczesna ekoturystyka*, red. W. Lenart, A. Zelenkov, AH w Pułtusku, Mińsk, Grodno.
Strategia zintegrowanego markowego produktu Kanał Augustowski jako element produktu międzynarodowego, 2005, Warszawa.
 Urząd Gminy Augustów, <http://www.gmina-augustow.home.pl>, dostęp 10.02.2016.
 Urząd Gminy Bargłów Kościelny, <http://barglow.dt.pl/0/infopage.php?id=4>, dostęp 10.02.2016.
 Urząd Gminy Lipsk, www.lipsk.pl, dostęp 10.02.2016.
 Urząd Gminy Nowinka, www.gminanowinka.pl, dostęp 10.02.2016.
 Urząd Gminy Płaska, www.plaska.pl, dostęp 10.02.2016.
 Urząd Gminy Sztabin, <http://www.sztabin.ug.gov.pl>, dostęp 10.02.2016
<http://atrakcjepodlasia.pl/atrakcje-turystyczne/augustow-sluz-y-wodne.htm>, dostęp 10.02.2016.

TOURIST ATTRACTIVENESS OF WATER GATES AREA AT THE AUGUSTOW CANAL

Summary. *The Augustów Canal is doubtlessly an attractive watercourse with tourist and historical character. It seems to fuse perfect factors affecting the development of tourism: nature, water, tourist attractions, places of worship religious, routes associated with Saint John Paul II. In the mentioned contribution, authors decided to analyse the existing state of the agritourism and the development of the rural tourism in the area of the Augustów Cannel. Analysis of agritourism objects and guest rooms put in the vicinity of the Canal was conducted. Only areas put in rural areas had been analysed. A size, a scope of the service delivery and prices dependent on the season, the duration of the renting of rooms and the length of stay were discussed. In the study all lodging objects were discussed with discounting hotels, boarding houses and motels. Mainly agritourism objects and guest rooms had been analysed.*

Key words: Augustow Canal, agritourism, water gates, tourist accomodation

Translated by RAFAŁ WOŹNICA

Spis autorów

Rafał Kurczewski	Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu
Kamila Płazińska	Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
Marcin Pasek	Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku
Remigiusz Dróżdż	Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku
Joanna Poczta	Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
Monika Wojcieszak	Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Teresa Mitura	Uniwersytet Rzeszowski
Małgorzata Buczek-Kowalik	Uniwersytet Rzeszowski
Damian Hełdak	Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
Ewa Jurkiewicz-Karnkowska	Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Hanna Doroz-Tomasik	Uniwersytet Śląski w Katowicach
Grzegorz Jankowski	Uniwersytet Śląski w Katowicach
Krystyna Krzyżanowska	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Izabela K. Rawa	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Krzysztof Polowczyk	Gminne Centrum Kultury i Rekreacji im. Jana z Domachowa Bzdęgi w Krobi
Dominik Orłowski	Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie
Małgorzata Jankun	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Ewa Janicka	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Paweł Woźnicki	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Grażyna Furgała-Selezniow	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Aleksandra Tusińska	Uniwersytet Szczeciński
Ewa Szczepanowska	Uniwersytet Szczeciński
Tomasz Duda	Uniwersytet Szczeciński
Adam Mazur	Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie
Marcin Bekta	Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie
Michał Siedlecki	Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie
Rafał Woźnica	Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie

SZAMOTUŁY – ZAWSZE PO DRODZE

Szamotuły to miejscowość położona 35 km na północny zachód od Poznania, niespełna 300 km od morza, 300 km od gór, a także w sąsiedztwie Puszczy Nadnoteckiej. Położenie sprzyja rozwojowi gospodarce miasta i gminy, a także ruchowi turystycznemu. Przecinają się tutaj ważne szlaki komunikacyjne o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Funkcjonuje też linia kolejowa Poznań – Szczecin.

Szamotuły mają blisko 19 tys. mieszkańców, a wraz z wsiami liczą niespełna 29 tys. To główny ośrodek gospodarczy, administracyjny, kulturalny i oświatowy regionu. Znajduje się tu siedziba władz miejsko-gminnych, Starostwo Powiatowe, sąd, prokuratura oraz szpital. Gospodarka ma charakter rolno-przemysłowy, ponieważ najważniejszym bogactwem naturalnym są urodzajne gleby. Szamotuły posiadają cenne zabytki, bogatą bazę sportowo-rekreacyjną, świetną ofertę kulturalną, a także wiele terenów zielonych.

Położenie geograficzne oraz przynależność do aglomeracji poznańskiej owocuje poprawą infrastruktury komunikacyjnej oraz drogowej. Dojazd do autostrady A2 w znacznym stopniu ułatwia zachodnia obwodnica Poznania będąca częścią trasy ekspresowej nr 11 północ – południe, a biegnąca w odległości 18 km od Szamotuł.

Wszystkie te walory sprawiają, że zarówno miasto jak i gmina są atrakcyjnym miejscem dla inwestorów, handlowców i turystów z kraju i zagranicy. To także doskonałe miejsce, aby tu zamieszkać i związać z nim swoje życie.

Poza atrakcyjnym położeniem i rozwiniętą infrastrukturą Szamotuły mają to, czego może im pozazdrościć wiele innych miast. Jest to niepowtarzalny klimat. Wystarczy wejść na okazałą starówkę, gdzie zostanie się otoczonym przez piękne kamienie z przełomu XIX/XX wieku. Spacer wąskimi uliczkami zachowującymi dawny układ urbanistyczny wokół Rynku, to niezapomniany dotyk historii. Po drodze można spotkać np. gotycki kościół – bazylikę mniejszą (do 13 maja 2014 r. – kolegiata), czy basztę Halszki. Jeśli w sercu zabrzmią nam nuty Wacława z Szamotuł, nadwornego kompozytora króla Zygmunta Augusta, czy też strofy pierwszego miłosnego listu w języku polskim, jaki powstał w pierwszej połowie XV wieku w Szamotułach, to bez wątplenia pocujemy, że jesteśmy w miejscu wyjątkowym.

Hubbard

YOUR CHOICE, OUR COMMITMENT

lider na rynku kurcząt Premium!

HUBBARD JA 57

Kura Hubbard JA 57 o brązowym upierzeniu zyskała bardzo duże uznanie na rynkach alternatywnych całego świata (produkty certyfikowane, typu „label”, ekologiczne).

W zestawach rodzicielskich Hubbard JA 57 oferowane są koguty o białym (M99) i kolorowym (Redbro, S 77) upierzeniu do produkcji kurcząt 56, 70 i 81-dniowych.

Hubbard Polska sp. z o.o.
Pawłów Trzebnicki 71, 55-110 Prusice,
tel.: +48 71 312 6230, e-mail: biuro@hubbard-polska.pl
www.hubbard-polska.pl

Venneker Polska

Sp. z o.o.

Venneker Polska Sp. z o.o. powstała w 2014 r. Firma jest spółką córką niemieckiego Przedsiębiorstwa Viehhandel Josef Venneker, które zajmuje się **od ponad 45 lat** skupem oraz sprzedażą zwierząt rzeźnych i hodowlanych oraz importem trzody chlewnej.

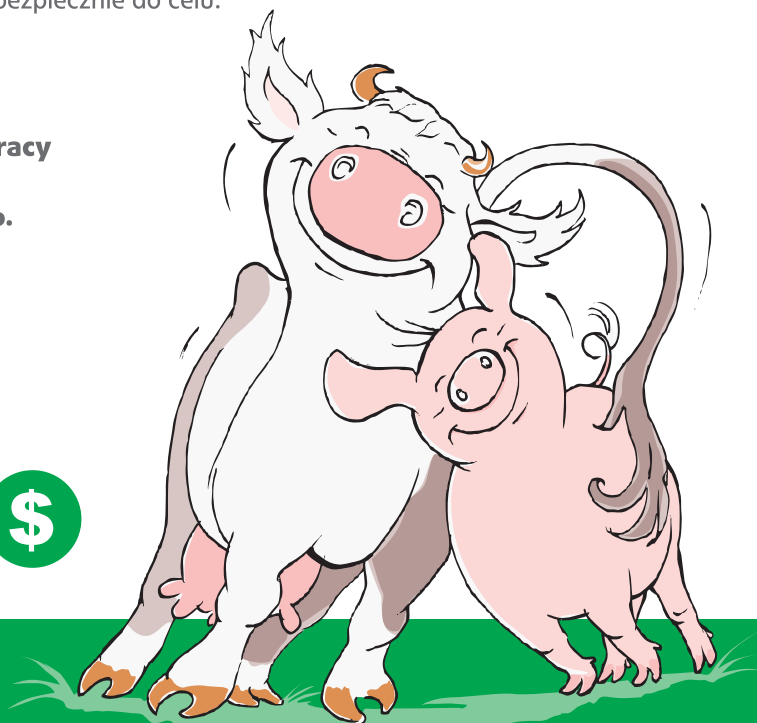
Jeżeli chodzi o warchlaki, to troszczymy się o ich **skup, transport oraz sprzedaż**. Możliwe jest również skorzystanie z kredytowania zakupionych warchlaków. Na Państwa życzenie chętnie udzielimy **osobistego doradztwa**. W zakresie dystrybucji tuczników zarządzamy skupem, transportem oraz sprzedażą Państwa zwierząt. Gwarantujemy **szybkie płatności oraz rozliczenia ubojowe**.

Nasz wykwalifikowany personel dostarczy Państwa zwierzęta naszymi doskonale wyposażonymi pojazdami bezpiecznie do celu.

Zapraszamy do współpracy

Venneker Polska Sp. z o.o.
ul. Kurkowa 14/162
50-210 Wrocław

tel.: 71 727 12 52
e-mail: biuro@venneker.pl

www.venneker.pl

POWIAT SZAMOTULSKI

położony jest na północny zachód od Poznania, obejmuje osiem gmin: Duszniki, Kaźmierz, Obrzycko (miasto i gmina), Ostroróg, Pniewy, Szamotuły i Wronki. Region ten może pochwalić się bardzo bogatą historią. Pierwsze pisane wzmianki o terenie dzisiejszego Powiatu Szamotulskiego pochodzą z XII wieku. Powiat usytuowany jest na Wysoczyźnie Poznańskiej i w Kotlinie Gorzowskiej, na skraju Pojezierza Międzychodzko-Sierakowskiego z pięknymi jeziorami, rzekami i licznymi rezerwatami przyrody.

Dużym zainteresowaniem mieszkańców regionu szamotulskiego cieszy się aktywny wypoczynek, turystyka i sport. Sprzyja temu rozbudowana baza sportowa Powiatu Szamotulskiego, w tym m.in. hala widowiskowo-sportowa „Nałęcz”, Powiatowe Centrum Lekkoatletyczne, zaplecze sportowe przy ZS nr 1 w Szamotułach, a także kryta pływalnia oraz kompleks sportowo-rekreacyjny Centrum Sportu Szamotuły, stadiony piłkarskie we Wronkach oraz w Pniewach, korty tenisowe w Szamotułach i kręgielnia we Wronkach oraz znakowane szlaki turystyczne, np. Droga św. Jakuba, Europejska Trasa Rowerowa nr 8 oraz Europejski Szlak Pieszy E-11, czy szlaki konne, np. „Wilczy Szlak”.

Historię i kulturę Ziemi Szamotulskiej przypomina wiele bezcennych zabytków umiejscowionych na terenie całego powiatu, w tym liczne obiekty sakralne, dwory i pałace. Wśród nich, na szczególną uwagę zasługuje gotycka bazylika kolegiacka oraz szamotulski zamek, wchodzący w skład kompleksu Muzeum Zamku Górków, w którym podziwiać można bogato wyposażone komnaty oraz różnorodne zbiory, m.in. stałe ekspozycje – regionalną, etnograficzną oraz największą w zachodniej Polsce kolekcję ikon. Muzeum kolekcjonuje też współczesne malarstwo polskie na desce. Poza szamotulskim muzeum, na uwagę zasługują: Muzeum Regionalne we Wronkach z izbą pamiątek, umiejscowione w XIX-wiecznym szachulcowym spichlerzu, a także Muzeum Regionalne w Grzebienisku.

Jakość życia mieszkańców Powiatu Szamotulskiego wciąż wzrasta. Przyczyniają się do tego nieustanne inwestycje, rozbudowa infrastruktury, rozwój służby zdrowia, szkolnictwa, wzrastający poziom bezpieczeństwa. Wszystkie te czynniki sprawiają, że Powiat Szamotulski jest miejscem, które zdecydowanie warto odwiedzić i zostać tutaj na dłużej.

Rzeka Warta
fot. Juliusz Jarosz, Maciej Augustyniak

Puszcza Notecka
fot. Juliusz Jarosz, Maciej Augustyniak

Muzeum – Zamek Górków w Szamotułach
fot. archiwum Muzeum

Winnica Łukasz

Nasza winnica ma powierzchnię 2,2 ha, znajduje się na niej około 6000 krzewów winorośli, wśród których główne odmiany to Chardonnay, Solaris, Hibernal, Regent. Od 2015 roku na terenie winnicy znajduje się stado danieli, ponadto z winnicą sąsiaduje gospodarstwo właścicieli, gdzie funkcjonuje winiarnia, a także prowadzona jest rozbudowa infrastruktury pozwalająca gościom skosztować uroków sielskiego życia na wsi, nie zapominając o komfortowych warunkach.

Gorzów
Wlkp. ↑

Świecko ←

Świebodzin

Wityń ●

Poznań →

↓
Zielona
Góra

E. L. Pietrasik

Wityń 13, 66-200 Świebodzin

+48 667 485 505

+48 697 995 886

winnicalukasz@gmail.com

/WinnicaLukaszNaWityniu

PAŁAC BABORÓWKO

WWW.BABOROWKO.PL

- Apartamenty w Pałacu
- Noclegi w zabudowaniach folwarcznych
- Spotkania okolicznościowe
- Imprezy firmowe
- Konie: rekreacja, pensjonat, treningi sportowe